

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"א (כרך מ"ב) ניסן-אייר, תש"ך הוצרת ה' (216)

ה ת ו כ ן

- לקראת שנוי שיטת הבחירות בישראל צבי רוזי 1
- דיונים על סגנוני הכניה של בתי-כנסיות עתיקים ישעיה זנה 6
- שירים: א) החיוך; ב) פרידה מרים שנייד 18
- הנערים יוצאים למלחמה (סיפור) יגאל מוסינזון 19
- "שיר השירים" — כפשוטו או כמדרשו? דוד שלמה שפירא 32
- פרקי ג. שופמן מרדכי עובדיהו 41
- יציאת מצרים והמאבק לחרות יצחק פינקל 46
- זכרונות על אודיסה בתקופת ההשכלה מרדכי בן-עמי 50
תרגם ל. שפאל
- הערמות ודברי בקורת:
- על "כליל אותות" של ידידיה מנוסי יצחק זילברשלאג 55
רשימות וסקירות:
- מחודש לחודש יצחק עברי 57
- ידיעות 61

"בצרון"
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)
Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)
HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)
Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLII, - NISSAN-IYAR, 5720 (April, 1960) - No. 5, (216)

CONTENTS:

Changes In Israel's Electoral System.....	Zvi Rudi	1
Considerations On Ancient Synagogue Architecture....	I. Sonne	6
Poems: (a) Smile; (b) Departure.....	Miriam Schneid	18
The Call to Battle (Story).....	Igal Mossinsohn	19
The Song of Songs—An Interpretation.....	David S. Shapiro	32
Novelist Shofman At Eighty.....	Mordecai Ovadyahu	41
The Exodus From Egypt and the Traditional Struggle For Freedom.....	Irving J. Finkel	46
On Odessa of the Haskalah Period (Memoirs).....	M. Ben-Ami	50

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

"Cycle of Portents" by Yedidia Menussy, *Eisig Silberschlag* 55

NOTES AND COMMENTS:

The Month In Review.....	Itzhak Ivry	57
News and Events.....		61

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)
Copyright 1960, by Bitzaron, Inc.

בְּצֵרוֹן

נוֹמֵר עֲלֵי־יָדָיו חַיִּים מִשְׁרֵנוּבִיץ (רַב צַעִיר) ז"ל

שנה כ"א (כרך מ"ב) ניסן-אייר, תש"ך חוברת ה' (216)

לְקִרְאת שְׁנוֹי שְׁמֵת הַבְּחִירוֹת בְּיִשְׂרָאֵל

מאת צבי רודי

א. מניעים נפשיים וקונפורמיזם

בזמן האחרון נתחדש מסע-התעמולה על ידי כינוס עתונאים ומודעות גמלוניות בעתונים, להעדפה של שיטת הבחירות האזוריות על זו של הבחירות היחסיות. המצדדים בזכות בחירות אזוריות מטיפים לעריכתו של משאל-עם, שיבוא ויכריע בסוגיה חמורה זו. מסע זה פחות משיש בו משום נימוקים משכ-נעים וראיות מנוסחות בצורה שווה לכל נפש, הרי עשוי הוא ביותר להבליט הלך-רוח מסוים שקנה לו שביתה בחברה הישראלית בפרק-הזמן שלפני הבחירות לכנסת ולעיריות. בעצם מהותו של הלך-רוח זה טבוע יסוד אנושי פסיכולוגי הבא על סיפוקו בהבלטתו של יצר-החשיבות. אולם כלום אפשר שבשאלה שהיא אם בנין-אב של הדימוקראטיות הישראלית, יכריעו מניעים נפשיים ששרשם באנגלומניה מתרברבת; מכיוון שגם באנגליה, הארץ הקלאסית של משטר פאר-לאמנטאריזם דימוקראטי קיימת שיטה רובנית אזורית יש להנהיגה גם בארצנו. עוד פחות עלולה לקנות את לבך העובדה, שעל החתום בקול הקורא לשינוי של שיטת הבחירות באו בעיקר פרופיסורים ודוקטורים, ולמען לא יחסר המוג, גם תופשי עט אחדים וכמה יקירי קרתא מהציבור הישראלי. בהצגה רפרזנטא-טיבית זו אין הרבה מן היסוד המפתה. מן המפורסמות הוא, שכמה מן המלומדים ששמם הולך לפניהם וכבודם מלא עולם, מגלים תמימות מתמיהה לגבי מערכת הבעיות המדיניות והמשפטיות. ברוב המקרים מתברר, שמומחים ובעלי-תריסין בתחום מדע מסוים אינם אלא, במחילה מכבודם, דרדקאים פוליטיים, כפי שהעידו

ההצהרות וההכרזות השונות של שני גאונים ארנסט הקל ואלברט איינשטיין בעניני מדינה. נראים הדברים שבקריאתו של נפוליאון במסעו למצרים „מלומדים וחמורים קדימה“ היה משהו מן הסימפטומאטי למצב זה.

אולם עד שאתה עומד ומתנצח עם כל מיני קונפורמיסטים, אשר „הטיפוס של המוסר הסגור“ (לפי הגדרתו של ברגסון) הוא נר לרגלם, כלומר עד שאתה עומד וחוכך באותה תפיסה יתר-סובייקטיבית: כל מה שרצוי למשטר ולשלטון רצוי גם לי וממילא זה צריך להיות רצוי גם לזולת — מוטב שנידרש לבעיה עצמה. והואיל ובפרופסורים ואנשי עט עסקינן, מן הצורך הוא אפוא להבהיר את הבעיה לאור מדעי החברה והמדינה.

ב. מפלגה מונופוליסטית בשלטון

קראתי וחזרתי וקראתי את הקול הקורא לשינוי שיטת הבחירות הקיימת וחזיפתה בשיטת בחירות על בסיס איזורי, כלומר לביטול קיומן של מפלגות מתנצחות בישראל ושיש בהן אף-על-פי-כן תריס בפני תקלות ותופעות שליליות בחברה הישראלית, וספק הוא אם רוב החתומים מצאו לנחון לרדת לעומקה של מערכת המושגים, הכרוכים בפרלאמנטאריזם דימוקראטי הבנוי מעיקרו לא על קיומה (קרי שלטונה) של מפלגה אחת גדולה, כי אם על ההתנצחות ההדדית שבין מפלגות אחדות גדולות. ויתירה מזו: כלום יש להסיח את הדעת מן ההבדלים האלה שבין חבלי גידולה של מדינה צעירה כמדינת ישראל לבין התנאים הקיימים מדורי דורות במדינות אחרות, ולבוא בטענה שגם בישראל צריך הבחור לראות פנים אל פנים את נציגו הנבחר לא מטעם הרשימה המפלגתית, כי אם מטעם האיזור או הרובע בו הוא מתגורר.

יש להודות, המושג מפלגה טומן בחובו סתירה תמוהה ומוזרה, שאין להתעלם ממנה: הציון מפלגה לא בא אלא להורות (בכל השפות), שהיא מהוה רק פלג (PARS) הגורם אמנם לפילוגים, אלא שעם זה לפי מהותה היא חדורה תמיד מגמה להשתלט על השלם של חיי המדינה. ואף-על-פי-כן לא פסקה ההכרה מללוות המחשבה המדינית והחברתית, שכל מפלגה מן המפלגות צריכה ומחויבת להישאר רק חלק מן השלם, אם אין בכונתה להתגלגל באחת הצורות האיומות ביותר של עריצות אכזרית ושלטון דיכוי. השתלשלות המאורעות מראשית שנות העשרים של מאתנו הראתה לנו בחוש את כל פרשת האימים ומעשי-האלימות ללא עכבות כל שהן; את הקנאות הקיצונית וההתעללות הבריונית בזכויות האלמנ-טאריות ביותר של הפרט, הנלווים לשלטון במדינה חד-מפלגתית, ואפילו כשמפלגה זו הגיעה לשלטון על ידי בחירות „דמוקרטיות“ כביכול. כידוע הגיע גם היטלר לשלטון בדרך דמוקראטית.

אמנם הפרט, כלומר האזרח כיחיד, נוהג לחשוב רק במסגרות של מפלגה אחת, במפלגה שלו; אולם על המדינאי, במידה שאינו ניתפס לרודנות נפשעת (וכל רודנות היא נפשעת), לדעת שעליו לעמוד בשדה ההתנצחות של מפלגות. רק בביורר וליבון הצעות של דרישות מפלגתיות הנוגדות זו את זו, רק בשלל

המודעות המוצהרות בכל ישיבה מישיבות בית-הנבחרים, עלולה ההווייה הקרויה רוח-העם, לבוא על ביטויה האמיתי והמלא. כל מפלגה צריכה למפלגה האחרת כמשקל-שכנגד, אם יש את נפשנו להימנע מהסכנות והאסונות הצפויים ממדינה חד-מפלגתית. אף מציאותן של שתי מפלגות בלבד — זו של השלטון וזו של האופוזיציה — איננה ערובה להתמדתן של משטר דימוקראטי, אלא אם כן שתיהן שקולות זו כנגד זו, שאם לא כן, צפויה הסכנה שהמפלגה הגדולה תדכא ללא רחמים, אגב התחסדות והעמדת פנים שטובת העם לבגד עיניה, את מפלגת-האופוזיציה היחידה ותהפוך את הפארלאמנטאריזם הדימוקראטי לשלטון מונוקראטי של מפלגה מונופוליסטית אחת ויחידה.

ג. כחה החיובי של אופוזיציה

וילפרדו פארטו האיטלקי, רוברט מיכלס הגרמני-שוויצארי ומוריס דיברז'ה הצרפתי, על כל השוני שבנקודת-המוצא האידיאולוגית שלהם וכן גם עם כל ההבדל שבאופי והטמפראמנט שלהם בניסוח של בעיות המדינה והכלכלה — שכן שני הראשונים נחשבו בטעות עוד לפני זמן מה כנביאים המתונים של הסוציאלי-פאזיזם — נדרשו שלשתם כאחד לבעיה, שאינה פוסקת מלהיות אקטואלית בישראל. אולם שלושת בעלי-הריסון אלה, בהידרשם למבנה ולטכניקת-הארגון, לאידיאולוגיה ולמערך הסוציאלי של המפלגות הפוליטיות בדימוקראטיה המודרנית (*), מגיעים, אמנם מתוך תפיסות שונות, למסקנה האחת והיחידה: המדינה (וגם החברה) היא התחום בו הולכת ומתבצעת ההישתוות במשחק-הגומלין המי-כאני של כוחות מנוגדים זה לזה. «שיווי-המשקל הסוציאלי אינו אלא המצב, בו מתמתנים (או מתיישבים) הדדית אינטרסים אנטאגוניסטיים» (וילפרדו פארטו). אמנם, אף אלה קבעו, שהכשרון להנהגה ומנהיגות הוא רק נחלתו של מיעוט אקטיבי, שעליו כדאי לסמוך ולו יש לציית בגלל אי-היכולת המיכאנית והטכנית של ההמונים לשלטון ישיר («חוק האוליגארכיה»), אף-על-פי-כן באים פארטו ומיכלס ומדגישים וחוזרים ומדגישים (כנראה בהשפעתו של המורה הדגול מאכס וובר), שכוחה של הדימוקראטיה תלוי בעצם קיומן של מפלגות שונות והערובה הנכונה ביותר שהמיעוט הזה לא יהפוך לדיספוטיה היא קיומה של אופוזיציה רבת-פנים, שמשמשת על-ידי הביקורת החיובית והמתמדת שהיא מותחת תריס בפני פורענות ההידרדרות לרודנות משמימה וכן גם כבלם ממתן ליצר ההשתלטות של העומדים ליד הגה השלטון בפארלאמנטאריזם הדימוקראטי.

ייתכן וכל האמור אין בו עוד כדי לסתום את הטענה של החתומים על הכרוז: הלא באנגליה קיים משטר של שתי מפלגות ושל מפלגה אחת בשלטון כתוצאה של בחירות איזוריות — וכלום יש לך משטר יותר דימוקראטי, המגשים הלכה למעשה את הירות הפרט וממשל מדיני צודק? וכלום אין השיטה האנגלית המוצא היחידי להתכתשות הנצחית שבין מפלגות יריבות; האם אין בה מגילוי

(* מיכלס ודיברז'ה כתבו חיבורים מצויינים על המפלגות הפוליטיות.

הרצון של העם בכללו? ומדוע לא תונהג שיטה זו גם בישראל, שהיא בכלל תלמידה כה חרוצה של העולם האנגלו-זאכסי עד לפעמים כדי חיקוי עיוור? ברם, עם כל הראיה האמפירית שבהצבעה על עובדה זו, הריהי מזכירה לנו את הסיפור על אותו גנן אנגלי המשיב על השאלה כיצד עלה בידו לטפח מדשאה כה נאה: "קודם כל צריך לבחור זרע משובה, אחרי כן בקיץ יש להשקהו מים בכל יום משעה ארבע עד חמש, ואת כל זאת יש לעשות במשך מאתיים שנה". מאתיים השנים האלה ועוד כמה תנאים נוספים נעלמו משום מה מכל אותם הפרופיסורים, תופשי-העט ונשי החיל, שנתרחשה להם קפנדריה משונה במינה, בקצם קפיצת נחשון ממדינת המעברות, הסעד והעליה החדשה ישר אל הוואסט-מינסטר-אבי!

ג. אפשר ללמוד מאנגליה

ללא תפונה אפשר וכדאי ללמוד ממוסדות בריטיים פרלאמנטאריים ומיני-הליים — ולא רק בריטיים — תוך רחשי הערצה עמוקה וללא חיקוי עיוור בלבד. הנוהג, שמנהיג האופוזיציה בבית הנבחרים הבריטי מקבל בעד תפקידו זה משכורת קבועה, ראוי לשמש כמופת גם לנו. מנהג זה בא ללמדך, שגם האופוזיציה הכרחית במידה שווה כמו מפלגת-השלטון: היא מעמידה אותנו על ההכרה שקנתה לה שביתה במשך מאתיים שנה, שהמאבק הבינמפלגתי אינו מעיקרו מלחמת-השמדה נגד נחותי-ערך כביכול מבחינה אינטלקטואלית ומוסרית, כי אם התנצחות יריבים שדעת ודרך מחשבה אחרת להם, ושגם בעלי השקפות מנוגדות רשאים להשמיע דבריהם; ולא זה בלבד אלא שנוהג אנגלי זה בא ללמדך, שיש לנהוג כלפי המתנגד המפלגתי במידה של הגינות ואת המלחמה נגדו יש לערוך באמצעים ישרים וכנים. האומה הבריטית יכולה להרשות לעצמה את השיטה הדרימפלגתית, נכון יותר את שלטונה הבלעדי של מפלגה אחת, כיון שאין להעלות על הדעת, שגם בבית-הנבחרים הבריטי יוענקו ליריבים פוליטיים כינויי גנאי שיש להם מהלכים בכנסת ובעתונות המפלגתית, כשהם יוצאים דווקא מפיהם וקולמוסם של מדינאים ישראלים, הטוענים בכל הזדמנות לשינוי שיטת הבחירות לפי הנוסח האנגלי.

לא יזיק גם ללמוד מהדוגמה האנגלית, שתכניות מפלגתיות אינן צריכות להפליג בממדיהן ולהתעלות עד כדי השקפות-עולם ותפיסות-חיים כוללניות למשל, הדת והכנסיה, בתי-המשפט ומינוי השופטים, האוניברסיטה והמדע, האס-פורט וחי-הבידור האנושיים.

ד. יש צורך בשינוי שיטת הבחירות בישראל

ואף על פי כן, עם כל ההסתייגות מהתכנית המוצעת לשינוי שיטת הבחירות מיחסיות לאיזוריות, יש להודות בכורח החיוני לשינוי צורת-הבחירות המקור (מעין כנסיה קתולית), שכן מצויים תחומים ומוסדות שמן הצורך והיושר שישארו נעולים בפני הניגודים המפלגתיים וההתכתשויות הסיעיות. רשויות אלה הן, בלתי בישראל, אבל הכוונה היא לשינוי ספציפי ומיוחד במינו העונה לצרכיה

האקטואליים של מדינת ישראל, ואילו היו מגשימים אותו הלכה למעשה כי אז היה משקף בצורה יותר כנה והולמת את יחסי הכחות הציבוריים ומסייע להי-בחרותה של נציגות יותר הולמת את מציאותנו הפוליטית והחברתית. בהעדרו הגמור של מחקר סוציולוגי ואבגני ראוי לשמו בישראל לא עמדו ואינם עומדים על הצורך בשינוי, עליו ידובר בקצרה בטורים הבאים.

אחרי עלייה מוגברת, לרוב בלי סלקציה, מארצות נחשלות, שוקקת כיום מדינת ישראל כ־60 אלף מפגרים מבחינה שכלית, ללא טיפול וללא דאגה להם, ורובם ככולם מגלמים מקרים של דאבילים, מונגולואידיים, אמביציליים ואידיויטיים שונים למיניהם. מאמרו המאלף והמבעית של העתונאי המחונן יאיר קוטלר («הארץ» 11.2.1960) לא גילה אפילו כדי טפח של הסכנה האורבת לחברה הישראליית על ידי התנוונות אבגנית ורוחנית-מוסרית, אשר סופה מי ישרונה. מן הידועות הוא שמוכי-גורל אלה, בהגיעם לגיל הבגרות, פרים ורבים ביניהם ללא שום פיקוח ומוסר-כליות. המקרים של משפחות צארו, יוקה, קאליקאק בארצות מתקדמות ועשירות כגון שוויצאריה וארצות הברית שהביאו לעולם המונים של נוודים, שכורים, חולי-רוח, נגועי-גוף, זונות וכל מיני פושעים צריכים לשמש אזהרה חמורה לקובעי גורלה ועתידה של מדינת ישראל, אשר רוממות ההת-קדמות בגרונם.

נשאלת השאלה הפשוטה אבל הקובעת: כלום יש להעניק גם להללו את זכות הבחירה האקטיבית והפאסיבית לכנסת ולעיריות? ובמקרה שהתשובה תהא חיובית, האם לא יהא בכך משום התנקשות גלויה ומבהילה בישותה הביולוגית וברמתה האינטלקטואלית-מוסרית של החברה הישראלית — התנקשות שתעמיד בסימן שאלה את עתיד העם והמדינה? זאת ועוד אחרת: כפי שמעלים הנתונים הרשמיים של הסטטיסטיקה מגיע כיום מספר האנאלפאבתיים בישראל כדי 20%. נשאלת שוב שאלה: מה ברכה תצא לגבי כל אלה שאינם יודעים אפילו צורת אות מבחירות איזוריות? כלום לא נכון וצודק יהא להנהיג דרגה של השכלה (לפחות ידיעת קרוא וכתוב) בשביל סוג זה של בוחרים כדי שיוכלו לצרף לכל הפחות את ההברות של שם המפלגה אשר יתנו לה את קולם?

ובמצב זה בו אנו נתונים כיום באים בכל זאת ומדברים גבוהה גבוהה

על שיטת בחירות איזוריות רובניות **!MADE IN ENGLAND**

והלואי שלא אחטא בלשוני באמרי בתורת סיכום: במערכת-הגסיבות הקיימת עתה בישראל יש בדרישה זו לא פחות משום בערות פוליטית לא פחות מזו של אותם 20% הבוחרים שאינם יודעים קרוא וכתוב, אלא שבמסרם את קולם למפלגה מסויימת הם קובעים את יחס הכוחות בתוצאות הסופיות של הבחירות לכנסת ולעיריות.

ועל התקלות שרמזתי עליהם שבאו בעקבות העלייה החפשית כדאי לדון בהרחב עניין יותר, שעה ששוב החלו להתדיין עתה בדבר הצורך של שינוי שיטת-הבחירות בישראל.

דיונים על סגנוני הבנה של בתי-פנסיות עתיקים

(בחמש המאות הראשונות למניין הרגיל)

מאת ישעיהו זנה

לפני ארבעים שנה פירסם ד"ר יעקב מאן⁽¹⁾ קטע מספר המצוות לענו, אבי הקואים בבבל במאה השמינית, המכיל הוראות מפורטות על עבודת התפילה בבית הכנסת, אשר בצדק עורר תשומת לבם של החוקרים. מתוך חלקי ספר המצוות שפירסם הרכבי⁽²⁾ ידענו אמנם שבחוגי הקראים הראשונים חיבה יתרה נודעת לשימוש במונחים לקוחים מתיאורי המשכן והמקדש ביחס לבית הכנסת, וכי דיני טומאה וטהרה שבמקדש נוהגים אצלם גם בבית הכנסת. אולם מתוך הקטע החדש למדנו שאין לנו עניין רק עם דמיון כולל מופשט בעולם ההלכה, כי אם עם התאמצות של חיקוי ממשי של המקדש גם בצביונו הארדיכלי. בית הכנסת צריך היה להיות בנוי תבנית בית המקדש, עם שלש דרגות של קדושה, כנגד היכל, אולם וחצר. והוא הדין לסדר התפילה: מכוון הוא בדיוק לסדר העבודה שבמקדש, אלא שבהתאם ל„ונשלמה פרים שפתינו“ קיימת התפילה בעיקר בקריאת פרשת קרבנות תמיד ערב ובוקר על ידי כהן, ובשירת מזמורי תהלים על ידי לויים. תיכף להופעתו של הקטע, הכיר ש. קרויס את חשיבותו לשאלת התפתחותו של בית הכנסת, ודרשו „סמך“ לתורתו הוא⁽³⁾.

לא עברו שלש שנים, וד"ר מאן הוציא מתוך ערימת הגניזה קטע קראי אחר בשם „מכתב חזור קראי“, וזיהה אחר כך את מחברו עם דניאל אל-קומיסי⁽⁴⁾. ראש עדת הקראים בירושלים במאה התשיעית והעשירית. וראה זה פלא, השקפתו של אל-קומיסי על בית הכנסת מתנגדת מן הקצה אל הקצה לזו של ענו, כמו שמעיר על זה בצדק ד"ר מאן. ב„מכתב-חזור“ אנו מוצאים פולמוס חריף נגד הרבנים ו[הקראים] הראשונים (הוא כורך אותם יחד) המייחסים קדושה לבית הכנסת, וביחוד שופך הוא את כל זעמו על המעמידים ארון בבית הכנסת ומשתחוים לו. אל-קומיסי אינו מהסס מלקוראם „עובדי אלהים אחרים“. החוקרים העוסקים בשאלת התהוותו של בית הכנסת והתפתחותו עברו בשתיקה על ההתקפה הזאת

Mann, Jacob, Anan's Liturgy and His Half-Yearly Cycle of the (1 Law, *Journal of Jewish Lore and Philosophy*, Vol. I (1919), 345 ff.

(2) אברהם אליהו הרכבי, זכרון לראשונים, מחברת שמינית, ולקוטי קדמוניות, ח"ב, 1903, עמ' 22'21 ; 36'35.

(3) Krauss, Samuel, *Synagogale Altertuermer*, 1922, p. 101, n. 1

מכאן והילך נצטט אותו: „קרויס, עתיקות“.

(4) Mann, Jacob, A Tract by an Earlier Karaite Settler in (4 Jerusalem, JQR, N.S., XII (1922), 266, 237. על זהותו עם אל-קומיסי עי

Mann, Jacob, *Texts and Studies*, vol. II (1935), 5, 74.

על קדושתו של בית הכנסת, כאילו היה זה מעין קול יתום של קראי קנאי במאה התשיעית שאין לו חבר בעבר, ואף לא השאיר שום הד לעתיד, באופן שדבר אין לו עם קו התפתחותו של בית הכנסת, קו אשר לדעתם הוא הולך ונמשך בכיוון ישר מסוף ימי בית שני עד סוף ימי הביניים. יחס שכזה לאל-קומיסי טבעי לבעלי אסכולה ידועה שדרכם בכך לטבוע חותם של ימי הביניים על כל מה שהם מוצאים בספרות הקראות.

ממוקרי החוקרים של המאה הי"ט אני, ודעתי נוטה להשקפה שנעשתה רווחת אצלם מימי גייגר, והיא שהרבה מעיקרי תורתם של הקראים והלכותיהם אינן אלא גלגוליהן של תורות עתיקות ושל משניות קדומות, אשר היהדות הרשמית פלטה מתוכה: דנה אותן לגניזה והטביעה עליהן חותם המינות. ולמרות זאת התמידו התורות הגנוזות להמשיך את קיומן בהצנע בתוך חוגים צרים, וכשהוכשר הקרקע צצו מתוך מחבואן וקמו לתחייה⁵, ועל כן זה מזמן שהשאלה מנקרת במוחי: אולי המלחמה החריפה על קדושתו של בית הכנסת שהתלקחה בחוגי הקראים של המאה התשיעית והעשירית היא גם כן אחד היסודות העתיקים שהיהדות הרשמית הצליחה אמנם לרסן ולהסיר מעל פני יהדות משך מאות בשנים, אבל לא יכלה למנוע שיבתו לתחייה בתנאים נאותים במאה התשיעית. מובן שרק גילוי שרידים של המלחמה הזאת מתקופת התנאים מצדיקה תשובה חיובית. לא קלה היתה עבודת החיפוש והחפירה. אי אפשר היה לקוות למצוא את השרידים על פני השטח בלי שינוי צורה. מן הצורך היה להדור מעד לשטה, ולהסיר מן השרידים את הטיח ההיצוני המסתיר את צורתם המקורית, וזה מה שעלה במצודתי.

I

קודם כל עלינו להעיף עין על שטח החזית. מתוך סקירה קלה על ספרות התנאים אנו מקבלים את הרושם שבשדה התחוקה לא הראו התנאים מדורות הראשונים, היינו משך המאה הראשונה וחצי המאה השנייה, כמעט שום התע-ניינות בבית הכנסת וסידורו, וכנראה חשבו אותו לדבר-מה שמחוץ לשורת סמכותם. עובדה היא שהמשנה לא מצאה לנחוז להקדיש לידי בית הכנסת יותר משלש ההלכות הראשונות של פרק ג' במסכת מגילה. והדבר המעניין הוא שהנושא הראשי שהמשנה דנה עליו הוא ביטולו של בית הכנסת, הוצאתו מידי קדושה על ידי מכירה. אולם לשוא נחפש במשנה דינים הנוגעים לבניינו של בית הכנסת וסידורו הפנימי. את כל זה השאירה המשנה לטעמו של הארדיכל שבנה את בית הכנסת בהתאם לסגנון השולט בבנין בית פרטי. ואם אנו רוצים

(5) אחר שהרציתי הדברים באספה השנתית של האקדמיה האמריקאית לחקר היהדות (דיצמבר 1959) הגיע לידי ספרו של ד"ר צוקר "על תרגום רס"ג על התורה", תשי"ט. בעמ' 169 וכו' מובאים דברי אליקומיסי שפרסם מאן עם הוספת נוסף מן הגניזה. גם ד"ר צוקר רואה ביחסו השלילי לבית הכנסת ולארון יצירת רוחו של אליקומיסי, וזוקפו על חשבון "השפעת היחוד הקיצוני של המעתזולה". מסתבר אמנם שנוון המחשבה של בני זמנו, המעתזולה, משתקף בניסוח דברי אליקומיסי, אבל עצם הניגוד הורתו ולידתו בתקופה קדומה מאות בשנים למעתזולה. המעתזולה לכל היותר יכולה היתה ליצור אקלים נוח לפריחה חדשה של זרע השלילה, אבל הורע לא משלה הוא.

למצוא הוראות על בניין בית הכנסת וסידורו הפנימי עלינו לפנות לתוספתא שבמסכת מגילה. וטובי החוקרים נוטים לייחס את ההוראות למקור בבלי⁶. ואף גם זאת, התנאים שנזכרו בקשר עם דיני בית הכנסת במשנה כולם מדור הרביעי הם, היינו מתקופה שלאחר מרד בר-כוכבא, רמו שהתנאים שקדמו למרד בר-כוכבא לא מצאו עניין לטפל בשאלת בית הכנסת. ואף על פי שחוסר התעניינות, יחס של שויון נפש, אינו יכול להחשב לשריד של התנגדות ברורה, אל לנו לשכוח שבשטח של קדושה יחס של שויון נפש אינו נקי מאבק התנגדות, באופן שבנידון שלנו „שתיקה כהתנגדות דמיא“.

לאמיתו של דבר, לא רק מכללא, היינו משתיקה, נלמד את ההתנגדות לקדושת בית הכנסת בחוגים ידועים, כי אם בפירושו נאמר. כי בקשר עם דיני בית הכנסת שבמשנה, מקור אחד ארצישראלי מוסר יסוד עובדתי, מעשה שהיה, שיכול להיות שהיה הגורם לקביעת הלכות בית הכנסת שבמשנתנו, והוא חיסולו של בית כנסת בירושלים. לכשנתבונן בעובדה זו מתוך פרספקטיבה ידועה נמצא פתח צר המרשה לנו להציץ מאחורי הפרגוד של מאבק בשל קדושת בית הכנסת בין יקירי ירושלים ובין קבוצה ידועה מבני חוץ לארץ. שלש נוסחאות ל„מעשה“, ואנו בוחרים את הקצרה ביותר, שהיא לדעתנו המקורית: „תני מעשה ברבי אלעזר ברבי צדוק שלקח בית הכנסת של אלכסנדרים ועשה בה צרכיו“⁷. אין אנו יכולים להשתחרר מן הרושם שבצורה זרה זו יש לנו שריד של התנגדות חריפה לבית הכנסת של אלכסנדרים בירושלים, וכי אין לנו כאן תעודת מקח וממכר, כי אם בעיקר מסורת על מניפסטציה פומבית מצידו של ר' אלעזר בר' צדוק, אחד מיקירי ירושלים ועשיריה⁸, נגד בית הכנסת של אלכסנדרים שכנראה

(6) השווה תוספתא מגילה פ"ד (2), 22-23, עמ' 227, אחת ההלכות שבה „אין פותחין פתחי בתי כנסת אלא למזרח“ מורה לדעת הראשונים (תוספות עירובין יח, ע"ב ומקבילות) שמקורה בארץ שממזרח ארץ ישראל שפונים למערב בתפלתם, ולזה נוטים גם באכר וגיינצבורג (פירושם וחיושם בירושלמי, ח"ג, עמ' 303). ומסתבר שהיא ברייתא דר' חייא הבבלי, למטה עוד נשוב לבאר למה לנו הגימוק „שכן מצינו במשכן“, ולא די הטעם כדי שהיו פניו למערב כשנכנס.

(7) ירושלמי מגילה פ"ג, הל' א (דף עג, ע"ד). שתי הנוסחאות האחרות הן: „אמר ר' יהודה מעשה בר' אלעזר בר' צדוק שלקח בית הכנסת של אלכסנדרים שהיו בירושלים והיה עושה בה כל חפצו“ (תוספתא מגילה פ"ג, 1); „אמר ר' יהודה מעשה בבית הכנסת של טורסיים (על זהותם של טורסיים עם אלכסנדרים ע"י קרויס, עתיקות, עמ' 200-201) שהיה בירושלים שמכרוהו לר' אלעזר ועשה בה כל צרכיו“ (מגילה כו, ע"א). אם נגיה נוסחת הירושלמי מקורית, קל להסביר את השינויים שבשתי אלו. הורגש הצורך לשנות את הלשון „ועשה בה צרכיו“ להרחיק את הכיעור הנטפל לה. המנסה בתלמודו הסתפק בהוספת המלה „כל“, ואולם עורך התוספתא בחר בטשטוש קיצוני של המשפט.

הדבר היחיד שבו שוו הבבלי והתוספתא נגד הירושלמי הוא שבשניהם נזכר ר' יהודה כמסור את המעשה, ואילו בירושלמי „תני“ סתם. לכאורה זה סימן שהתוספתא והבבלי שאבו ממקור יתור נאמן. אולם כמדומני שגם בפרט זה הזין עם הירושלמי, ולשון התוספתא לא הובנה כל צורכה מחכמי התלמוד האחרונים. כי המעצין בתוספתא ימצא בהלכה א' פ"ג זה הלשון: „אמר ר' יהודה במה דברים אמורים... לא התנו עמהן פרנסי אותה העיר רשאין לשנותו (—בית הכנסת שנמכר) לכל דבר שירצו“. אחר כך באות ארבע הלכות הדנות בתשמישי קדושה שונים. הלכה 6 חוזרת ליטפל בנושר שבהלכה א', היינו במכירת בית הכנסת; ו„אמר ר' יהודה“ אינו אלא ציון או מראה מקום להלכה א', כאילו לאמר „גופא אמר ר' יהודה“, ומביא מעשה המסיים „והיה עושה בה כל חפצו“, המקביל לרשאין לשנותו לכל דבר שירצו בדברי ר' יהודה.

(8) לדעת רוב חכמי ישראל היה ממשפחת כהנים, עסק בפרקמטיה יחד עם אבא שאול בן בטנית, היה יוצא ונכנס בביתו של ר' גמליאל. קרוב לשער שהיה נמנה על אצילי ירושלים, „אנשי ירושלים“, שכן הוא מוסר פרטים על התנהגותם: „כך היו אנשי ירושלים עושין“

נהגו בו קדושה יתרה. כדי להוציא מלבם את רגשי הקדושה שהגו לביהכ"נ, לקח רבי אלעזר ברבי צדוק, אם במכירה או בתוקף, את בית הכנסת ונהג בו זלזול, עשה בו צרכיו.

ועלינו לשים לב לדבר שהתנגדותו של רבי אלעזר ברבי צדוק מכוונת נגד בית הכנסת של אלכסנדרים דווקא, מסתבר שבית הכנסת זה אופי מיוחד היה לו, בנוי בסגנון חדש שעורר התנגדותם של יקירי ירושלים. מה טיבו של בית הכנסת של אלכסנדרים? ואיזה פגם מצאו בו? לא נרחק מן האמת אם נשער שהיה ממין ה"בסיליקה הגדולה" באלכסנדריה המפורסמת שהתחרה עם בית המקדש בירושלים⁹, ואנו יכולים לנחש שדומה היה לבתי כנסיות עתיקים שבגליל המפורסמים, כגון כפר נחום, ברוזין וכדומה, אשר הארכיאולוגים בתחילת המאה האחרונה הצליחו לקבוע את תבניתם על יסוד שרידיהם, ומצאו בה הרבה יסודות מתבניתו של בית המקדש, ביחוד בחזית של הבניין, שעריו וקישוטיו¹⁰. ובאמת שרידים ספרותיים של התנגדות לבתי כנסיות שבית המקדש שימש להם דוגמה נמצאים בבריתא אחת שלא הובנה כל צרכה, מפני שהמפרשים לא התחקו על יסודה הריאלי. וזה לשונה: "לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר נגד עזרה, שלחן כנגד שלחן, מנורה כנגד מנורה וכו'"¹¹. הדיעה הרווחת כבר בימי חכמי התלמוד, ושנתקבלה אחר כך להלכה על ידי הפוסקים כולם, היא שהבריתא באה לאסור חיקוי תבנית בית המקדש וחיקוי צורתם של כלי הקודש לתשמיש חול, ועל ידי כך הביאה במבוכה את הארכי-אולוגים של המאה שעברה שבדרך הפירתם נתקלו על כל צעד ושעל במנורה בת ז' קנים. אולם התבוננות במציאות יש בה משום להעמיד את הבריתא על מכוונה. ברגיל שבעולם, אין בית דין נזקק לחוק חוקי איסור אלא אם כן רואה בקעה פרוצה הדורשת גדרים וסייגים, ועלינו להעמיד את השאלה: כלום אפשר לדמות שנפוץ היה המנהג לבנות בית פרטי מיועד לדירה תבנית בית המקדש? היתכן שהחכמים הרגישו צורך בדבר לגדור פירצה זו? דבר זה נראה מוזר למאוד, ואינו מתקבל על הדעת. כל הזרות מסתלקת אם נניח שכל עיקרו של האיסור היה מכוון כלפי בית הכנסת, ויצר החיקוי בבית הכנסת היה כל כך גדול עד שכל האיסורים שבית דין של קנאים הכריזו עליו לא יכלו להתגבר עליו. תבנית בית המקדש המשיך לקבוע אפיו של בית הכנסת, אם בהשקעת יסודות ארדיכליים בבניין, או בצירוי קיר או בפסיפסים, וקול המתנגדים הקי-צוניים הלך ונשתק. ואז נתנו את האיסור עניין לדבר אחר, הסבו אותו לתשמישי חול, ועל ידי כך נפסק הקשר שבין ההלכה והמציאות. וראיה לדבר שהאיסור

(תוספתא סוכה פ"ב, 10; שם יום-טוב פ"ג, 8 וכו'. השוה באכר, אגדות התנאים, ח"א עמ' 36 וכו'; היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, ח"א, עמ' 200 וכו').
 (9) תוספתא סוכה פרק ד', 6 (עמ' 198) ומקבילות: "כמין בסילקי גדולה היתה". גם לשכת הגזית היתה "כמין בסילקי גדולה" (יומא מא, ע"ב). השוה קרויס, עתיקות, עמ' 162 וכו', 202.

(10) השוה קוהליוואטצינגר, בתי כנסת עתיקים בגליל, עמ' 193 וכו'. וקרויס במקום הנז'.
 (11) ראש השנה דף כה, ע"א ע"ב ומקבילות. קויפמן וגודינף.

מתחילתו מוסב היה על בית הכנסת, שכן נסמך הוא על הפסוק בשמות כ. 23: «לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשון לכם», הרי שהכניסו את האיסור בחוג של עבודה זרה, וזה מורה שהמדובר בבית הכנסת, מקום עבודה זו תפילה, וגם מתאים בדיוק לדברי אל-קומיסי שהמשווים את בית הכנסת לבית המקדש הם «עובדים אלהים אחרים». אבל מי שמשתמש בקודש לצרכי חול, מזולזל בקודש הוא, אולם אי אפשר להכניסו בחוג של עובדי עבודה זרה¹².

התנגדותו של ר' אלעזר ברבי צדוק לבית הכנסת של אלכסנדריה תקבל צורה יותר בולטת, אם נניח כמו ששיערנו שהיה בנוי בדוגמת בתי הכנסת העתיקים שבגליל, כפר נחום והדומה לו. בשרידי בתי כנסיות אלה נמצאו קישוטים מתמונות בעלי חיים, ביחוד כרובים ואריות, ואפילו «פני אדם» לא חסרו. כידוע, זו אחת הפליאות שהארכיאולוגים וחוקרי אומנות של המאה הקודמת נתחבטו בה, ותירוצים שונים הוצעו על ידם לעשות שלום בין שרידי התמונות ותועבת הפסל והתמונה של היהדות הרשמית. רובם נוטים לראות בשרידי התמונות ביטוי של תקופה ליברלית, הומאנית, חפשית מקנאות דתית. והרבה דברים של טעם נאמרו בזה¹³. אלא שמסיבות בלתי ברורות לי, נראה שהחוקרים לא שמו לב למדי לתירוץ אחד הקרוב ביותר, ואשר מתוכו נשמע, כנראה, הד קולם של בני הזמן של בניין בתי הכנסת שאנו דנים בהם. המקדש, הם טענו, הוצא מכלל האיסור של לא תעשו לכם כל תמונה, שכן הותר לעשות בו כרובים, ובמקדש שלמה וכמו כן במקדש שבחזון יחזקאל מופיעים קישוטי בעלי חיים, ביחוד כרובים ואריות, ואינם חסרים פני אדם. ומכיון שבית הכנסת הוא בית מקדש מעט, מן הדין להתיר גם בו קישוטים מתמונות בעלי חיים ופני אדם. והתירוץ הזה לא יליד דמיוני הוא, כי אם בפירוש נמסר לנו במכילתא דר' ישמעאל על הפסוק בשמות כ. 23 הנזכר, המשמש יסוד לאיסור חיקוי תבנית בית המקדש וכליו: «לא תעשון לכם, שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית המקדש הריני עושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, תלמוד לומר לא תעשון לכם¹⁴». הטענה «הואיל והותר מכללו במקדש» לא טענה ריטורית היא, לא המצאת הדרשנים היא לתלות עליה את מדרשיהם, כי אם מהחיים הריאליים היא

12) ובאמת הרמב"ם נתן מקום לאיסור זה בהלכות בית הבחירה (פרק ז, הל' י) בתור סעיף ממצות עשה «ליראה מן המקדש שנאמר ומקדשי תיראו», ולא הזכירו בהלכות עבודה זרה.

13) השוה דוד קויפמן, קבוצת מאמרים, ח"א, 87 וכ"י; א. ל. סוקניק: בית הכנסת של דורא אבולפוס, פתיחה; אירווינג גודינוף, סמלים יהודיים, ח"א. שניהם מניחים, שעמדת היהדות לתמונות ופסלים לא היתה קבועה ועומדת, כי אם השתנתה מתקופה לתקופה; לפעמים הוכרע הכף לחומרה ולפעמים לקולה, אלא שלדעת סוקניק גם המקילים נשארו בתוך תחומי היהדות המסורתית, בעוד שלדעת גודינוף היהדות המסורתית כולה מקשה ואין בה מקום לתמונות ופסלים, וכל מקום שאתה מוצא תמונות בבית הכנסת סימן הוא ליהדות הלניסטית שלא נכנעה ליהדות המסורתית. מובן שהכל תלוי בהגבלת מושגה של «יהדות מסורתית», מושג שנעשה לאור מתעה ולאבן נגף לכמה מחוקרי תולדות ישראל האחרונים. מסופקני אם באמת מחיצה של ברזל היתה מפסקת בין היהדות המסורתית והיהדות ההלניסטית; הרבה מן ההלניסטים נשקע ביהדות המסורתית, וגופי תורתה של היהדות המסורתית שוקעים ביהדות ההלניסטית.

14) מכילתא דר' ישמעאל, יתרו סוף פרשה י' (הוצ' וייס, עמ' פ); השוה מכילתא דרשב"י, הוצ' מק"ג, תש"י, עמ' 248 (נוספת מדרש הגדול): «שיכול הואיל והותר מכללו במקדש יכול יהא מותר מכללו בגבולין».

שאובה. כך באמת אמרו המהפכים בזכותם של בתי הכנסת החדשים שנבנו בסגנון הבסיליקה ההיליניסטית, על שערי וקישוטיו. אולם זה לא התירוץ היחיד שהשתמשו בו מגיני הסגנון החדש. גם התירוץ הרווח אצל חוקרי זמננו (סוקניק), שעיקר האיסור הוא רק לעשות תמונה לשם עבודה, לעבדה ולהשתחוות לה, אבל לא לשם קישוט, גם הוא לא נעלם ממצדדי הסגנון החדש של בית הכנסת, ונמסר לנו מפי מתנגדיהם במכילתא הנזכרת: "דבר אחר לא תעשו לכם אלהי כסף, שלא תאמרו הרי אנו עושין כדרך שאחרים עושים במדינה, תלמוד לומר לא תעשוון לכם", וביתר ביאור בנוסח מדרש הגדול: "לא תעשוון אתי... אם לעבדו כבר נאמר לא תעשה לך פסל וגו' מה אני מקיים לא תעשוון אתי? שלא תאמר כדרך שאחרים עושין לנואי, עושין צורת חמה ולבנה ודרקון על שערי העיר וכו' כך אני אעשה [על שערי בתי כנסיות], ת"ל לא תעשוון אתי, לא תעשוון ואפילו לנואי"¹⁵). גם כאן "שלא תאמר" מכוון כנגד ה"אומרים". פסקת המכילתא היא מן השרידים של מלחמת דברים שהתנהלה בין שני המחנות, המצדדים והמתנגדים, על הסגנון האלכסנדרי שהתחיל חודר לארץ, ועד ירושלים הגיע. מלחמת הדברים שבין שני המחנות לא תמיד נשארת לפני משורת דרך-ארץ של משא-ומתן בהלכה ומדרשי פסוקים. לפעמים קיבלה צורה חריפה שלא חסרו בה חיצוי לעג, וביחוד הצטיינו בזה השמרנים הקיצוניים שראו בסגנון החדש אבק עבודה זרה, ו"ליצנותא דעבודה זרה" הרי מותרת. שריד מחיצוי דליצנותא נדמה לי טמון במאמר אחד אשר דשו בו החוקרים וטרם נפתר כהלכה. כוונתי למאמר המפורסם שנמסר בשם רבי ישמעאל בן אלעזר: "בעון שני דברים עמי הארצים מתים, על שקורין לארון הקודש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עמ"¹⁶). מימיו של ליאופולד לב, שהיפנה את שימת לבם של חכמי ישראל על הפתגם הזה"¹⁷). לא נמנעו החוקרים מלשימו אבן פינה לבניין תורתם על מקורו של בית הכנסת. כמעט כל החוקרים האחרונים חוזרים על דבריו של לב, שלפנינו כינוי עתיק של בית הכנסת אשר עמי הארצות — המון העם, לדעתם — החזיקו בו בקשיות עורף. עדות היא לדעתם, שמקורו של בית הכנסת הוא בית העם, מקום אסיפת מועצת העיר לדון על צרכי העיר, ורק לאחר שנשתנה טיבו ושימש בעיקר לצרכי קדושה, לעבודה בציבור, שינו את שמו ל"בית הכנסת", אבל המון העם המשיך להשתמש בשם מקראי טהור (!) שנתחבב עליהם. אמנם לב והנמשכים אחריו הטיבו לראות שיש לנו כאן עניין עם התנגדות של עמי הארצות לאיזה "חידוש" שהוכנס בבית הכנסת, אבל מכיון שתרגמו את הפיסקה כצורתה, שהחידוש שהוכנס היה שם חדש, יצאה מזוייפת. כי קשה לראות הבדל בין "בית עמ" ובין "בית הכנסת", שניהם משוללים אופי קדושה, ומה

15) השווה מכילתא דר' ישמעאל ומכילתא דרשב"י הנז'.

16) שבת לב, ע"א.

17) ליאופולד לב: קבוצת מאמרים, ח"ד, עמ' ד' וכו'. לב אמנם ראה, שאין למצוא שום פגם בשם "בית עמ" ומבאר שהעון קיים היה בזה שהיו נוהגים בו קלות ראש כב"בית עמ", אבל הלשון ש"קורין" תולה הקלקלה בקריאת השם, ואינו סובל פירושו.

פגם מצאו בשם "בית עם" שהשתמש בו יהיה חייב מיתה? אבל הדברים מובנים אם נניח שלא השם גורם; לא נגד שם חדש נלחמו "עמי הארצות", כי אם התקוממו נגד סגנון חדש שריח "עבודה זרה" נודף ממנו, ולפיכך הפכו את שמו לגנאי, דוגמת "מקומות שנקראו לשבח ע"ז מכנין אותן לגנאי, את שקורין אותה פני אלה קורין אותה פני כלב וכו' " (18).

תאמרו: איזה עוקץ של גנאי יש בשם "בית עם"? אל תקראו "בית עם" אלא "בית עלם". עלינו לשים לב לדבר שעיקר החידוש בבית הכנסת החדש היה בזה שנבנה בדמות דיוקנו של בית המקדש ונחשב ל"מקדש מעט". מסתבר שנקרא בכל הכינויים של בית המקדש (השם בית הכנסת הוא כמעט בכל ימצא בכתובות של בתי הכנסת העתיקים), ובין הכינויים האלה רווח היה השם "בית עולמים" (19). הכינוי הזה נתן מקום לשמרנים קנאים מעם הארץ (20), שנלחמו בכל תוקף נגד הסגנון החדש שחדר מבחוץ, מקום להתגדר בו. בעקימה קלה של חילוף לשון רבים ליחיד, הפכו את שם בית עולמים משבח לגנאי, היו קורין אותו "בית עלם", שם מובהק לבית הקברות בארמית ארצישראלית.

ולא קשה לבאר את נפילתה של ה"ל" ממילת "עלם". כי כששכח חמתם של עמי הארצות, והשם "בית הכנסת" דחק את רגלם של כל שאר הכינויים, ובית עולמים בכלל, הכינוי "בית עלם" משולל היה כל מובן, ונהפך, אם בידועים או בלא-ידועים, ל"בית עם" שדומה במובנו לבית הכנסת (21).

בקריאתנו "בית עלם" מצאנו את המפתח לחלק הראשון של המאמר: "שהיו קורין לארון הקודש ארנא". באכר וקרויס (22) כבר ניחשו שה"עוון" שבשם זה הוא מפני שמשתמשים בו גם כן במובן של ארון מתים. אבל תמהים הם למראה העובדה שהירושלמי לא חשש לעוון זה, ומשתמש בלי שום הסתייגות בשם ארנא במובן של ארון הקודש. לפי תיקוננו הדבר מתבאר באופן טבעי. מלה

(18) תוספתא עבודה זרה פ"ז, 4 (עמ' 469); ע"ז מו, ע"א ומקבילות.
 (19) מאמר המכילתא הניז' בהע' 14 מובא בפרש"י על התורה בנוסחה זו: "לא תאמר ריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים". ועי' מאמרי "כינויי בית הכנסת", תרביץ.
 (20) בנוגע לטיבם של "עמי הארצות" תפיסתנו מתקרבת לזו של א. ביכלר בספרו עם הארץ הגלילי במאה השנייה (Buechler A., Der Galilaeische Am-Ha-Aretz), ויין 1906, עמ' 181, 183. "עמי הארצות" לדעתו הם המיוחסים מבני אהרן, בעלי ההון אשר הביטו מגבוה על תלמידי חכמים שנמנו על העט' הפשוט, מעמד חברתי גמוך. אבל פירושו של מאמרנו אינו מניח את הדעת.
 (21) אמנם אין זה פוטר אותנו מלבאר את המאמר בניסוחו של העורך, כי לא היה מחליף דבר שאין לו מובן בדבר שאין לו מובן. ההשערה קרובה שהעורך הכניס לתוך מאמרו של ר' ישמעאל בן אלעזר ניגוד בין עמי הארצות ותלמידי חכמים שהיה רוח בזמנו. והנה במאה השלישית אנו מוצאים החכמים מכריזים זכות בעלותם על בתי הכנסת (בבתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם), ועל יסוד זה ר' ברכיה במאה הרביעית מעכב בידי "חד בר נש" (עם הארץ) מלרחוץ ידיו ורגליו במים של בית הכנסת בבית שאן (ירושלמי מגילה פ"ג, דף עז, סוף ע"א). בעיני איזה עורך של המאה הרביעית בערך, "עמי הארצות", שבינתים נודחו עם ה"עם הפשוט" ממדרגה גמוכה, קורין לבית הכנסת "בית עם", היינו מוחים נגד זכות הבעלות של החכמים על בית הכנסת, וטוענים שבית הכנסת שייך לעם כולו.
 (22) השוה קרויס, עתיקות ביהכ"נ, 366; לוי גינצבורג, פירושים וחידושים בירושלמי, ח"ג, עמ' 406 מדרש "שלא נהרו חכמי המשנה והתלמוד להשתמש בארון סתם במשמעותו ארון הקודש", והתנגדו רק ל"ההברה הארמית ארנא". לאמיתו של דבר גם "ארנא" במשמעות ארון הקודש רוח בירושלמי.

שמשמעויות שונות לה, כל פעם שמשתמשים בה משמעותה היא דבר הנלמד מעניינו; קשר העניין קובע את משמעותה. ולכן "ארון" או "ארונא" בקשר עם בית המקדש או בית הכנסת בידוע שהכוונה לארון הקודש; ולהפך, בקשר עם בית הקברות, בידוע שהכוונה לארון מתים. ולפיכך אין הירושלמי מהסס מלהשתמש ב"ארונא" סתם כשהמדובר הוא בבית הכנסת, כי משמעותו של ארון הקודש נלמד מעניינו. אבל עמי ארצות שקראו לבית הכנסת "בית עלם", בית הקברות, ובקשר עם בית הקברות אין "ארונא" סתם אלא ארון מתים.

בדברי רבי ישמעאל בן אלעזר "בעון שני דברים עמי הארצות חתים" אנו יכולים לקלוט הד "ליצנותא" של בעלי החידוש בתשובה ל"ליצנותא" של עמי הארצות. אתם קורים לבית הכנסת שלנו "בית עלם", הם משיבים, אמנם צדקתם, הוא יהיה בית הקברות שלכם, כי בעוון ליצנותכם אתם מתים — מידה כנגד מידה.

כל השרידים הספרותיים שמנינו למעלה יסוד משותף להם: ככולם משתקפת התעוררות של התנגדות לסגנון חדש של בית הכנסת שהתחיל להתפשט בארץ. אולם השאלה היא אם כולם מוזמן אחד הם ומחוג אחד יצאו, באופן שסוג אחד של בית כנסת הוא מטרת התנגדותם, או לא. השוואת השריד האחרון עם שאר השרידים מראה שצריך להפריד ביניהם.

השרידים הראשונים באים ממקור של מתנגדים, ורק מכלל התנגדותם אנו שומעים מציאותו של הסגנון החדש. הניגוד בין שני הצדדים לרוב נשאר בתחום חילוקי דיעות שבין שתי אסכולות, שני בתים שכל אחד בא ונימוקו עמו. לא כן השריד האחרון; בא הוא ממקור של מחייבי הסגנון החדש וסנגוריו. המחלוקת יוצאה משורת משא-ומתן בהלכה, ומקבלת צורה של מלחמת מעמדות חריפה שבין "עמי הארצות" ותלמידי חכמים. ואף גם זאת, והוא העיקר, בשרידים הראשונים אנו מוצאים רמז לבית הכנסת של "אלכסנדרים", היינו סגנון בסיליקאי הלניסטי, בנוי "תבנית היכל ואולם", מקושט "כרובים" ושאר תמונות, בעוד שבשריד האחרון מופיע יסוד חדש, והוא הארון, כלום מקרה הוא שבאחד מן השרידים הראשונים נזכרים לאיסור תבנית היכל, אולם, חצר, שלחן ומגורה, ועל הארון, שהוא כמעט נדרש מאליו, פסחו ואין זכר לו; ואילו בשריד האחרון נזכר רק הארון, והוא המטרה הראשית להתקפת המתנגדים? מסתבר איפוא שחיצו הלעג של עמי הארצות לא היו מכוונים נגד בית הכנסת הבסיליקאי שאפיו בא לידי ביטוי בחזיתו וקישוטי שעריו, כי אם נגד בית כנסת מסגנון שונה אשר ה"ארון" הוא חותמו וסמלו.

לא נרחק איפוא יותר מדי מן המציאות ההיסטורית אם על יסוד השרידים הנזכרים נשער שבמשך המאה הראשונה והשנייה למניין הרגיל הופיעו בארץ ישראל שני סגנונים של בית כנסת, שניהם ילידי חוץ, וכל אחד מהם נתקל מתחילה בהתנגדות פחות או יותר חריפה מצד חוגים שמרנים שבארץ.

עד כאן מהרהורי לבי על השרידים הספרותיים. והשרידים הארכיאולוגיים מה הם אומרים?
אוהב ה' שערי ציון, שטורים המצויינים.

II

גילוי שרידים של בתי כנסת עתיקים בגליל במאה שעברה ושיחזור בניינם על ידי ארדכילים-ארכיאולוגים מומחים בתחילת המאה הנוכחית פרצו פירצה גדולה בבניין המחשבה של החוקרים על תהליך התפתחותו של בית הכנסת. עוד במאה ה"ט רווחת היתה הדיעה שמימי סוף בית שני קוויו היסודיים של בית הכנסת נשארו קבוע ללא שינוי עיקרי: הקיר שממול שער הכניסה פונה כלפי ירושלים, ובאמצעו מקום ההיכל והארון, מרכז הכיוון של המתפללים, ומשני הצדדים מושב הזקנים, "פני המזרח"²³. אולם התרשימים של בתי הכנסת העתיקים הפכו את הקערה על פיה. באמצע הקיר הפונה כלפי ירושלים בנוי שער גדול ושני שערים קטנים משני צדדיו. בקיר שממול השער, או השערים, נמצאו שרידים של אצטבא המשמשת לישיבה, לכל ארכו של הקיר. רק לאט לאט חדר הרעיון בלב החוקרים שבתבנית בית הכנסת של השרידים, שהיא בסליקה עם שער אמצעי מונומינטאלי בנוי לתלפיות — "תל שהכל פונים אליו" — בחזיתה, השער ממלא את תפקידו של הארון; הוא "שער השמים", הוא מרכז הכיוון, ואליו פנו המתפללים²⁴.

גילויים חדשים, וביחוד גילוייו של בית הכנסת בבית-אלפא²⁵, הראו שבין המאה השלישית והששית חל שינוי עיקרי בבית הכנסת הבסיליקאי. החזית עם שלשת שעריה בעינה עומדת, אבל חדלה מלהיות מרכז הכיוון, "שער השמים" הפונה לירושלים. החזית נסוגה אחור ותפסה מקום ממול לקיר הפונה לירושלים, ובקיר ההוא נתווסף יסוד ארכיטקטוני חדש, מעין "היכל" לארון הקודש, ממלא תפקידו של השער בטיפוס הקדום, היינו משמש מרכז הכיוון למתפללים. כמעט כל החוקרים חוזרים על הסברו של סוקניק הזוקף את השינוי הארכיטקטוני על חשבון השינוי שחל במקומו של ארון הקודש או ה"תיבה". כל זמן שהתיבה נשמרה מחוץ לאולם התפילה, הם אומרים, והובאה לשם רק לזמן הקריאה בתורה, השער האמצעי שבחזית שימש מרכז הכיוון לירושלים. אולם אתר כך כשנקבע מקום ארון הקודש באולם התפילה, וכמובן ליד הקיר הפונה לירושלים הורגש קושי מעשי בדבר, שכן חסם את הכניסה הראשית לבית הכנסת. "בדרך הגיונית", אומר סוקניק, "גולד הרעיון לפתוח את הדלתות בצד שממול הקיר

23) כל זה על יסוד דברי החוספתא מגילה פ"ד (ג), 21 (עמ' 227): "כיצד היו הזקנים יושבים...". שכמעט כולם מניחים שמוסב על סדר הישיבה בבית הכנסת. אבל לדעתי דברי החוספתא טרם הובהרו.

24) קוהל"חואטצינגר, בתי הכנסת העתיקים שבגליל, 1916, עמ' 139 וכו', הספר הזה הוא עדיין הספר היסודי במקצוע זה, ועליו אנו סומכים ברוב הדברים השנויים במחלוקת. השוה קרויס, עתיקות ביהכ"ג, 317 וכו'; סוקניק, בתי הכנסת העתיקים בא"י ויון, 1934. 25) סוקניק, א' ל', בית הכנסת העתיק בבית אלפא, ירושלים, תרצ"ב.

שבו קבוע הארון" (26). וכך נקבעו שלשה שלבים בהתפתחות הסגנון הבסיליקאי בין המאה השלישית והמאה הששית: א, חזית עם שלשה שערים פונה לירושלים בלי ארון קבוע; ב, חזית פונה לירושלים והיכל של ארון הקודש חוסם את הכניסה האמצעית; ג, נסיגת החזית אחורנית, ושלטון מוחלט של הארון בממשלת הכיוון. הכל היה מסודר; שלב שלב ותקופתו, והתחילו קובעים זמנו של בית כנסת לפי מידת התפתחותו של הארון על חשבון השער.

ועוד פעם בא קרדום הארכיאולוגים וקיעקע את בירת המחשבה ה"הגיונית". ההפתעה באה מחוץ לארץ, מדורא-אברופוס שעל נהר פרת, גולת בבל. באמצע שנות השלשים נתגלו שם שרידים של בית כנסת עם סימנים מובהקים שקדם לו בו במקום בית כנסת קטן, ואשר הבניין החדש אינו אלא הרחבתו והתחדשותו. השרידים של בית הכנסת המחודש שבדורא-אברופוס עולים, בכמותם ובמצב השתמרותם, על השרידים שבגליל, וחשיבות יתירה נודעת להם ששמרו לנו במפורש את זמן בניינו, והוא אמצע המאה השלישית (245). ויתר על זה, הארכיאולוגים פה אחד שמערכו וסדרו הכללי כבר היה קבוע ועומד בבניין הקטן המוקדם, היינו בתחילת המאה השלישית או אפילו בסוף המאה השנייה (27). לפי סדר זמנים שקבעו סוקניק וסייעתו הרי אפילו בית הכנסת המורחב, ואין צריך לומר המוקדם, הוא מתקופת השלב הראשון, היינו שלטון השער וחוסר הארון. אולם למעשה, בית הכנסת של דורא-אברופוס מראה כל הסימנים של תקופת השלב האחרון שנקבעה למאה החמישית. לשער אין כל חשיבות; ובאמצע הקיר שממול לשער בנוי היכל-שקע מקושט לתפארת ששימש בית קיבול לארון הקודש. דומה שאין מקום לתבנית בית הכנסת זו בקו ההתפתחות של בתי הכנסת שבארץ ישראל, וכי מן הדין איפוא להניח שני סגנונים נפרדים זה מזה בשרשם. אולם נראה שעד כדי כך נודהה אצל החוקרים בית הכנסת עם כנסת ישראל שלא עלתה על דעתם להכניס ריבוי ופירוד במערכת תבנית בית-הכנסת, והתאמצו להכניס בדוחק את דורא-אברופוס בתור חוליית מעבר בהשתלשלות ה"הגיונית" שמן השער לארון שממול לשער.

אולם מכיוון שהשרידים הספרותיים גילו לנו רמזים לחילוקי יחסים לסגנונים שונים של בתי כנסת שהתחילו חודרים לארץ במאה השנייה, אין שום יסוד לראות בשנייני צורה של שרידים ארכיאולוגיים רק סטיות והתפצלויות מסגנון אחיד. אדרבה, נוטה אני לתפוס את תהליך ההתפתחות של בניית בית

26 השווה סוקניק, שם, עמ' 45 וכו'. עוד בשנת 1935 הסכים סוקניק לדעתם של קוהל-ואטצינגר שנמצאו בכפר-נחום שרידי היכל קטן קרוב לשער האמצעי בפנים, אלא שהיכל הוא מוזן מאוחר, כמאתים שנה אחר בנין בית הכנסת לאחר שהונגה ארון קבוע בביהכ"נ (Bulletin, Louis M. Rabinowitz Fund for the Exploration of Ancient Synagogues, I, 18—21) (השווה סוקניק, בית הכנסת העתיק בחמת-טבריה—אלחממה, 1935 עמ' 74). אולם אחר כך חזר בו, ושרטט ריקונסטרוקציה חדשה של החזית שלפיה כל השרידים הם שרידי קישוט של החזית מבחוץ, ואין שום שרידים המורים על מציאותו של היכל מבפנים. מצד אחד נוטה גודינוף (עמ' 181 וכו') לראות את ה"בנין הקטן", ההיכל, כבן זמנו של הבניין כולו.

27 קרלינג, קארל, בית הכנסת (דין-חשבון סופי על החפירות בדורא-אברופוס, כרך ח, א, 1956; סוקניק, א' ל', בית הכנסת של דורא-אברופוס, תש"ז.

הכנסת מן הריבוי אל האחדות, מן ההיקף אל המרכז, ולא להיפך. עלינו לעמוד על טיבם של אבות הסגנון, לעקוב אחר התפשטותם והצטלבותם, ולהתבונן בהתחרותם עד לידי התלכדותם לסגנון קבוע לדורות.

מן הידוע שבחוף לארץ נקודת המוצא לכל סגנון בניינה מיוחד שחותם בית הכנסת טבוע עליו הוא דמיון-מה לבית המקדש שבירושלים, שיש בו כדי להביא לידי ביטוי את הקשר שבין המרכז וההיקף. והנה כל זמן שבית המקדש היה קיים ותבניתו הארדיכלית היתה ידועה וחרוטה בלב השיירות עולי הרגל, נדמה שאין לך אמצעי יותר טבעי לחזק את הקשר שבין בית הכנסת ובית המקדש מאשר להשקיע בבית הכנסת אי-אלה מקוויו הארדיכליים המובהקים של בית המקדש, קו התחבורה הזה שבין בית הכנסת ובית המקדש התפתח, כנראה, בסוף ימי בית שני ביחוד בעולם ההלניסטי שמרכזו היהודי היה באלכסנדריה של מצרים. עלינו לזכור שבית המקדש של הורדוס היה בנוי בטעם הלניסטי, בטעמה של גולת המערב, ותפארתו הארדיכלי והקישוטי, ביחוד של שער המקדש ומשופו, היתה מן הדברים שהסופרים ההלניסטים טיפלו בהם בחיבה יתירה²⁸. ומסתבר, כמו שרמזנו למעלה, שה"בסילקי הגדולה" — ששימשה גם-כן בית כנסת — באלכסנדריה נבנתה בדוגמת לשכת הגזית, שהיתה "כמין בסילקי גדולה", היתה אב לבתי כנסת של אלכסנדריה במאה הראשונה באופן ישר, ובית אב לבתי כנסת הבסיליקאים בגליל במאה השנייה באופן בלתי ישר.

שונה מזה היה מצב הדברים אצל היהודים שבגלות בבל, "אנשי המזרח". לרגלי ריהק מקום וסכסוכים תכופים בין רומה והפרתים, השיירות של עולי הרגל לא היו מצויות, ומעטים היו האנשים שזכו לעלות ולראות את המקדש בתפארתו. ואפילו אלה שזכו לכך, תרבותם ההלניסטית היתה קלושה וחסר להם כח הקליטה של רושם עמוק מיפי תבניתו הארדיכלי של המקדש. במלים אחרות: שפת הארדיכלות ההלניסטית היתה זרה להם, ולא יכלה לשמש סרסור בין בית הכנסת ובית המקדש, בין בבל וירושלים. המגע התמידי והטבעי של בני בבל עם המקדש היה באמצעות תיאור המשכן בתורה שהיתה שגורה על פיהם. ומה שנחרת עמוק בנפשם לא היתה תבניתו החיצונית של המשכן, כי אם הסמלים שמלפני ולפנים, הארון — שלא היה במציאות בבית שני והיה סמוי מן העין במקדש הריאלי — והמנורה. ואת הסמלים האלה, ביחוד הארון, שמו יסוד לסגנונם. ההיכל, מקומו של הארון, נעשה לנקודה המרכזית של הבניין.

וכשאנו מעמיקים לבחון את שני הסגנונים ניתן לנו לראות שכל אחד מהם משמש ראי לתפיסה מיוחדת על מהותו של בית הכנסת ותפקידו. את שתי התפיסות נוכל להגדיר במשפט אחד: בית הכנסת ההלניסטי מכוון כנגד בית המקדש שלמטה, בעוד שבית הכנסת הבבלי מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה. ונימוקם עמם. אקלים תרבותי משותף לאלכסנדריה ולירושלים; שפה משותפת

²⁸ יוסיפוס, עתיקות, טו 11; ובעברית בשם "בנין הורדוס" בס' יוחסין השלם, נוספות, עמ' 36 וכו'.

להן באומנות, ביסודי המשפט, ושפת הריטורים שבבתי המדרש ההלניסטיים לא היתה זרה לחכמי ירושלים. ולפיכך קל היה לעולם ההלניסטי לסדר את יחסיו לבית המקדש שבירושלים על יסודות ריאליים, מבלי לגשת אל הטמיר והנעלם. בתוך תחומי המקדש נמצאה לשכת הגזית, «כמין בסילקי גדולה», מושב מועצת השבעים, הסנהדרין, שמשם הלכה יוצאת לכל ישראל, בית המדרש למופת. בדוגמתה נבנתה ה«בסילקי הגדולה» שבאלכסנדריה, אב לבתי הכנסת ההלניסטיים. הללו היו בראש וראשונה בתי מדרש, פתוחים לכל הרוצה ללמוד או ללמד, ורק דרך אגב «בית הכנסת» במונח המצומצם, מקום עבודה בציבור.

לעומת זאת חסרה היתה או, בסוף ימי בית שני, שפה משותפת לבבל ולירושלים בעולם התרבות והאומנות, והיחסים שבין בית הכנסת בגולת בבל ובית המקדש שלמטה חסרים היו כל יסוד ריאלי, וזקוקים היו להסתמך בעיקר על הטמיר והנעלם. בארון ש«גלה לבבל» ראו «אנשי המזרח» אור חוזר של השכינה שבקודש הקדשים; שפת השכינה היוצאה ממקום ש«עין לא ראתה» היתה משותפת לבבל ולירושלים⁽²⁹⁾.

כך הלכו ונוצרו בחוץ לארץ בסוף ימי בית שני שני סגנונים של בית כנסת: הסגנון הבסיליקאי בגולת מערב, באלכסנדריה של מצרים, ששימש בעיקר כבית מדרש וכבית מועצת הזקנים; קדושתו קלושה, וחותרו הוטבע בשער מבחוץ. והשני, הסגנון הבבלי, בגולת מזרח, מעין דיוקנו של קודש הקדשים, משכן השכינה, וחותרו ה«ארוץ» לפני ולפנים.

(29) לא מקרה הוא שהמסורות על בתי הכנסת העתיקים בבבל באות בקשר עם המאמר «גלו לבבל שכינה עמהם» (מגילה כט, ע"א), ומסורת בידי אמוראי בבל שהשכינה שורה בכנישתא דשף ויתבי"ב בנהרדעא, אשר לפי מסורת הגאונים (אגרת שרירא גאון) נבנה על ידי יכניה המלך באבנים ועפר שהגולים הביאו אתם מבית המקדש.

שִׁירִים

החיוך

מאת מרים שנייד

זורם ממני חוזר אלי
החיוך שהגשתי מתת.
מתרפקים תמולים בעיני —
במבט.

מימים, אגמים, מריחות עננים.
מנבט מבשר וודאי
עולים הקולות ושוטפים בגלים
בעיני.

אורן הגשתי. ידאה כעב.
ירפד נשמתך-נשמת.
ילטף ויפרה מעין לא אכזב
בלבך ולבי.

פריחה

תלושה.
סוף משעול.
בנוף השופע
לבי יגע.
שבל מקציף לספינה החומקת
מעולם אל עולם.
גם הקצרף עתה געלם.

רציתי לומר
לרוח
בל תשא אחריה
מה שנשבר.
פיו ארבות מחבק עננים.
שליחי שחפים לבנים
רוקמים חלומי מעליך.
יגון מתרפק על האפק.
מביט אל עיני ועיניך.
צללים בעיני פנסים.

חרש גרקמים פוכבים:
עיני דממה עגומה.

הַנְּעָרִים יוֹצְאִים לַמִּלְחָמָה

(סיפור)

מאת יגאל מוסינזון

לעולם אינך יודע מה הפתעה צפויה לך!
יונתן האיץ בסוסים. כדי החלב הריקים שיקשקו בקול, הסייח דהר מאחרי
העגלה, וכמה מאחרים למחלבת המושב, זקפו עיניים תמיהות בעלם הצעיר בן
השבע-עשר, שדפק בסוסים כאילו אחזתו רוח תזוית.

— שאול בא! שאול בא!

צרח לעומתם, מסתכן בנסילה מעם העגלה בלילה בהיר ולבן זה בשילהי
החורף, בשעטה מטורפת על הכביש המסובב במעגל את בתי מושב אורים,
שולחי אור צהוב נגהו בחלונותיו ונשתרגו בענפי העצים ובדשאים הלחים.

— שאול בא!

קריאות גרוניות נתמלטו מפיו, המושכות בכפות ידיו, גופו נטוי קדימה,
וכל כולו צהלה וחדווה פראית לקראת בואו הבלתי צפוי של אחיו הבכור.
רוביק בשרו. נכנס למחלבה, במגפי הגומי העמומים בוץ, כדין חורף
בעמק יזרעאל, תוחב ידו לכיסי מכנסיו המרובבים, מביט בלוח המודעות, ואומר
אגב אורחא, לתוך המהומיה השואגת של שיח ושיג במחלבה.

— אתה יודע, יון, הוא בא בטנדר, שאול!

עדיין בלתי מחוור ובלתי נתפש. החלב נשפך אל הדלי, לשקילה, ועדיין
אין לדברי רוביק כל משמעות. במהומה, בשיחה הקולנית אין מבין דבר לאשורו.

— מה אמרת?

הוא תולה עיניו ברוביק, בן אכרים צעיר, ומי שהיה חברו של שאול
לכיתה ולבריגאדה.

— אחיך בא!

הוא אומר זאת ומיד שפתיו מתרווחות בחיוך רחב, הוא טופח ליונתן
על כתפו, מנענעו קלות.

— אל תרוץ! הוא לא יברח! אל תרוץ!

להג משובה, כיוון שידוע אהבתו של יונתן לאחיו, זוהי שותפות סמויה
שבחיבה. ויונתן יוצא וממהר. והוא מעלה את הכדים הריקים לעגלה וכמה
מושבניקים עוזרים ועוזבים עמו, שמחים בשמחתו.

— שאול. אומרים שבא ישר מירושלים.

— שמעתי שהוא בשיירות.

— גוש עציון... —

— שלשה חדשים לא היה בכפר.

כביכול הובילו חתן לחופתו. גינונים דוביים אלו, הכתפים השמוטות מרוב עמל ויגיעה, בקציר, בהליכה אחר המחרשה, בשנים הארוכות של התגוררות באהלים דולפים וצריפים רעועים. פנים חרושי קמטים, שיער שיבה, בפה, חלל שחור, במקום שצימחה אי פעם שן לבנה שנגסה קולרבי, הידיים השעירות, הכפות הגדולות כמין מכשירי עבודה שחפרו באדמה השחורה, בזבל, בפיטמות הפרות, בדם השלייה בהמלטות.

— שאולי בא!

הם מלבבים אותו בקולות צרודים, שכן קירות המחלבה מהדהדים ואין לשיח שם בקול שליו ושקט, וככל שיעלה הקול יגבר ההד.

— רוץ הביתה!

ואחד אומר, וסתם בעלמא.

— יון!

ואחד מסלטל שפמו,

— סוניה תשמח.

ואחד שנכנס זה עתה, ואינו יודע על החדשה, גוער ביונתן.

— אתה, תקשור את הסייח שלך. גם כן סייח... בן שנתיים! תמיד אומרים לך... הוא מסתבך בריתמות של העגלה שלי...

אלא שיונתן אינו משגיח בו כלל ועיקר. הוא מזנק החוצה ויושב על הלוח המחוספס המונח לרוחב העגלה, וקדימה, הביתה.

— שאול בא!

ירח לבן וכדורי, תלוי בראשי ההרים. ערב צונן. ערב ללא ענן וללא כוכבים. ערב צונן ובהיר. הכביש מכוסה בוץ וסימני אופני עגלות. ליד הבתים גדרות־שיחים. פרד קשור ליתד מסובב במעגל ומלחך עשב רטוב בשולי הכביש.

— דיו! קדימה, נבלות!

הסייח צוהל וזוקר זנבו כדגל, עובר בשעטה על פני אמו המושכת בעגלה, משמאל, והוא חוצה באלכסון, מעשה משובה, נוכח פני הסוסים הדוהרים, ועובר לימין, כפשע בינו לבין דריסת הגלגלים המאושים בשכבת הבוץ הדקיקה.

— היי, קדימה, נבלות!

החדווה חומרת בעורקים, הלב גואה בסוגרו. השפתיים חורצות גידופים ושרירי הסוסים מתוחים, הם דוהרים במהירות, מכוסי קצף — והסייח מקפץ מצד לצד, זוקר זנבו, כאילו, כביכול, שותף הנו לשמחה.

עגלה זחלנית באה ממול ואליה רתומה פרדה אחת, קשורה ליצול ארוך, וראשה מוטת לאדמה, משרבבת לשונה ומושכת באדישות, אט-אט, פסיעה אחר פסיעה.

— השתגעת!

שד יושב על העגלה המקפצת.

— יון, השתגעתי!

איש המחלבה מטה את הפרדה ויורד מעם הכביש אל הבוץ הסמיך. הוא מסב ראשו אחורנית, לראות בנער המאיץ בסוסיו, בעגלה המרקדת בשאון. משיבוא למחלבה ישאל:

— מה אירע ליון? הוא נהג כמטורף. כמעט והתנגש בי.

והנה הנתיבה, בינות לשני עצי הזית, היורדת אל הרפת והאורווה, אל הבית. הנער אינו מתיר את הריתמות. הוא מניח לסוסיו, קופץ מעם העגלה, טופח לסיח על לסתו הגרומה, מניף ראש הסייח למרום ומרחרח באפו בורבוביתו הלחה של הסייח הערמוני. ועכשיו הועלה אור החשמל במרפסת הצופה פני המשק.
— יון! יונתן!

זו אמא. זה קולה העמוק, הרך, שערה האפור לבן, האסוף במקלעת לערפה, עיניה החומות הגדולות, חזה הרחב, רגליה האיתנות, הפה הברשני והאף המתמשך לעיל, ישר ונאה.

— אני יודע — צועק הנער ומתכופף מתחת לחוטי הברזל לכבסים —
שאל בא!

— תחלוף את המגפיים! — היא מקדמת את פניו משהוא מדלג במדרגות אל המרפסת התלויה.
„היום — לא! אני נכנס עם הבוץ...“ הוא מחייך, מתכופף ושומט מגפי הגומי.

— שאול באמבטיה. — היא מציבה את המגפיים. — אין מה למהר.
— מהיכן בא? — הוא נוטל נעלי בית, קורדקים בלים ונועץ רגליו לתוכן.
— מירושלים. מחר הוא חוזר. —
יונתן מביט באמו, וחש, כתמיד תחושה טמירה של גאווה, על יפיה ועל איתנותה.

— כבר? רק בא ומייד הוא חוזר. — אינו מטיח טענותיו. קובלנה היא שאין להטילה על איש. זה כמה חדשים, מאז העשרים ותשיעי בנובמבר שקרבות ועירים משתוללים בכל הארץ, דליקות הפורצות פה ושם, שיירות מותקפות, בתים מתרסקים בחמרי נפץ, כותרות שחורות בעתונים, הדואר אינו פועל כהלכה, הכל משובש בתוהו ובוהו מאיים ותובע קרבנות.

ואילו אבא כינס ראשו בין כתפיו. אבא הזקין פתע תוך אירועי החדשים האחרונים ופניו קיבלו צבע גוויל עתיק יומין ועיניו היו קפואות, דממה גדולה המכסה על אזלת יד, עצב רהוי וסכוף, תחושת הגורל שאין למונעו ולא אתה השליט על חיך, ויש להציץ בכותרות השחורות, במסגרות בהן משובצים שמות החללים, וכך יום יום.

נהרג בקריית ענבים... נהרג בדרך לירושלים... נפל בעיר העתיקה...

... איש ההגנה, מת מפצעיו... נרצח על-ידי הצבא הבריטי... נהרגה בטבריה. שבעה נהרגו בקרב ליד פאלוג'ה... וכך יום יום.

אבא כרע תחת הנטל. דאג לשאול. לא ידעו היכן הוא. הגיעו פריסות שלום. פעם ראוהו בין מלווי השיירות, "הפורמאנים" המפורסמים, ופעם, כך נמסר, הועבר לכפר עצינן, ולאחר מכן, היה מי שראהו באחד מן הכבישים היורדים לנגב. מפעם לפעם שיגר פתק, כתוב בעפרון, על דף פנקס תלישה, אולם שבועות עברו בין פתק לפתק, לפני אבא הפכו גוויל שעווה וחריצים עמוקים נסתמנו בזויות פיו וצדעיו ומצחו נחרשו תלמים, עור דקיק ולבן. אלא שלא אמר דבר. היה שוקע עם ערב בכורסה. לאחר החליבה, נוטל את העתון בכפותיו, בוהה שעה ארוכה לחלל החדר, ורק לאחר כך, לאחר שנתייסר עם נפשו זמן ממושך היה מעיז לבסוף להציץ בעתון ולחפש אחר השמות בכותרות השחורות. היתה זו גסיסה איטית וממושכת מלווה יסורים.

רק פעם אחת, לעת לילה, לאחר שנפל הקרבן הראשון מבני המושב, והוא יאיר שעלה באש מכוניתו בדרך ירושלים, מכונית הכפר העמוסה ירקות ועופות, ושרידי גוויה מפוחמת הובאה לקבורה, נתגלגלה שיחה מקוטעת.

— לא אקרא עתונים — לחשה אמא. — אם יארע דבר, יהיה מי שיבשר

לנו.

— כן, סוניה. — הסכים עמה, אולם היה מתייסר שעות, מרגע שהובא העתון מן הדואר, לאחר חליבת הצהרים, לא להחזיקו בידיו, לא להעביר מבט חטוף על הכותרות. ועתה בא הבן לביקור. ביקור ללא הודעה מוקדמת, שזוף ואיתן, לחייו עוטות זקן פרע, צוהל ומחבק כתפי האב השמוטות ונלחץ בזרועותיה החזקות של אמא.

יונתן נכנס הביתה. הוא שומע לזמזום תנור הנפט, זמזום מונוטוני ומרעיף הרגשת חג, קצף סבון, שכשוך המים, המגבות השעירות והנקיות, והידיעה שיהיו נרות דולקים, להבדיל בין קודש לחול, משום שאמא נתעקשה להעלות אור בנרות השעווה ולקרוא מדי שבת בשבת קטע מתוך ספר האגדה, שיר או פרשה בתנ"ך. רק משפחות בודדות סיגלו להן מנהג זה, ואילו אמא, לפי דרכה, ביקשה לעצב דמות משפחתה, חוששת שמא יהיו הבנים לאבני-השדה בלבד, ללא שאר-רות, וחיבבה עליהם פרקי אגדה ושיר, תוך היסב אל השולחן במטבח הגדול והנקי, שאורות מבליחים בתוכו.

— אני "מת" להיכנס — יונתן נשען אל דלת חדר האמבטיה. — שאול,

תן להיכנס!

— הנח! — אמא תפשה במרפקו ועקרה אותו ממקומו. — תן לו להת-

רחץ. חושבת שהאמבטיה תשחיר. שבועות לא התקלח כפי הנראה. באי רצון משרך יונתן לחדר האורחים.

אבא ישב בכורסה, כפותיו נחות בחיקו, עיניו עצומות, וראשו נשען אל

המסעד.

האחות הקטנה מצצה עופרת עפרונה והכינה שעורים. מרוכות על המחברת.
פיה קפוץ, וכל כולה כובד ראש.

— ת—פ—ס—י—ק!

גערה ביונתן, שכן שלח ידו, ובחפזה, חבט קלות על ראשה ופרע שערה
הצהוב.

— הנח לה!

אבא לא פקח עיניו, רטן ריטון שבשיגרה.

— מה כותבים בעתון? — שאלו יונתן, זו הפעם הראשונה מזה חדשים
רבים.

— לא קראתי. — אבא פקח עיניו, עיניים אפורות וקטנות, נכאות. —
התרת את הבהמות? שאל חרישית.

— לא. — השיב יונתן.

— תלך ותתיר. — מתח שפמו העבות, השחור עדיין, על אף שבשערותיו
היו הרבה שערות לבנות.

— כן. — השיב יונתן. — שאוליק שב!

הביטו זה בזה. יונתן ראה בפנים יגיעות ועייפות, סחוטות כליל, והאב
ראה בשיער המקורזל, בפנים הצעירות, בעינים החומות והגדולות שזיקי משובה
מרצדים בהן.

— כמו שפעם קרה — העירה האחות הקטנה, מרפקיה על השולחן,
וראשה רכון אל המחברת בשקידה רבת-מאמץ.

— מה את יודעת! — העיר יונתן בלגלוג, וראה בהתקער גומות החן
בלחיתה, חיכה אל מחברתה וארבה לו מזוויות עיניה.

— נירה, נתת אוכל לתרנגולות? — ביקש להקניטה.

— לא — אמרה בהתרסה. — נהנתה לראותו מחליף מבטי רצינות עם

אבא — בטח שנתתי! — הגביהה קול דק ומצפצף.

— אם כך — אני הולך להתיר. — עבר לידה, בעקלתון, ובמודגש הצמיד

זרועותיו אל גופו. משחזרה לעיין במחברת, זינק וחבטה קלות ושוב פרע את
שערה.

— נוד!

צמרמורת כעס חלפה על פני האב, רטט קל מן המצח הגבוה, הגבת,
ועד לסנטר המעוגל. לא אמר מאומה. בנו ובתו היו מתרוצצים סביב לשולחן,
ונירה נתקלת בכסאות שמציב לפניה יונתן, תוך צהלת צחוק, עד שראה כי עיניה
מתחילות להתלחח ודוק עגמימות עולה מהן וסנטרה מתחיל לרתת.

— די! די, נירה. «שולם»! טוב? — התכופף ונתן לה לחבוט בו כמה

מהלומות רפות, ואחר הרימה אל על, ואבא צרח «תקלקלו את המנורה», ואז
חיבקה אל חזהו והיא בועטת בו ברגליה הקטנות וקורדק אחד נופל ונשמט
מרגלה ושפתיה מתעוותות, ודומה שעתידה היא לפרוץ בבכי, ואז מעוות יונתן

את פניו, מניח כפו בחוטמו, מוציא לשונו ומגרגר מיני גרגורים משונים וסופה שהיא מחייכת, בעל כרחא היא מחייכת, ויונתן יוצא בריצה החוצה להסיר את הריתמות, שומע את קול השאגה, מין אינפוף מהדהד, שמנעים לעצמו שאוליק בתוך חדר האמבטיה:

„האמיני יום יבוא

לחבק אותך אבוא..."

טוב יהיה, מבטיח... לך..."

כל אנשי הבית הבית היו מקשיבים לשירה. סוניה בעמדה במטבח. נירה העוסקת בתרגילי חשבון והאב, הכפות לכורסתו, חש עצבות גדולה יורדת עליו. תמיד חש חציצה בינו לבין דור זה אשר בניו הם חלק ממנו, חציצה גדלה והולכת, אותה זרות אשר ניבטה מעיני הסטודנטים הגוים באותה שנה אחת ויחידה, ואומללה, באוניברסיטה בקיוב, לפני עלותו לארץ. תמיד היו זקוקים לחברותא, להילולות, למזמוטים בפרהסיה, עם לוגי הוודקה והמליחים.

ואילו חבריו של שאוליק, המצטופפים סיעות-סיעות, כורזירים, מלהגים, עולים תמיד אל מועדון הנוער, לבל ישארו פנים אל פנים אל מול עצמם, שירדו בנפשו מועקה טמירה, אי-נחת, כאילו היו עינים אטומות, וסבר משום מה, וידיו נחות עייפות בחיקו, כי בו האשם, בו האשם, ואין בידו לעשות מאומה, שכן אינו יודע ללכוד מצודה מבוצרת זו ששמה בנו בכורו, שאוליק, אף אם ניסה מאות פעמים ללכת סחור-סחור, בשאלות אגב וארעי, תוך נסיון שווא לצודו בפתיון-שיחת-אקראי העלה חרס בידו. פעמים אף נדהם ולא הבין מאומה. שאוליק זה שהיה בין מבריחי היהודים מגבול לגבול, בעת היות הבריגדה באירופה, לא חש מאומה, מלבד חובה, לגבי יהודים אלו, להוציא בוז חבוי שמרגיש לעתים, נותן הצדקה לאיש המקבל צדקתו ונדבתו. יתכן, היה מהרהר, כי דור של סופרים ומורים והורים, לא השכיל לחבר את החוליות שבין עבר ועתיד.

שאוליק שר. שאוליק היה מזמר באמבטיה!

וסוניה ניצבת במטבח ומוזגת שמנת לצלחות החרסינה ומאינה לשירה. כיצד זה מתרחש שכבר אי-אפשר לבוא ולסבן גוף שאוליק, לדגדג בכפות הרגלים הקטנות והוורודות, לומר לו לעצום עיניים, שכן מיד נסבן לך את הפנים, ואז הוא מעווה פרצופו ועוצם עיניו חזק-חזק, ופרצופו הוא כה חמוד שהלב נצבט בקרבו, וחלחלה מתוקה עוברת בגוף למראה בר-בטנך שהנו מוצק ונאה ועדיין הנך זוכרת פעייתו הראשונה.

שאוליק מזמר בקולי-קולות. אילו לא היה בבחינת אורח, היתה נירה כבר מצעקת ומתדפקת על דלתו, „שויצר“ אל תפריע לי להכין שעורים. היא מגחכת בינה לבין עצמה. הוא שויצר עצום, שאוליק, אפילו יותר מיונתן. איך הרים אותה גבוה גבוה עד לתקרה שעה שנכנס הביתה, צורח ונוער כמו עייר, ונשק אותה עד שנתביישה וכמעט נשך את סנטרה ושערות זקנו גרדו כמו פומפיה. היא מחליקה על לחייה. צר שאין סריטות. למחר היתה מגנה את אחיה

בפני החברות בכיתה, הוף, מין פרא כזה, והוא, הוא בכלל חושב שזה נעים לי שהוא מנשק אותי... חמור, ובכלל.

— מה את חולמת! אבא גוער בה ומוציאה מתוך הרהוריה.
היה בלבה עליו. חברותיה כינו את אביה "הזעפן" ולא חיבבו לבוא לבקרה, אלא אם כן היה מובטח להן שאביה עסוק בדיוני הוועד.
— מנחם! — עלה קול סוניה מעם המטבח — מוכנים לארוחה?
— בטח, אמא! — יונתן טרק את הדלת ברעש גדול והוא שהשיב. —
עוד איך!

ובהיותו בהול המואר סח יונתן בלגלוג מעושה: — המפקד עדיין לא גרף את כל הלכוד? —
שהה רגע על עמדו ואחר החל מכה באגרופו על דלת חדר האמבטיה.
— או שאתה יוצא — או שמוציאים אותך! — הקניט בשיח מלגלג. —
נו, תגמור כבר!

סוניה עמדה בפתח המטבח.
— קשרת את הסיכה?
— בטח. צידד פניו לעומתה — הוא לא עונה. — ושוב הכה על הדלת. —
הי, אתה, שם, נרדמת או מה?

לא נשמע כל מענה, אלא שהדלת נקרעה לרוחה והופיע שאוליק, והופיעו זרועותיו והוא חיבק באחת את אחיו הצעיר ומעק צלעותיו עד שיונתן נאנק וגנח באוי ואוי, ואחר הדף את שאול לקיר, הדיפה אחת אדירה, כך בהנף זרועות, כמי שבדעתו להבקיע שער בכדור, והוא מצמית רגליו לקרקע, נוטע אותן מוצקות, ומשרג כל שריריו, והיו צוחקים והיו צוחקים בהנאה רבה.
וחיבקו זה לזה, ואמרו איך אתה נראה, ואמרו גולם, ואמרו אידיוט, וחיבקו כתף וסקרו זה את זה ברעבתנות וידעו שהם אוהבים איש את אחיו מעבר למלים ולגידופים ולאחווה זו שאין לבטאה כמו, אלא בנקיעת מרפקים או בהדיפה אל קיר עד לריסוק איברים מחמת שאין יודעים כיצד לשאוג את הנעשה בחב"י יונים, כדי לחגוג שמחת הפגישה.

— אתה תלבש סוודר — אומרת סוניה לשאול. — תתקרר.
— אין צורך — עיניו האפורות של שאוליק מפיקות נועם וידידות מעל לחולצה הלבנה, וצוארו שחום וארוך ולסתותיו גרומות. הוא גבוה כדי טפח מאמו, צר מתנים ורגליו ארוכות.

— אתה אל תגיד לי — היא סונטת בו — יצאת מהאמבטיה ועוד תתקרר.
זקף בה עיניו בשמץ תמהון.

— אילו היית בנבי־דניאל... — נוקש בלשונו. פעמים רבות החליט בלבו לא לספר להורים כל אותן פרשות שעבר בהן, פרשות עקובות מדם וחללים, הקרבות בפרברי תל־אביב, השירות לירושלים, ואותה פרשה אחרונה של שיירת נבי־דניאל.

הוא ידע שלבה נצבט. ידע זאת משום ששלבה ידיה אל חזה והביטה בו וסימני השאלה נבטו אליו מתוך עיניה, בקמיטת גבות.
— ובכן אתה היית שם. — היא לא שאלה. היא ציינה זאת בבירור, כעובדה קיימת. —

— כן — אמר ובחש בשערותיו הצהובות וגבה אחת, שחורה, נתכווצה אל שורש אפו. — כן, הייתי שם. מייד אלבש סוודר, אמא.
ביקש להיות הבן שדואגים לבריאותו וחייך חיוך עגמה אל נפשו: אילו יכלה לסוכך עלי שם בברד הכדורים, מול מאות הערבים שהסתערו עלינו, מתבצרים בבית הבודד, ללא כל תקוות להיחלץ. סוניה נתכנסה אל שתיקתה, הגיחה לו ופרשה אל המטבח. שהתה שם בלא נייע, ורק בכפה פתחה את הברז עד שראתה כי הכיור עתיד לעבור על גדותיו ונתנערה כמתוך חלום אימים.
— באמת היית שם? — יונתן היה אחוז ריגשה והתפעלות — ספר לי. בחייך!

— לא עכשיו יון, לא עכשיו, איבני יודע מדוע פטפטתי. זה פתאום קפץ לי על הלשון. הייתי בטוח שלא אספר. איזה סוודר לובשים? שלי נורא מלוכלך.
— אני אביא לך, את האפור, את האפור שלי שאמא סרגה.
שאלו הלך אחר יונתן אל חדרם. הוא העלה על גופו את הסוודר האפור, הסתכל בראי הקבוע בארון וצידד מבטו אל הראי, בוחן עצמו בסקרנות.
— אתה יודע, יון, זה משונה, תמיד בתוך הקרבות, זאת אומרת אחר-כך, הייתי חושב שאדם משתנה, דמותו נעשית אחרת, ואז מסתכלים בראי, ושום דבר. כלום לא משתנה. בחוץ, כלום לא. — פסע פסיעה והציץ לפרוזדור וחזר אל אחיו הצעיר — הנה, אתה מבין — כאילו לחש סוד — פעם, זה היה בשכונת "התקווה", באותו יום שהאנגלים הפקירו את הבחורים בעמדת "היוצק" לערבים. אתה יודע, לא?

— לא בדיוק. — יונתן פער פיו.
— אז האנגלים באו ל"היוצק" בתואנה של חיפוש נשק, והם פרקו את הנשק מעל הבחורים, וזו היתה עמדה מבודדת, והערבים נכנסו פנימה ושחטו את הבחורים.

— נבלות — סינן יונתן מבין שפתיו — האנגלים הללו.
— אז תשמע, הייתי בעמדה, ומשוריין אנגלי של "טו פאונדרס", פגזי חדירה, "דפק" בחזר אחד, שמו היה אליהו, ואחר-כך התמוטטה עמדת הפחים, פחים מלאים חול, התמוטטה עלינו, ואני אכלתי חול, ואז ראיתי את אליהו שוכב, חיוור כמו סיד.
— נהרג?

— כן, אז משכתי אותו, גררתי, והורדתי אותו בסולם הברזל. שם, מתחת לגג היו חובשות. הדם שלו כיסה אותי, הדם שלו נכנס וחלל לי מתחת לצוארון החולצה וטיפטף לאורך כל הגב שלי. זה הכל, אתה מבין, יון? הוא היה הרוג

ולא עזר כלום. אבל הדם שלו זחל לו על הגב כמו לטאות, כמו שאתה מעמיס חציר וקש, אתה יודע, כל הגב. זהו. ואי אפשר היה להתקלח. התקיפו כל היום, ורק למחרת, כשהתקלחת, איך להגיד לך, הסתכלתי בראי וחשבתי שאינני אותו שאול עצמו — ושום דבר, זה נורא. וזה לא רק אצלי. אנשים לא משתנים באופן חיצוני, ורק בתוך הלב יש איזה משקע מזופת. ואז אומרים, כך, החברה, כלב מי שמדבר על ההרוגים. ולא מדברים על המוות ועל החברים שנהרגו. יונתן חש שזהו רגע חגיגי. נתחוויר לו שהיה זה וידי, והוא תיקן עמידתו, תחב ידיו לכיסי מכנסיו ולא ידע מה לומר, שכן הכרח היה לומר דבר שהוא לאדם שנתנסה בכגון דא, שנשא אדם הרוג בסולם ברזל, אי-שם בעיבור העיר, ולא היו מלים בפיו. מבוכה נשתלטה בנפשו של יונתן. מעולם לא היה שאול דמות כה בלתי נתפשת, — גם בהיותו הרחק, — אי שם באיטליה או במדבר לוב, כברגע זה, משהוא ניעור מתוך הזיותיו וזכרונותיו המרים, ומניח כפו על כתף האח הצעיר, וממלמל כאילו מבעד מסך ערפל. סוקר את החדר ועיניו נחות על צנצנת הפרחים.

— יפה שאתה זוכר להביא כלניות הביתה. — אומר שאול.

והם שוהים דומם, שתיקה ארוכה, מסתכלים ארוכות זה בזה, בחדר ילדותם, באותו חדר בו היו רבוצים שעות על שעות סביב ה"מכנו" ובונים מנופים וגשרים, או מחפשים גולות צבעוניות שנתגלגלו ונשמטו אל מתחת לארון, עד שאבא ניצב בחדר, מרגישים בדמותו מבלי שירבוב צואר ורואות, והוא גוער שיש לאבס את הפרות או לפזר גרעינים לעופות.

— ילדים, לאכול!

סוניה מנגנת משפט זה בלחן עליו, כביכול, מאריכה ב"ל—ד—י—ם" ומקצרת ב"לאכול", ורק היא עצמה יודעת כמה כוחות נפש שיקעה במשפט שיגרתה ורגילה זה, שיהא גם היום שיגרתה ורגילה ואין לגלות בו פנים שלא כהלכה. בשעת הארוחה אכלו הצעירים ברעבתנות, בלעיסה שוקקה, ובהנאה, ואילו ההורים ישבו אל צלחות מלאות, טעמו כוית, העלו אל לוגמותיהם כאילו כפאם שד. שאוליק היה שואל בעניני משק, שלום הפרות, השדות הזרועים, תבואות חורף, מלאי החציר במתבן, התעברותה של פרה פלונית, וניכר בו כי נפשו רחוקה מכאן ושרויה במקום בו שורקים הכדורים, ואינו שואל אלא משום שרצונו לדרוך על אדמה מוצקה, ואינו רוצה להעכיר סברת הוריו העכורה בלאו הכי.

— בקרת אצל הדוד אלישע ב"הדסה"? — שואל לבסוף האב על אחיו הצעיר ממנו בכמה שנים והמשמש שם בתורת רופא.

— פעם אחת — משיב שאול — אתה יודע, שייך-ג'ארת. שכונה מקולקלת. תמיד יורים שם על המכוניות שלנו. למעשה בית החולים מבודד, גם האוני-ברסיטה על הר"הצופים.

לאחר כך פרשו ההורים אל חדרם, וצעירי המושב נתכנסו ובאו לבית

משפחת רם, היו מסובים על הספה, על כסאות ומרבידים ואף קבעו להם מושב בשולי שולחן, כורעים בישיבה מזרחית, נשענים אל הקיר בכפף ברכים, ומאזינים לשאוליק. מפעם לפעם היו שואלים שאלה, או ממלמלים דבר-נהימה, ריגשה שממלאה לבם, וחוזרים ורואים בו בעלם שיצא את כפרו למסעות המלחמה ומספר באוזניהם בכובד ראש, כאילו לא הוא היה הזאטוט שהציב ממטרה על גג הפח של האכר ברוידה, בעיצומו של קייץ, והחלה הממטרה להמטיר, ושאוליק וכת פרחחים כמותו צווחים ומצעקים: «ברוידה, יורד גשם. תכניס את החציר למתבן!» וברוידה האכר קם בגניחה באישון לילה ללא חתימת ענן וממהר אל חבילות החציר; ולא הוא, שאוליק זה, שערך פשיטה במקשאות האבטיחים של האכר זסלבסקי, וטביחה רבתי בשפניו של ראובני, ושקל בחבטות כהלכה, ואף על פי כן, לאחר יום או יומיים, שוב לבבוהו אכרים אלו במבטם, כאילו היו שותפיו לעבירה סמויה ושחיטת השפנים וזלילות האבטיחים אך מעשה לצון היו.

הנה הנו. מיושב וכבד ראש. ימים רבים עברו מאז. שאוליק שהיה ראשון לפוחזי הכפר, היה ראשון להליכה לבריגאדה, ועכשיו, מיום שגורתה היריח הראשונה, מייד נחלץ לקרבות ואל חבריו. הנה הנו, הנה הנו, ומסביביו יושבים רעיו, רוביק ושלמה, ואלחנן ויוסף.

הוא יושב על המרביד. נשען בגבו אל הספה הרחבה, מחבק ברכיו על מכנסי החאקי, כפות רגליו עטופות בגרבי צמר אפורים ועבים והוא מושך והולך בסיפוריו, ואף כאשר נכנסה עפרה, עפרה בצמותיה, בצוארה הדק, בעיניה דמויות שקד, מאורכות ושקטות, וישבה בינות לחבריה, עבר ביניהם רק חיוך שליו, ושותפו בחיוך זה כל הנוכחים בחדר, גברים צעירים היודעים בטחונו של אכר באדמה טובה, סיקור עין שליו ומחבב שאינו אץ להביע אהבתו.

עפרה עצמה עיניה. היא שמעה לשיחו של שאוליק. כל החדר היה מלא קולו, והיא ספגה את המלים כאילו היה מלטפה על לחייה וסח עמה, אי-שם בערמת שחת, בדולים מן העולם, מתייחדים באהבתם השליווה, הבוטחת, שאין עמה קנאה וקטנות, בידיעה שבסופו של דבר, ביום מן הימים, יהיו בונים משפחתם ומולידים ילדים הרבה. — היינו במלכודת בתוך מלכודת. — סח שאול — שבע שעות בתוך משוריץ וסביבנו מאות ערביים. בחורי השיירה התבצרו בתוך בית לצד הכביש, ואנו נשארנו במלכודת המשוריץ, לא יכולנו לצאת מתוכו שבע שעות. שמענו את צעקות הפרא של הערבים. הם היו קרובים מאד. הם יללו, ויללה זאת הקפיאה את הגוף ואת הנשמה. אחרי-כך התחילו לירות בכדורים חודרי-שריון. ואחד הבחורים אבד עין אחת. הוא התלוצץ, וזה היה נורא לשמעו. נורא אפילו מן היללות של הערבים. היינו למעשה אנשים חיים בבור קבר, והשאלה היתה למעשה, כמה זמן יעבור עד שיכסו אותו בעפר, ובכמה עיגולים נתנסה עד אז. כמה בחורים כבר נהרגו ושכבו דוממים. אחרים, הפצועים, קבלו זריקות מורפיום מהחובש והם שקעו בנימנום מזור, או שכך רק נדמה לי.

במשוריינן היה חום גהינום, והורדנו את החולצות. הזענו כמו בבית מרחץ, ואחר-כך, כשירד הערב, נקשנו בשינינו כי היה כל כך קר, ואולי משום שהמתיחות היתה גדולה. אינני יודע היה ברור שאין כל תקווה. מפקד המשוריינן החליט, בהסכמתנו, שמפוצצים את המשוריינן יחד אתנו, אבל רק ברגע האחרון. מבעד לאשנב ראינו, במרחק, את הערבים צרים על הבית בו התבצרו רוב אנשי השיירה. לא ידענו מה מצבם, אולם היריות העידו שהקרב נמשך. ואכן הקרב נמשך.

ובא הלילה, ירד עלינו לילה וראינו במכוניות הבווערות על הכביש, אינכם יודעים שהגרוע ביותר היה הפחד לצאת מתוך המשוריינן, כלומר לצאת מתוך הקבר והמוות הוודאי, אל מחוץ לקבר, אל הסיכוי לחיות. כאן היו קירות שגוננו עלינו והבטיחו לנו מוות בטוח תוך כמה שעות, ומחוץ למשוריינן, היה מרחב, גבעות והרים וואדיות, שאפשר היה להינצל, סיכוי פחות שבפחותים, ובכל זאת דבקנו במשוריינן. יתכן שבגלל הפצועים. אי אפשר היה לגרור אותם אתנו, ארבעת האנשים שלא נפגעו, כולל המפקד. — לרגע נשתתק שאוליק. כל העת היה מסיח דבריו ועיניו מקובעות לרוב במרבה, מבלי להרים ראשו, עכשיו שוקף עיניו ותלאן בחבריו, ראה אותם רבוצים דוממים, עוצמים עיניהם, או מיישרים מבט תוהה אל חלל החדר או לאיזו נקודה נעלמת.

צידיד מבטו וראה בעפרה. מבטיהם נפגשו והוא ידע, כי תמחל לו על שלא בא אליה תחילה ועל שהכרח הוא לו לדובב עצמו בפני חבריו, מעין הרגשת חברות סמויה עם אלו שנהרגו במשוריינן, כאילו הכרח הוא לספר בפרשה זו בחבורה גדולה ואסור להתייחד עמה בשניים בלבד.

— כמה אנשים היו במשוריינן? — שאל אחד הבחורים מירכתי הספה.
— שניים-עשר — השיב שאול.

ולהלן, כובש עצמו בין ברכיו ומשרטט בצפורן אצבעו על המרבד המהוה, המשיך שאול בדבריו, סיפור על שניים-עשר עולי-ימים המעוטפים במוות, ללא תקווה להיחלץ, על מפקד המשוריינן שציווה על שלושת הנותרים לצאת ולנסות להמשיך ולהיאבק, והוא עצמו, שעה שהמשוריינן התחיל בוער באש, הפעיל כמה רימוני יד ועלה בסערת אש השמימה, עם הפצועים וההרוגים מכבר, והפיל חללים מבין האויב המסתער, בכבותו את פתיל חייו שלו.

— מפקד המשוריינן פקד עליכם לצאת — שאל מאן-דהו מתוך צנפת הגופות. קול אלמוני מירכתי החדר.

— כן. לאמיתו של דבר, הוא הכריח אותנו לצאת. הוא ציווה עלינו לחיות, וכאשר התרחקנו קצת ונבלענו באופל הלילה, הרחק מן המכוניות הבווערות, רעם המרגמות שריקת כדורי-המקלעים והיללת הצורמת של הערביים, שמענו התפוצצות אדירה — וזה היה הסוף.

יונתן ראה באחיו הבכור וחש שלבו יוצא אליו, מתפעם, והיה גאה בדממה שנשתררה, ככל אלו החובקים ברכיהם ועיניהם תוהות אל לבבם, שזורים מחדש

כל סיפור המעשה במשורייך ובאנשיו, ופליאה היא שכך נתחרשו דברים בבני-הנעורים, שאחד חרש אתמול בשדה, ואחד היה סטודנט באוניברסיטה, ואחד הוא בנו של פלוני חנווני בכרך מן הכרכים, ובאה שעה גדולה וצנפה את כולם במערבולות, ונערים אלו שעמדו בפתח המוות לא נתעוותרו ונתכרכמו אלא נאבקו עד הסוף המר, ופרשיות שמשון בעזה עלו משעורי בית-הספר, ולפתע היתה להם משמעות חיים, והוזה ועבר רחוק נפגשו בחדר זה בעיני עוליימים שנתעלו לגבוהים מסחררים ולא עשו קילוסים לעצמם בשל מעשים אלו וכיוצא באלו, והיו יודעים שעדיין הגורל מזומן להם, גורל המוות וריסוק איברים ופחד ויראה, וידעו שמחר יקראו למערכות המלחמה, ולא היו חוככים בנפשם כיצד יעמדו בבאות.

אחת היתה עפרה שהחליטה בלבה תוך כדי שמיעה, שלא יהיו הדברים גם להבא כפי שהיו עד כה, שהולך שאוליק לבריגאדה והיא מצפה לו, והולך להעביר שארית גליות והיא מצפה לבואו, והולך למערכות המלחמה אם בגוש-עציון ואם בדרכי השיירות לירושלים והיא שרויה במשק בית-אביה, ששניהם זקנים ותשושים וכל עול המשק בכתפיה, ומצפה לשאוליק שיבוא ויבנה ביתם ומשפחתם ויקים עמה זרע של קימא אחד שאוליק קטן, זאטוט ופוחח. **גרעדה.**

דחסה הוותיו ברגעי המות במשורייך למעמקים. הבינה שרוצה ליטול אותו מזרועות המוות, לגנוול למען עצמה את הפוחח הקטן, את שאוליק זוטא, ולא סברה זאת בבהירות. ידעה תשוקתה וידעה שאין לכך אחיזה בהגיון החיים, אלא שהיתה מעוטפת בריגשה וברוך זה של אותו פעות, שחיבקה זרועותיו אל לבה, ושיכלה ידיה בחזקה. משל שאוליק זוטא הוא הוא שמוטל בין זרועותיה, והוא היה יהיה, כיון שאין לדעת אם נס במשורייך, ותשעה מתים ושלושיה חיים חזר פעמיים. אין להתגרות בשטן יתר על המידה, וכדרכם של אכרים ידעה שיש לזרוע במועד שמא יהיה מאוחר מדי. לא תספר לו זאת. לא היום, אפשר לאחר כמה חדשים, שכל יום בהם כורה תהום פעורה, תספר לו. הלילה, עוד הלילה הזה, בשלהי אשמורה, בדמדומי שחרית, לנוכח הילת זוהר ממזרח, תהיה עמו, צמודה אליו, תלטף שערותיו ועיניו, ותהא יודעת שהוא חוזר אל המוות מבלי שימחו עקבותיו על פני האדמה הזאת. פניה חתומים הרהורים ואין לנחש מה בלבה. רוביק הוא שיושב לשמאלה, וכמרבית נערי המושב סיגל לו שפם בר-מידות מטופח ומושחז בקצותיו ואצבעותיו עוברות ומרחישות בו, והיא נשענת אל כתפו בניחותא, בהרגשת ריעות וקירבה, שכן גדלו יחדיו ולמדו באותה כיתה עצמה, היא ורוביק וכל אותם שנתכנסו לכאן, כולל שאוליק עצמו שעדיין מבטו נעוץ במרבד המהות.

בינתיים נרדמה האחות הקטנה בחדר הסמוך, לחיה על הספר שבכפה, וההורים היו מסיחים בחדרם האפל. סחו בפלחה המשותפת — והרהרו בשאוליק, היו מדברים על דא והא, ובקשו לחסוך זה לזה הרהורי כאב ולב הנסחט

בדומיה, ולא עלה בידם עד שלבסוף ברכו ברכת ליל-מנוחה, והיו שרועים על מצעיהם, בעיניהם קרועות לרווחה, ורק השעון המעורר העומד על השידה היה מתקתק והולך כמין לחן עצוב מונוטוני, ושמעו להמייה בחדר הנערים, עד שנשתתקה ההמייה, ושמעו רחישת צעדים בפרוזדור, וידעו שיון הוא המחפש משהו לזלול במקרר, ואחר טריקת דלת, והיה זה שאוליק שהלך עם עפרה להתייחד עמה, ועדיין לא נאמרה מלה בחדר זה השרוי בעגמה סכופה, והרגעים ניגרים אט-אט, כאילו הלב הוא שנסחט בדומיה הזאת, בשתיקה, בידיעה הברורה שאין איש גם וישן, וזהו לילה מלילות, והרבה לילות, שאין ישנים בהם, משום ההרהורים הטורדים ואינם מניחים להירדם, עד שנופלת תרדמה, נים ולא נים, ובה כותרות שחורות בעתונים, ותחושה שהנה אבד הבן, אבד אי-שם, מקום שאי אפשר לגנון עליו ולתת לו סודר... והוא חדל ישע ואי-אפשר לעזור לו, כיוון שגדל ובגר והיה לאיש, הנער הלזה, שאוליק, והולך להרוג ולהיהרג, ואין ברירה אחרת, אין כל ברירה אחרת, ולפתע נעורים מן התרדמה ומבקשים להיאנח או לזעוק ואין צועקים ואין אנחה נשמעת ועולה, אלא הופכים גוף עייף ומיוגע מצד אל צד במיטה החורקת על קפיציה, ואין יודע מה ילד יום. אותו לילה התייחד שאוליק עם עפרה ולמחר הלך וחזר לפלוגתו בירושלים. יומיים לאחר מכן יצא אף יון לקרבות שהתחוללו בגת-העמקים.

שיר השירים — בפשוטו או במדרשו?

מאת דוד שלמה שפירא

נמנה וגמור הוא בסוד חוגי החוקרים, אף בין אלה הנוטים להשקפות מסורתיות, כי שיר השירים אשר לשלמה אינו אלא שיר חילוני על האהבה עם נצחונותיה וכשלונותיה, או שהוא קובץ שירי רועים בלתי תלויים זה בזה. לא רק שניתק הקשר של השיר עם המחבר המקובל, שלמה מלך ישראל; גם ההשקפה שהיתה רווחת באומה זה אלפי שנים, כי שיר השירים הוא קודש קדשים ושהוא אינו אלא אליגוריה על האהבה הנשגבה בין כנסת ישראל ליוצרה ומחוללה, נחשבת לבטלה ובלתי-מתקבלת כלל. ניצח הרעיון שאליגוריה נוצרה מקורה בדלדול רגשות החיים הבריאים והטבעיים ואין להעלות על הדעת שתשקיף את המובן המקורי של שיר השירים. מלבד אנשי-המסורת המחזיקים במקובלות בכל תוקף, ושרידיים מבין המבקרים הרואים בשיר השירים פואימה מיתית-אלילית, אין מערער על שיטת-הבקורת המוסכמת.

אולם באמת מתמיה הדבר שפתרון שיר השירים כאליגוריה יחזק כגילוי פנים בכתוב שלא כהלכה מאחר שאנו רואים עד כמה שלטת במקרא הערכת יחס אלקי ישראל לעמו כיחס הבעל לאשתו, או כיחס הארוס לארוסתו והחזקן לכלתו. די רק להעיק עין על פרקים שונים בהושע, ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל כדי שניזכר, כי לא מעט מן השרירות יש בביטול הגמור, כמושכל-ראשון, של הפירוש המקובל בישראל כי שיר השירים אינו אלא משל על האהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים (עיין למשל הושע א' ג'). הדמיון בין עם ישראל והכלה נראה כל כך טבעי בספרי הנביאים הגדולים עד שיש להתפלא איך יש לתפוס את השיר הנשגב אחרת ממה שהבינוהו כל דורות ישראל מימי קדם. אולם לא רק הדמיונות הכלליים הם משותפים בדברי המשורר הנעלה ובדברי הנביאים; כי אם נבחון ונדקדק בדברי הנביאים נראה כאילו היה שיר השירים לפניו וידעוהו היטב והשתמשו ברעיונותיו ובניבוי. אם הנביאים כבר ביניהם הבינו את שיר השירים כאליגוריה, מדוע תפיסה זו כל כך רחוקה ללבנו אנו? ואף אם נקבל ששיר השירים הוא מאוחר והושפע מרעיונות הנביאים ומסגנונם, על כל פנים כלום אין עובדה זו הוכחה מספקת כי הביאור הפשוט והשטחי של שיר השירים איננו הנכון או, לכל הפחות, איננו הביאור המוכרח?

ננסה כעת לעבור על דברי הנביאים ונעקוב אחר רשמי השפעה, קשר, או יחסי-גומלין, ביניהם לבין שיר השירים.

א. הושע

נתחיל את מחקרנו מספר הושע. בהקדמתו של ד"ר אהרן קמינקא לשיר השירים (בביאור מדעי, תל-אביב, תר"ץ) מביא שלפי דעת החוקר הגרמני היטציג (בפירושו משנת 1855), השתמש כבר הושע במליצות משיר השירים (הושע י"ד, ו"ט). ספרו של היטציג אינו תחת ידי. אם כן, נשתדל בעצמנו, נחדור לתוכם של הדברים ונראה עד כמה יעלה בידינו למצוא את הקשר בין דברי הנביא הגדול והשיר המקודש.

א. אהיה כטל לישראל יפרח כשושה ויך שרשיו כלבנון, ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון, ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון, אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא (י"ד, ו"ט). הנעימה של פסוקים אלה היא בלי ספק של שיר השירים. יש כאן הטל, השושנה, הלבנון, הריחניות, הרעננות, והטבעיות של שיר השירים. נסתכל אל פרטי הפסוקים.

הביטוי: אהיה כטל לישראל, מקורו יכול להיות משירת האזינו: תזל כטל אמרתי (דברים ל"ב, ב'). דבר ד' הוא כטל לישראל, ומוזה צעד אחד לרעיון שד' בכבודו ובעצמו הוא כטל לאומתו. בשיר השירים נמצא הטל רק פעם אחת: שראשי נמלא טל (ה', ב'), וגם שם אפשר שיש השפעה משירת האזינו, והרי הקבלה זו חיזוק לדברינו:

שראשי נמלא טל	תזל כטל אמרתי ...
קווצותי רסיסי לילה (שיר, שם)	וכרביבים עלי עשב (דברים, שם)
	(תרגום רביבים הוא רסיסי, וכנראה
	שמלה אחת היא בצורה כפולה)

המובן בשיר השירים הוא שכל מה שנובע מהדוד הוא כטל ורסיסים ולכן הדוד מבקש מהרעיה שתפתח לו את הדלת: קול דודי דופק, פתחי לי אחותי ... שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה. וזהו הרעיון של האזינו: שמעו שמים והאזיני ארץ כי ד' דבר «קול דודי דופק», יערוך כמטר לקחי תזל כטל אמרתי ... כרביבים עלי עשב («שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה»). ועיין מיכה ה', ו': והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ד' כרביבים עלי עשב ...

יפרח כשושנה, השושנה נמצאת רק כאן בהושע ובשיר השירים (שמונה פעמים), מלבד בתהלים ששם המובן הוא כלי זמר. בדברי הימים ב', ד', ה', נמצא שושנה והוא שינוי נוסח מושן שנמצא במלכים א', ז', כ"ו. דמיון ישראל לשושנה כנראה יסודו בדברי המשורר: כשושנה בין התוחים כן רעיתי בין הבנות (שיר, ב', ב'). והשווה ישעיהו לה', א': ותפרח כחבצלת. ושיר ב', א'.

ד. ויהי אפרים כיונה פותה (ז', י"א). השווה שיר ב', י"ד: יונתי; ה', ב'; ו', ט'. ועיין עוד להלן בהושע י"א, י"א: וכיונה מארץ אשור.
ה. בחבלי אדם אמשכס בעבותות אהבה (י"א, ד'). השווה שיר א', ד': משכני אחרין... מישרים אהבון.

ב. ישעיהו

א. כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ה', א'). השווה שיר ח', י"א: כרם היה לשלמה בבעל המון. אולי במתכוון תפס הנביא את הניב ידידי כי זה מתאים לשם ידידיה (שמואל ב', י"ב, כ"ה) שהיה שמו של שלמה. בדברי הנביא: שירת דודי לכרמו (ה', א') הביטוי דוד לאוהב הוא בכלל נדיר ונמצא למכביר בשיר השירים. גם הצירוף של הדוד והכרמים יש בו מרוח שיר השירים.
ב. ואתם בערתם הכרם (ג', י"ד). השווה שיר ב', ט"ו: אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים. עיין יחזקאל י"ג, ד': כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו.

ג. ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (ה', ד'). השווה שיר א', ו': כרמי שלי לא נטרתי. ותחת הגפנים הנותנים ריח (ב', י"ד), כאן הגפנים מבאישים («ויעש באושים»). על משל הגפן השווה הושע י', א' ודברים ל"ב, כ"ב.
ד. ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף (ז', כ"ג). השווה שיר ח', י"א: נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף. ה. לשמך ולזכרך תאות נפש (כ"ה, ח') השווה שיר א', ג', ד': שמן תורק שמך... נזכרה דודיך מין מישרים אהבון. השווה ישעיהו כ"ו, י"ג: לבד בך נזכיר שמך.

ו. נפשי אותיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך (כ"ו, ט'). השווה שיר ג', א': על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי.
ז. או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי (כ"ה, ח'). השווה שיר ח', ט"י: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף... אני חומה זשדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום.

ח. כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך, כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך... מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיו ולאומים תחת נפשך (מ"ג, ב', ד'). השווה שיר (ח', ו"ז): כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. בישעיהו המובן הוא שד' נתן לאומים שלמים בעד אהבתו לישראל. לקושי הקנאה השווה ישעיהו מ"ב, י"ג: ד'... כאיש מלחמות יעיר קנאה. והשווה דברים ד', כ"ד: כי ד' אלקיך אש אוכלה הוא אל קנא («קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש» — — — מכאן תשובה לרואים בביטוי זה רשמי מיתולוגיה יוגית). על קשר האש עם השאל השווה דברים ל"ב, כ"ב: ותיקד

עד שאול תחתית. על נהרות כשם נרדף לאומות עיין ישעיהו ח' ז', ועיין שם י"ח, י"ב, ל"ג, כ"א. (לאחר זמן ראיתי שכבר העיר על ההקבלה בין פסוק זה בישעיהו לפסוק הדומה בשיר השירים ד"ר משה זיידל בתדפיס ממאמרו ב"סיני" על המקבילות בין ספר ישעיהו לספר תהלים שהואיל בטובו לשלוח לי מירושלים, עיין שם בע' שנ"ד).

פ. אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ, כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (מ"ג, ו"ז). השווה שיר ד', ט"ז: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. יש לומר שפרי מגדיו היינו שהן פרי מגדיו של הדוד, כעין האמור בישעיהו שהכל ברא לכבודו. (שוב ראיתי על המקביל בין צפון ותימן בישעיהו ושיר במאמר הנ"ל ע' רע"ו הערה 88).

י. הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד (מ"ט, ט"ז). השווה שיר ח', ו': שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך. ואולי חומותיך שבישעיהו מקביל לשיר ח', ט': אם חומה היא... אני חומה, ותהיה הכוונה: עוז רוחך וגבורתך. השווה שמות י"ג, ט': והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, ושם ט"ו, השווה דברים ו', ו"ח': והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך... וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך, ושם י"א, י"ח (ויש לומר שכשם שעל כפים מקביל לעל ידך כך נגדי מקביל לבין עיניך). ועיין עוד משלי ג', ג'.

יא. כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (מ"ט, י"ח). השווה שיר א', י': נאוו לחייך בתורים צוארך בחרחים, תורי זהב עם נקודות הכסף. ושם ד', ט': לבבתיני אחותי כלה... באחד ענק מצורוניך, ועיין להלן ישעיהו ס"א, י': וככלה תעדה כליה.

יב. מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נ"ב, ז'). השווה שיר ז', א"ב': שובי שובי השולמית... מה יפו פעמיך בנעלים, ובשיר ב', ח': קול דודי... מדלג על ההרים. השווה נחום ב', א'. דרך אגב, הלשון נאוו נמצא במקרא רק בישעיהו בפסוק שלפנינו ובשיר א', ט': נאוו לחייך. יש לשער שהשם שולמית הוא הנקבה של השם שלמה ויסוד שניהם במלה שלום, עיין דה"א כ"ב, ט'.

יג. והיית כגן רוח וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (נ"ח, י"א). השווה שיר ד', ט"ו: מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון, הדמיון למוצא מים המרווה את הגן דומה בשני המקורים.

יד. אז תתענג על ד' (נ"ח, י"ד). הביטוי תענוג ביחס לד' נמצא גם באיוב כ"ז, י'; כ"ב, כ"ו, ותהלים ל"ז, ד'. והשווה שיר ז', ז': אהבה בתענוגים. טו. וקורא להם אילי הצדק מטע ד' להתפאר (ס"א, ג'). עיין לעיל בדברנו על הושע כמה שאמרנו על הפסוק: אני כברוש רענן.

פז. ומשזש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך (ס"ב, ה'). השווה שיר א', ד': הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. השווה דברים כ"ח, ס"ג: כאשר שש ד' עליכם.

יז. מי זה בא מאדום חמוץ בגדים... מדוע אדום ללבושך (ס"ג, א"ב'). השווה שיר ה', י': דודי צח ואדום.

יח. המון מעיך (ס"ג, ט"ו). על הביטוי מעים לגבי הקב"ה השווה שיר ה', י"ד': מעיו עשת שן, ועיין ירמיהו ל"א, י"ט.

ג. ירמיהו

א. ואני הגה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת... ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (א', י"ח, י"ט). השווה ח', י'; ט', י': אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אני חומה ושדי כמגדלות או הייתי בעיניו כמוצאת שלום.

ב. זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ב', ב'). השווה שיר ח', ה': מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה, ושם ג', ו': מי זאת עולה מן המדבר.

ג. אותי עזבו מקור מים חיים (שם, י"ג). עיין שיר ד', ט"ו: מעין גנים באר מים חיים, אלקים (בירמיהו) הוא מקור מים חיים. בשיר השירים המים החיים הם קנינה של הרעיה, אבל מקורם הוא באלקים.

ד. התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה (שם, ל"ב). ראה לעיל על הפסוק בישיעהו: כי כלם כעדי תלבשי.

ה. מה יטיבי דרכך לבקש אהבה (שם, ל"ג). השווה שיר ג', ב': אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי. השווה שיר ה', ו'. אולי ביאור הדברים הסתומים בסוף המקרא בירמיהו: לכן גם את הרעות למדת את דרכיך, הכוונה על מה שנאמר בשיר השירים שבבוא הרעיה לבקש את דודה מצאה השומרים והכוה פצעה, ואילו בקשתו מראש או שלא עזבתהו לא היו מקרים רעים אלה עליה.

ו. הנוה והמענגה דמיתי בת ציון (ו', ב'). השווה שיר א', ה': שחורה אני ונאווה בנות ירושלים, ושם ב', י"ד: ומראך נאווה, והשווה בדרך כלל למבנה הפסוק שיר א', ט"י: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתין רעיתי נאוו, ולסוף הפסוק בירמיהו: אליה יבאו רועים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ו', ג'). השווה שיר א', ז': שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך, אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. ז. שם, ד': קומו ונעלה בצהרםי אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב, השווה שיר ב', י"ז: עד שיפוח היום ונטו הצללים, ושם ד', ו'.

ח. עולל יעוללו כגפן את שארית ישראל... (ו', ט'). עיין לעיל בהערות על ישעיהו: ואתם בערתם הכרם.

ט. כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה (ח', ז'). על משל הסוס השווה שיר א', ט': לססתי ברכבי פרעה דמיתוך רעיתי.

י. עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה (י"ב, ז'). השווה שיר ה', ו': פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר... בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני, מצאוני השומרים הסובבים בעיר הכוני פצעוני, נשאו את רידי מעלי שומרי החומות. השווה לעיל בירמיהו י"א, ט"ו: מה לידדי בביתי. ועיין לעיל בהערות על ישעיהו על הפסוק כרם היה לידדי.

יא. כי כאשר ידבק האזור אל מנתי איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (י"ג, י"א). השווה שיר ב', ה': שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני; ושם ח', ג'.

יב. היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים נחלים (י"ח, י"ד). השווה שיר ד', ט"ו: מעין גנים באר מים חיים ונחלים מן לבנון.

יג. ל"א, ב': ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. השווה שיר א', ד': משכני אחרוך גרוצה... מישרים אהבך. על אהבת עולם השווה שיר ח', ז': מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה.

יד. שם, ג': עוד עתדי תפיך ויצאת במחול משחקים. השווה שיר ז', א': מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים. אם נכונה השערתנו לעיל על קשר השם שולמית עם שלום, יש לראות רמז למחולה של שולמית בדברי ירמיהו שם, א': הלוך להרגיעו ישראל... ויצאת במחול...

טו. שם, שם: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל. השווה שיר ד', ד': כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים. כמעט שאי אפשר, על פי דרך הפשט הפשוט, להבין משל כזה. (קשה לומר שהוא מדבר על העדיים שנושאת הרעיה על הצואר, כי כאן הוא מתאר את יפיה הטבעי של הרעיה לא יפיה עם תכשיטיה בניגוד לשיר, ד', ט'). השווה גם ו', ד': יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים. הרי שוב קשר הרעיה עם עיר בנוי, ועוד שם ח', ט', י': אם חומה היא... ואם דלת היא... אני חומה ושדי כמגדלות. טז. שם, כ': שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. השווה שיר ז', א': שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך.

יז. שם, כ"א: עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא ד' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר. השווה שיר ה', ו': פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר... בקשתיהו ולא מצאתיהו... השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני. כאן הרעיה מביעה את אהבתה לדודה, כדברי ירמיהו: נקבה תסובב גבר. השווה גם שיר ג', ב': אקומה נא ואסובבה בעיר...

אבקשה את שאהבה נפשי. דרך אגב, רק בירמיהו (כאן) ובשיר השירים נמצא הפעל חזק.

יח. מ"ח, כ"ח: והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. השווה שיר ב', י"ד: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה.

ד. יחזקאל

א. יחזקאל ב', ו': כי סרבים וסלונים אותך ואל עקרבים אתה יושב. השווה שיר ב', ב': כשושנה בין החוחים.

ב. רבבה כצמח השדה גתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדיים נכונו ושערך צמח... ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה ויצא לך שם בפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (ט"ז, ז', י"ג-י"ד). השווה שיר ד': שני שדיך כשני עפרים (ה)... כלך יפה רעיתי (ז)... שערך כעדר העזים (ו', ה'); אחת היא יונתי תמתי... ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה (שם, ט')... זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לאשכולות (ז', ח'); «רבבה כצמח השדה גתתיך ותרבי ותגדלי... שדים נכונ».

ג. ואנעלך תחש (שם, י'). השווה שיר ז', ב': מה יפו פעמיך בנעלים

בת נדיב.

ד. ואסכך בשמן... ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונוך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך... ותעדי זהב וכסף... ותיפי במאד מאד (שם, ט', י"א-י"ב). השווה שיר ד', י': וריח שמניך מכל בשמים; נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף. ועיין שיר ד', ט': כאחד ענק מצורוניך.

ה. ושמני וקטרתי (שם, י"ח). השווה שיר ג', ו': מי זאת עולה מן המדבר מקטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל.

ו. ומולדותיך ביום הולדת אותך... לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך ותשלכי על פני השדה... ביום הולדת אותך... ותרבי ותגדלי... שדים נכונ... ואעבור עליך ואראה והנה עתך עת דודים ואפרש כנפי עליך (שם, ד"ה, ז"ח). השווה שיר ח', ה': תחת התפוח עוררתך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך. ועיין סוטה י"א ע"ב על ההקבלה הזאת. ובשיר ח', י': אחות לנו קטנה ושדים אין לה (עיין בראשית רבה ריש לך לך שפירשו שהכוונה שאין שדים להניקה) מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה... אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום.

ה. שונות

נחום ב', ג': כי בקקום בוקקים וזמוריהם שחתו. השווה שיר ב', ט"ו: אחזו לנו שעלים... מחבלים כרמים. שם, י"ג: איה מעון אריות (על נינוה). השווה שיר ד', ח': אתי מלבנון כלה... תבואי... ממעונות אריות.

תופעה מעניינת היא זו, שבספר תהלים כמעט שאי-אפשר למצוא יחס לשיר השירים (מלבד אולי מזמור מ"ה שהוא שיר ידידות). כל האליגוריה על יחס הקב"ה וכנסת ישראל כבעל ואשתו או כחתן וכלה אין לה רמז בספר תהלים. יש להסביר תופעה זו בשתי פנים: או שספר תהלים הוא (לכל הפחות, ברובו) כל כך קדום עד שיסודו מזמן שלא נתפתח עדיין אותו דמיון; או שספר תהלים מביע את יחס האדם או האומה לאלקים, ומצד האומה לא נאה לכנות את עצמה בשם כלה או אשה ביחס לאלקים. אולם כשהדברים נובעים מאלקים או הוא גדול כחו לכנות את עצמו ואת אומתו בשמות של חיבה כאלה, וכשכנסת ישראל עונה לעומתו היא רשאית להשתמש בכינויים אלה, מה שאין כן כשאין כאן דו־שיח רק הבעת דברים מצד האומה.

רמזים על קשר שיר השירים לתהלים, יש לפי דעתי, רק במקומות אלה: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (ס"ח, י"ד). השווה הביטוי יונה לכנסת ישראל בשיר השירים ב', י"ד: יונתי בחגוי הסלע, ושם ה', ב'; ועוד שם א', ט"י: נאו לחיך בתורים צוארך בחרוזים תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף. והשווה ע"ד, י"ט: אל תתן לחית נפש תורך; ושם פ"ד, ד': גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחותיה את מזבחותיך ד' צבאות (נמשלה כנסת ישראל לתור ולצפור).

(השערתו על דבר יחס השיר בפרק ה' בישעיהו לשיר השירים מצאתי שהעיר על זה בארוכה פרופ' נ. ה. טורסיני בספרו הלשון והספר, כרך הספר ע' 357 והלאה).

פְּרִי ג. שׁוֹפְמָן

מאת מרדכי עובדיהו

„על העיקר שאיננו, רשרשה השלכת“

(ג. שופמן)

א

עם סיפורי שופמן, הקטנים והגדולים, חגגה הספרות העברית החדשה את נצחונה על המליצה השדופה, על ההצטעצעות בשברי־פסוקים; נפתחה הדרך לפרוזה גבישית, מנופה, אירופית־מודרנית.

עם זאת חרגה הסיפורת העברית מתחומיה הצרים של התימטיקה שרווחה עד אז, ולא שינוי תוכן בלבד היה כאן אלא גם שינוי צורה — עירוב פרוזה עם שירה, שהמזיגה בה צומחת אורגנית כעשב השדה, פרוזה הנושמת ליריקה טהורה ולא נודע כי באה אל קרבה.

לימים מבטא זאת שופמן ב„אני מאמין“ היצירי שלו, כי „גם את הלך־הנפש הכי עמוק והכי נאדר, אפשר לתנות בפרוזה פשוטה“. ומשעמדנו על סוד זה, נדע כי אכן, כדברי שופמן על סוג יצירה זה — „לא דברים קטנים הם — כי אם דברים גדולים מאד, אלא שלהבין צריך, להבין.“

סגולתה של יצירה זו היא גם בכך, שהיא חינכה ולימדה להבין.

ב

„פרטי — ומשותף לרבים“. ברשימה בשם זה, דומה, כמו נרמז כל עיקרה של יצירתו שיסודה וסודה — הפרטי, הפנימי והאינטימי שבנפש יצירי רוחה, הקרואים, אמנם בשם אישי פרטי מאד, ועם זה חוויותיהם ואירועיהם קרובים ומשותפים לי ולך, לה ולו. אכן, כל פרט ופרט שיצא מבית־היוצר שלו, היה הפרט במיצויו, בסיכומו, פרט המלמד תמיד על איזה כלל ועיקר גדול, זה העיקר שישנו או גם שאיננו.

בזה היה חידושו ובוה כוחו מאז ועד היום, שמתוך גלי החיים החומריים ומהמוך הנפשות תמיד ידע לבור את הפרט הפרטי ביותר והכללי ביותר, הפרט הממצה הבא לסכם.

אכן היו אלה נקודות של סיכום, ראשי־פרקים, אשר יותר משבאו לפרש נתכוונו לרמוז. ואמנם, הקורא העברי המשכיל והנבון, די היה לו ברמיזה, כברנה, סבור היה שופמן, כי „בכל תמונה כוללת מתגלה איזה שקר הכרחי,

וכי אמת המציאות היותר עצמית, היותר חיונית, היא דווקא בתמונות קטנות
הניתנות קרעים-קרעים, נטפים-נטפים מן החיים".

ג

שלא כדרך האפותיאווה וההתרפקות הרומנטית של פייארברג ופרץ או
הנוסטלגיה של עגנון ודבורה בארון, השתער על יושבי הגיא הגלותי השחוחים,
בתרועות מלחמה ומרי כנגד השפל, הרעוע והפגום, עקץ והצליף בלעג מר
ובסארקאזם. בלי רחם הצליף על מומי עצמנו ויש אף שצידק את דינם של
הגויים כלפי הזילברשטיינים והליכטנשטיינים השקועים במ"ט שערי סחר-ומכר,
ולא תמיד בקו היושר. זכורה רשימתו הסארקאסטית על סוחרי הבגדים היהודים
בכרך הנכרי, שלעולם מוכרים הם בגדים צרים. «בבגדים רחבים אין לעשות
עסקים, כנראה», אומר הסאטיריקן וממשיך: «לעולם צר ואיך לא יתקומם?»
אך תמיד הצביע בגאווה על היחש הרם של מוצאנו אשר נושאים אותו
ברמה לא רק אישי העבר הקדום, כדויד ושמשון ונביאי האמת והצדק, אלא גם
צאצאי-צאצאיהם המהלכים בינינו כיום הזה — סבא האציל וראש הישיבה, מזה,
מנדלי וביאליק וטשרניחובסקי, סוקולוב וברנר וגורדון, מזה.

ד

מבשרו חזה את פרוץ נחשולי המשטמה הנאצית. וכשנוף האב היהודי
בנער הארי שהיכה את בנו — הביט «השקץ» חצופות בעיניו, ללא פחד: «האדמה
תחת רגליו נותנת כוחה לו». אמנם כאשר הרופא היהודי מתחיל להרצות עמוקות
על מלחמתו של המדע הרפואי באויב האדם באשר הוא — הסרטן, כמו ניטל
עוקצו של ארס השנאה המפעפע בעיני הנאצים שמסביב, — «הסרטן הוא דבר
נפלא», אומר אז הסופר, אך היה זה פלא חולף, לרגע. ומשהונף הגרון בכפר
האוסטרי על עץ הבוקיץ העתיק, רבי-הפאות, ועיני גויים רצחניות מסביב
צוהלות לנפילתו, יודע המשורר כי «יהודי זקן» הוא שנגדע.
בלב העולם הנכרי הגדול המשגשג והשוטם אותנו, ידע שופמן להישען
תמיד בגאווה ובאהבה אל מקור מחצבתנו. בעוז נלחם הוא נגד כל התבטלות בפני
הזר, מוקצית מחמת מיאוס היא לו התרפקות זו על מיסטיקה של הצלוב ופאני-
גיריקה אבנגלית. הוא בז ומלגלג ל«שאל» שנהפך ל«פאל».
כביאליק, ב«המתמיד», צייר את הדחקות והעוני של נערי ישראל הממיתים
עצמם באהלה של תורה, של בחורי-ישיבה המקיימים «פת במלח תאכל ועל
הארץ תשכב»; את סבלו של הבחור המתמשכל המתקיים ממתן שיעורים בבתי
עשירים. באהבה ובאמונה הוא נשען אל בינת הגזע הישראלי וטהרתו הרוחנית
והגופנית, כן, גם אל יופיה העז של הנערה העבריה.
כברנר, העמיק לראות את הטרגדיה של התלישות היהודית, של האמיג-
רנטיות הנצחית של גונבי הגבולות בכל כדור הארץ, של קושי היאחזותו של
הנודד היהודי בכדור הארץ.

את קוטב הרע שבשנאת הזרים אלינו הוא רואה בכך «שאנו עצמנו מתחילים להיות מושפעים משנאה זו». אשר על כן הוא מעריך, למשל, את באלפור, משום שהוא ראה אותנו «כראות אדם את אדם». במלחמת-חרמה יצא כנגד כל המגונה שבהויתנו הגלותית, בפרט הפחד-דנות: «פחד המוות המכוער הנשקף מעיני היהודי הצורח בפתח בית-החולים היהודי, מעורר חפץ להמיתו בידיים».

ה

קודם כל ובטוף הכל יבקש ביהודי את האדם, זה שהוא מחוץ לתחומי ארצות, עמים וגזעים. ובהגיע הפליט היהודי לארץ הזרה, תלוש ומדולדל, מדוכדך מזרות האנשים סביב שאת שפתם, שפת הארץ, אין הוא יודע, הרי כשפורצת האשה הצעירה והאבלה בבכי מר — מיד ירגיש כי «ידידה ראשונה לו בנכר»... והאקזוטר, הנאלץ, בתוקף משרתו, לעקל את המיטלטלים — והוא נוהג בגינוני-אנוש, אות חי הוא, כי האדם ביסודו טוב.

ו

האהבה היא הציר המרכזי ביצירתו. האהבה על כל גווני גווניה, למן רחשי-הערצה תמה של הנער יונה, המביט על הנשים «כעל מין רם ונעלה מאד, שרק מחסרון מין אחר הן נזקקות לגברים», ועד לאהבה הנמכרת לכל דורש «בקצווי הכרך».

גדול כוחה של אהבה, כוח-איתני, אוניברסאלי, שאין לפניו לא גבולות גיאוגראפיים ולא חוקי מדינות וארצות: «מבט טוב אחד של נערה מבנות הארץ, מכיל בתוכו זכות התאחות באדמת-נכר זו הרבה יותר מכל ההרשאות של פקיד השלטון».

אכן הציץ המשורר גם לכוכים אפלים של האהבה הטורפנית הדורסנית, זו ששוברת לבבות ופוצעת רעים נאמנים. אהבה המסכסכת ומדכדכת וסופה אשליה מנופצת.

אתה מוצא כאן אירוטיקה למיניה, למן הנהייה המעודנת של הנער המאוהב בן-גילו, אשר בחלומו הוא בא עמו «באותן נגיעות הנפלאות שבהקיץ לא ניתנו אפילו להתבטא», ועד אהבה לנערות רכות בנות שתיים-עשרה וארבע-עשרה, ועד לאהבה התובענית אל הנערה המשרתת במלון, שעל כיבושה הוא ממשיך להיאבק גם לאחר הבשורה המרה, כי אחיו, המהפכן ברוסיה הצארית, הועלה לגרדום. הניצוץ האירוטי המזכך מנצנץ בו למראה «השקף» היפה ביוון-התלאה של הטירון היהודי בצבא הצאריסטי.

מול אהבה מגושמת, המנוולת את הנפש עד היסוד, ניצבת האהבה המרוי-

ממת וגואלת. זאת המופיעה כמיטאור ואשר אתה „אפשר להעביר בבת-אחת את הכאב הנצחי“.

אכן, האהבה המצרפת והמטהרת היא מלט של האחוזה האנושית במלא תבל, היא היא אשר היפה והטוב כרוכים בה יחדיו; היא סוד ההוויה שאין הכליון שולט בה עולמית.

ז

המשורר די לו בקב של יופי, קו אחד של חן בנערה או בילד או בידיד-הנפש או בוקן האציל — וכל קדרות ההוויה כלא היתה. היופי מתעלה מעל לערך האסתטי. מבחינה אוניברסאלית הרי הוא סימן-היכר מובהק, להבדיל בין טוב לרע. האנושות, לפי הרגשת המשורר, מתלחקת בעצם לשני מחנות: אנשים יפים, ו„מנוולי החוטם“. ובלשונו: „כל ההסטוריה האנושית כולה אינה אלא המלחמה הנצחית בין המיעוט הסימפטי והרוב האנטי-פטי“. בעובדה שהיטלר נימנה עם „מנוולי החוטם“ הוא מוצא נחמה יחידה. אכן, את נפשו הוא נושא ליופי זה, החולף את ישותנו כברק אשר „חלף כל היסורים, ניתן לנו לכבשו פעם אחת — ולמות במנוחה“.

ח

כאמן הפרוזה הגבישית המלוטשת, שאפיקה וליריקה מזוגות בה להפליא, נתגלה כבר בנובלות הראשונות. עם כל סממני ההפתעה, פרי אמצאת האמן, שהחריפו את העלילה החיצונית והפנימית, תמיד נשמרה בסיפוריו הטבעיות האיתנה של החיים כנתינתם. גם האירוניה מופיעה תמיד במקומה ומוסיפה לגורליות של הנפשות ולהתרחשות הדטרמיניסטית. אף התבלין הגרוטסקי נמסך ביד אמן כדי להעמיק את הטראגי, כגון המעשה בגניבת האדרת, „המטמון“, מאת האלמן המחזר לשוא אחרי נערת-הכפר בבית-היין של הכרך.

אמנות הראייה המפולשת, מאידך גיסא, זו שפולחת את האשליה ומעלה אותה לדרגת אמת עילאה, אתה מוצא למשל בתיאור ימי הדכדוך והתאבדות-בהמון; המעשים מתרחשים, כרגיל כך, שעל דלת המתאבד מתדפקת המשטרה וזו קוראה למסגר אשר פורץ את הדלת. — „מה יהא בגורל ילדו הפעוט בימים יבואו?“ — חרד האב — ולפתע מנצנץ הרהור הגואל: „אל מסגר אתנך — בעתיד המעורפל היה אתה האיש שהמשטרה תקרא לו לפרוץ את הדלת“...

קלאסיקון הנובילה שסוד-כוחה ב„פיאנטה“ — מישחק הניגודים של האור והצל הוא אחד מאבני-היסוד ביצירתו, שהרי זה לעומת זה הם החיים והטבע, והטבע באדם בכלל זה. „איש התלתלים“ השוכב בפאת-שדה, כדמות קדמונית-תנכית נאצלת, נעלה מן העולם הגשמי סביבו — מוציא מכיסו... קלפים לנחש

בעד עשר פרוטות. הפייטן הישיש המיואש מן החיים, רוכל ספרים משומשים, מגיש ללקוח «הימנונים אל החיים» של וורהרן.

שופמן שונא את המיסטי, כל שאינו יונק ומחובר אל החיים בשורשם, אך לעולם הוא נמשך אל הסודי, אל הכמוס לפני-ולפנים, זו ההוויה שמאחרי פרגוד הנפש, שהמשורר מבקיע לתוכה בזיגוגי ברקים, «עד כדי לראות ולהראות לנו הרבה ממה שלא יראה האדם וחי».

*

חוסר מגזע ישראלי איתן הוא המשורר, אשר עד זיקנה ושיבה בעדנה כנו יעלה זכר האהבה באחת מרשימותיו האחרונות.

כדרכו, הדברים חצובי גביש, אין להוסיף ואין לגרוע מהם: «מהו המרטיט בלבנו, ביחסי-אהבים, את המיתר הכי ענוג? — לא העילוסים הקודמים, אף לא הכיבוש הסופי, כי אם... כי אם הראיון הראשון בחוץ, בשדרת האילנות, בחשכת הערב, בראותך צללית מתקרבת לקראתך, ספק היא, ספק לא היא, והנה — היא, היא — — —».

«אשרי המחכה» — זה שם הרשימה. אשרינו שאנו חוסים בצל אמן-יוצר, שזקנתו לא ביישה את צעירותו.

וזאת הברכה לו ולנו: עוד שנים הרבה נחסה בצלו הרענן.

יציאת מצרים והמאבק לחרות.

מאת יצחק פינקל

אחרי השתחררותם מכבלי שיעבוד מצרים „ביד חזקה ובורע נטויה“, הופיעו שבטי ישראל כחטיבה אתנית על במת העמים. נצחונם הגדול והמכריע נגד שלטון העריצות היה למופת ולסמל לאנושות כולה החותרת והשואפת לשוויון, חרות וחיים לאומיים.

מאידך, השיעבוד המצרי לא רק שלא פגם, אלא להיפך, שיפר ועידן את אפיו של עם ישראל. הסבל המשותף איחד את השבטים הקשורים אך קשרי גזע רופפים וחישלום לאומה ממושמצת, מוסרית ודינאמית שהנחילה ערכים קיימים לכל העולם. בתנאי עבדות ושיפלות יצר ישראל תרבות מקורית והגיע לשגב מוסרי והוד רוחני שניתגלו עם השתחררותו מן השיעבוד. כעבור ליל-עבדות הארוך, הפציע ועלה השחר של המצפון האנושי המתגלה בתורת החיים החדשה של עם ישראל, „מגנא קארטה“ הראשונה לכל העמים.

הנסיון המר במצרים הוליד את חזון חופש האדם. מבשרו הזה ובדמו ספג עם ישראל את צער עלבון הגרות והעבדות. ומכאן הרחמים וההשתתפות בצער הזולת, בייחוד של המקופחים השונים והמנוצלים, כגון: העבד, העני, הגר, היתום והאלמנה. בגלל החוויה במצרים, ניצטוו אבותינו, כידוע, לבער את העבדות מתוכם, פרט כעונש וכריצוי עוון גניבה, ואף אז הזהירה התורה שלא להתאכזר על עבד זה („אל תרדה בו בפרך“). והגדישה בזכויותיו עד שאמרו ח"ל: „הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו“. (קדושין כ' ע"א).

לשיא האצילות שאין דוגמתה בעולם המוסרי הגיע ישראל ביחס לבעלי חיים אלמים: באיסורי העבדת הבהמה בשבת, בחסימת פיה בדישה ובמצוות שילוח הקן, רגש הרחמים לכל יצור שיש בו רוח חיים מצא את ביטויו במצוות האמורות שטעם עינויי השיעבוד הוצק בהן.

תחיקת התורה ביחס לעבדות מתגלה בכל זיווה כשאנו משווים לעומתה תורת החסד וההמלה, כביכול, של הנצרות הרואה בעין יפה את העבדות ודורשת מהעבדים האומללים להישאר במצבם השפל, זאת אומרת, ב"סטוטוס קוו" שלהם, ללא התקוממות והתמרדות מצדם נגד האדונים: „איש איש במשמרתו אשר נקרא בה, שם יעמוד“; „אם נקראת בהיותך עבד, אל ירע בעיניך...“ (פאולוס, אגרת א' לקורינתים ז', כ, כא) ואף זה, הוא מצווה: „שמעו עבדים אל אדוניכם

לפי הבשר ביראה ורתת ובתם-לבבכם כמו למשיח" (אל האפסיים ו', ה'). באגרתו לפילמון, מבקש ממנו פאולוס להתייחס לאוניסימוס, עבדו שברח ממנו וחזר אליו, כאל חבר ואח ומיעץ לו ש"יחזיק בו לעולם", ולא עלה אף על דעתו של "רחמן" זה להשפיע על פילמון לשחרר את עבדו.

וכידוע היתה העבדות מבוססת ומושרשת בחיים הכלכליים של יוון האלי-לית, שממנה יונקים עמי אירופה הנוצרים את תרבותם. אריסטו, גדול הפילוסוף פים שלה, פסק שעבדים נולדו להיות עבדים ואדונים — אדונים.

האיפוס הדרמתי של מצרים והמדבר השפיע לא רק על ישראל עצמו, גבור העלילה, שתלאותיו לימדוהו להתייחס ברוך ובאהבה לזולת ולבעל-חיים, אלא על כל תולדות העמים שבאו במגע עמו ותרבותו — על ידי התרגומים של התורה ללשוניותיהם השונות. המאורע ההיסטורי הגדול שימש עידוד ונוחם למיעוטי עמים מעונים ונדכאים של כל הדורות והדריך אותם להתקוממות נגד עריצים ומשעבדים. בסוף תקופת החושך של ימי הבינים, מצאו שוחרי החופש סמך ועוז בהשקפת התנ"ך ולא בוז ש"בברית החדשה" ובתרבות יוון. הפוריטאנים באנגליה, לדוגמה, ראו את עצמם עברים במהדורה החדשה המתקוממים נגד המלך דושיימס הראשון, ה"פרעה האנגלי". הים האטלאנטי שעברו היה בעיניהם "הים-סוף", ויבשת אמריקה שאליו הגיעו — "הארץ כנען". מתוך הודות גמורה עם העברים הקדמונים, יוצאי מצרים, קראו כידוע המתיישבים הפוריטאני-נים את עריהם בשמות תנ"כיים, כגון "כנען החדשה", "שלם", "בית לחם" ועוד. את בניהם כינו בשמות עבריים והשפה העברית נעשתה לחלק חשוב בתכנית הלימודים שבבית-הספר. בהגיעם למנוחה וחסות, אחרי ההתנפלויות התכופות של ההודים, ציטטו פסוקים בתפילותיהם המקבילים לפסוקי ההגדה של פסח: "אנגלים היו אבותינו שעברו את האוקינוס הגדול... ויצעקו לד' וישמע את קולם וירא את ענים...".*) במקרה הראשונה של הספר הנזכר, מופיע הטקסט המקראי: "וזכרת כל הדרך אשר הוליכך ד' אלוהיך זה ארבעים שנה במדבר...". על אדמת אמריקה אימצו להם הפוריטנים חוקי תורת משה המשחרר: "התחוקה הראשונה לוקחה ונכתבה בבית הדין הכללי במסטשוסטס מברית הישנה" (**).

יש לציין, שעל החותמת שהציעו בנימין פרנקלין ותומס דוספרסון בשביל ממשלת ארצות הברית, מופיע פרעה כשכתר על ראשו וחרב בידו והוא יושב במרכבתו העוברת בין חומות המים הקפואים של ים-סוף ומשה קרוץ-הפנים כבר עומד על החוף ביד נטויה ומצווה את הים להטביע את כל חיל פרעה.

השפעת התנ"ך והמאורע של יציאת מצרים גרמו שעמי אירופה התחילו בסוף המאה ה-18 לאסור על העבדות ולחסלה. מדינת דנמרק היתה הראשונה בשנת

*) John Davis, New England Primer, p. 36.

**) J. Gregory, Puritanism in the Old and the New World, p. 324.

1792 לבערה, והשניה — אנגליה, בשנת 1801. אולם לשיא היעוד של שחרור וביטול השיעבוד הגיע אברהם לינקולן. המשחרר הגדול, ששיחרר מליוני עבדים במלחמת האחים הושפע, כידוע, מרוח הצדק המרחף על דפי כתבי הקודש: «התנ"ך היה הספר האהוב עליו והראשון שקרא בחייו. שעות ארוכות ישב ועיין בו... עד שנפשו וכל ישותו נתרוותו מרוח תורתו»*).

על ידי השפעה זו, היתה העבדות לשונאת נפשו. בפעם הראשונה, בעודנו צעיר לימים, כשנתקל באחת המדינות הדרומיות באכזריות של בעלי עבדים, אמר מתוך התרגשות: «אם תהיה לי ההזדמנות להכות את העבדות, אכינה מכה אנושה». וההזדמנות באה. לינקולן הכריז מלחמה על הקונפדרציה, צבאותיה נחלו תבוסה גמורה על שדה הקרב והמשחרר הגדול נכנס להיכל ההיסטוריה.

המשורר ג'ון גרינליף ווהיטייר מתאר בשירו את המוני הכושים המשוחררים, אחרי מלחמת האזרחים, ורואה בדמיונו את צבאות ישראל הצועדים מן השעבוד בגאות ובצעדי און לארץ היעוד:

«מארץ שטופת שמש, פוריה
עולה הד שיר אסירי תודה,
כצבאות ישראל במדבר ערב
צועדים גאים, שכורי גאולה».

(תרגום חפשי מאנגלית)

יש לציין כי בטקסט התקנה ה-13 לתחוקה יש הד מפרשת משפטים: «שום עבדות או שירות מאונס לא יתקיימו בארצות-הברית ובכל אתר ואתר תחת שיפוטן, פרט בתור עונש שיתחייב איש על עוון פלילי».

אין פלא ששחורי העור באמריקה מוצאים עידוד ותקווה בגורל עבדי מצרים הקדומים, כי שיעבוד העם היהודי משמש לכושים אספקלריה שבה נשקפים החיים המרים שלהם והשיחרור ההיסטורי מפעים אותם למאבק החופש והשוויון. בשירים הספיריטואליים הנוגעים עד הלב, שבהם שופכים הכושים את נפשם על מצבם, נשמעים מוטיבים הקשורים בשיעבוד העברים ושיחרורם, כגון: «מצרים», «פרעה», «משה», «ה'ירדן», «כנען» ועוד.

ולא במקרה מצא גורל ההודים אדומי העור שחיהם הולכים וכבים, והכושים באמריקה, ביטוי נמרץ של אהדה ומחאה נגד ההפלות, בשירה העברית של אפרים א. ליסיצקי, בנימין סילקינגר ז"ל, ישראל אפרת ויצחק זילברשלאג. כי נפש העברי רווית מרטירולוגיה של דורות הוכשרה להשתתף בצער הנרדפים והמעונים. לדוגמה נביא השורות הבאות:

*) Hill; Abraham Lincoln, Man of God.

„שחור, שחור גוף הכושי ובתוכו לבת אש,
 ואדומה היא, אדומה —
 בעור תבער בו, עמומה,
 אך יש יום, לא ירחק חוק,
 לבת אשו האדומה
 לא עוד יוסיף בו חנוק!
 תפרוק, תיתך על ראש רודיו
 לבת אשו, אש מרי.
 גורו, נאום כושי שחור,
 אודם אשי תוקד בי!
 (אפרים א. ליסיצקי „באהלי כוש“)

ממצרים ועד הנה דוגלים היהודים בתורת החופש והשוויון כלפי כל העולם. גם בתנועה הסוציאליסטית היו היהודים הרוח החיה ודירבנו את הפועלים לפעולות נועזות ומרצות. מכאן המשטמה להם מן הרודנים שבכל הדורות. כי בעצם קיומו של העם היהודי ותורתו ראו סכנה לעצמם. מטעם זה היה נושא דגל החופש הקרבן הראשון של העריצים והמהלומות הראשונות תמיד ירדו על ראשו. גם בימים האלה כבימי אברהם לינקולן עוברת דמות־דיוקנו של בן עמרם הקדמון כעמוד אש לפני האנושות להנחותה בדרך המוליכה לחרות ולחיים עצמאיים. לעינינו מתקוממים עמי אסיה ואפריקה המפגרים והנחשלים, מנתקים כבלי הניצול והשיעבוד ונכנסים לחיים לאומיים.

פתגם עממי אומר שההיסטוריה חוזרת על עצמה, אבל תולדות עם ישראל שאני; הן גישנות רק בחלקן. שרידי כבשני אירופה ותופת ערב, אמנם עברו ימים ומדבריות כיוצאי מצרים וכובשי כנען; הם נהרו לארץ אבות, נטו שם מעל ראשיהם שמים חדשים ונלחמים עם הערבים, העמלקים והפלישתים העכ־שויים. בריאליות נפלאה מבויימים ומשוחזרים לעינינו ימי משה, יהושע וימי השופטים. אבל לא כן במצרים הסוביטית של כרושצוב ובגרורותיה. שם נאנחים מיליונים מאחינו תחת שיעבוד איום ונורא ללא גואל ומושיע.

וכאשר נישא את כוס הישועות ביום־העצמאות השנים־עשר של מדינת ישראל, תרעד היד וירטט הלב לגורל היהדות הרוסית. יהדות גדולה זו, שנגזרה עליה גזירת טמיעה מאונס, בן עמרם חדש בבשורת הגאולה בשם „אהיה אשר אהיה“ טרם לדאבוננו הופיע.

זְכוּרוֹת עַל אוֹדִיסֵה בְּתִקּוּפַת הַהִשְׁכָּלָה

מאת מרדכי בן־עמי

«בן עמי» — כינויו הספרותי של הסופר המפורסם והחביב מרדכי רבינוביץ — קנה לו שם בסיפוריו ומאמריו בספרות הרוסית־היהודית. גלגולים שונים וקשים עברו על בן עמי בחייו. אביו מת עליו כשהיה רק בן ארבע, ואמו האלמנה לא יכלה לכלכל את ילדיה. בנה הקטן הכרח לגדוד מעיר מולדתו ויירכובה, פלך פודוליה, ולמצוא מחסה בבית קרובו באקרמן. כעבור זמן מה עבר לאודיסה ששם גרה גם אמו האלמנה, והוא אז בן עשר. שנתים למד בישיבה ואחר כך בתלמוד תורה. בתקופה היא עמדו בראש המוסד כמה מראשי המש"כילים העברים וביניהם ד"ר עמנואל סולובייטשיק, רופא מפורסם, ד"ר ליאון פינסקר ועוד. מנהל בית הספר בתקופה היא היה הד"ר גולדנבלום, חתנו של צדרבוים, עורך «המליץ» וה«קול מבשר». מורי התלמוד תורה ה«משכילים» שמו עיניהם לטובה על התלמיד רבי־הכשרון והשפיעו עליו להתכונן לבחינות לגמנסיה. כאשר היה בן חמש־עשרה נכנס למחלקה הראשונה. הזכרונות על התקופה היא הופיעו בירחון «יברייסקאיא סטארינא», בעריכת ש. דובנוב. כמה מזכרונות בן עמי הופיעו בתרגום עברי בשם «אנשי דורנו», אולם הזכרונות האלה לא נכללו בהם. כדאי לציין, שכעבור שנים שימש בן עמי בתור מורה בתלמוד תורה שבו למד בילדותו.

א.

אחד מקרובי עזב את עיר מולדתו והלך לז'יטומיר להשתלם בלימודים בבית המדרש לרבנים. בני משפחתו לא היו מקבלים ידיעות ממנו. הוא בא בחילוף מכתבים עם מורו יצחק ורשבסקי, שכפי הנראה עודד אותו להמשיך בלימודיו והשפיע עליו שיכנס לבית המדרש לרבנים. בני משפחתו היו שולחים אותו מפעם בפעם אל בית ורשבסקי לקבל ידיעות על שאר בשרי זה. יצחק ורשבסקי קנה לו שם בין אדוקי העיר כאפיקורס וגם כינו אותו בשם «איציקל דער אפיקורס». הוא היה מורה בתלמוד־תורה ותפס מקום חשוב בין משכילי העיר. ביחוד יצא שמו לפניו כשהוציא את ספר מאמריו על בלשנות ותולדות ישראל. בתקופה ההיא היה די לאדם להוציא איזה ספר להקנות לו שם בין «נאורים» ולהימנות כאחד מן ה«חשודים» בעיני האדוקים. אולם אל יצחק ורשבסקי

התייחסו באופן אחר לגמרי. המשכילים ראוהו כמתון שבהם והאדוקים התייחסו אליו בביטול.

פעם בכואי אל בית ורשבסקי ראיתי על השידה גליון של "המליץ". העתון עם האותיות העבריות משך את לבי והתחלתי לעיין בו. כשהרגיש ורשבסקי בסקרנותי הציע שאקח את הגליון הביתה. בבוקר לאחר תפילת שחרית בבית המדרש, כאשר הלכו רוב המתפללים לביתם, ישבתי על יד השלחן לחזור על ה"שעור" ששמעתי מפי ליטאי נודד שעשה את ישיבתו קבע בעירנו. למדתי זמן מה ואחר כך הוצאתי מחיקי את העתון והתחלתי לקרוא את הפיליטון שבו תיאר הסופר את ה"בהלה" ששררה בין היהודים בתקופת ה"חטופים", כשהיו משיאים ילדים בני עשר לשחרר אותם על-ידי זה מעבודת הצבא. בפיליטון סופר, שעובר-אורח אחד נכנס אל אכסניה ומצא בחור בן שנים עשרה יושב על גבי התנור בלי מכנסיו. על השאלה: "היתכן שבחור כמוך ישב רק בכותנתו? ענה, שהשאל את מכנסיו לאחיו הקטן שנסע העירה להתחתן. פרצתי בצחוק ובין-רגע חשתי סטירה על הלחי. את סטירת הלחי קבלתי מידי סוחר אמיד, שהיה רגיל להישאר אחר התפילה ולשבת עטוף טלית ותפילין על יד הגמרא. הסוחר לא הסתפק בסטירת לחי בלבד. הוא התהלך בבית המדרש והמטיר טענות ללא סוף: היתכן שבחור כמוני יעזו לטמא את הגמרא בגליון הטמא, שיעזו להכניס את ה"טומאה" הזו לתוך כתלי בית המדרש, ומי הוא האשם? אנכי. מוכרח הייתי לעזוב את בית המדרש לזמן-מה וסיפרתי את המקרה ליצחק ורשבסקי. הלה הקשיב לדברי ושאל מה בדעתי לעשות. באותו רגע נצנץ רעיון במוחי ועניתו שרוצה אני להמשיך את לימודי בתלמוד-תורה, ורשבסקי לא התלהב ביותר ממנו ורק אמר לי לבוא למחרת אל בית-הספר.

הדבר קרה בשנת 1868 כשבועיים לפני פורים. באתי אל התלמוד-תורה וברעדה עליתי על המדרגות. ילדים עניים נעצו בי את מבטיהם מתוך סקרנות ואחדים מהם פרצו בצחוק כשראו את קפוטותי ופיאותי. נכנסתי אל חדר המורים המלא עשן ומצאתי שם את כל החבר. המורים התייחסו אלי בחיבה יתירה, כי ורשבסקי היה מכובד עליהם והם ראו בי חבר לדעה שנוצל מידי האודיסאים האדוקים. שאלו אותו אם יודע אני לקרוא רוסית. ענית ש"האלף-בית" של השפה הרוסית וגם של השפה הגרמנית שגורה בפי ויכול אני גם לצרף את האותיות למלים. את ידיעותי רכשתי בעזרת השלטים של בתי-המרזח ומרתפי היין שהיו כתובים בשלש שפות: רוסית, איטלקית וגרמנית.

נתקבלתי אל המחלקה הראשונה ומיד שלחו אותי אל הכיתה והושיבו אותי על ספסל בין עשרה קונדסים שהביטו עלי בכוז. באותו רגע חפצתי לברוח מכאן. הרגשתי שנמצא אני במצב של חייל הנכנס בפעם הראשונה אל הקסרקטין. הכל היה לי מוזר ואפור ובאותו רגע נגלה לפני בית-המדרש בכל הדרו הרוחני והמקסים. בפרט עשתה עלי רושם מכאיב הישיבה בגילוי ראש, והבטתי על עצמי ככופר בעיקר ועיני זלגו דמעות.

המורה הזרה את השפה הרוסית. התלמידים קראו סיפור ותירגמו אותו מלה במלה לגרמנית, כמו שהיו מתרגמים את החומש ב"חדר" לאידיש. ההבדל היה שהשפה האידיית היתה שגורה בפי הילדים ואת השפה הגרמנית לא הבינו כלל. במחלקה היו כחמשים תלמיד והרעש היה גורא. התלמידים התרגזו, שוחחו ביניהם ובכל פעם הביטו אל כל צד לראות אם המורה מרגיש בדיבורם. פחדם לא היה פחד שוא, כי הסרגל היה יורד לעתים תכופות על גבי התלמידים העניים ועל ידיהם עד שהתלמידים היו קופצים ממקומותיהם מרוב כאב.

ב.

בנין התלמוד-תורה האודיסאי היה בעל שתי קומות. קומה אחת היתה מופנית כלפי הסימטה האבשינסקיס והשניה לצד הפרוספקט האלקסאנדרובי. בקומה האחת נמצאו הכיתות ובשניה נוסד לאחר שנים אחדות בית-יתומים. בתלמוד-תורה היו שלש מחלקות והורו שם עברית, רוסית וגרמנית וכתיבה תמה. הלימודים העבריים כללו את לימוד החומש בלי דקדוק ותירגמו את החומש לרוסית. במחלקות העליונות תירגמו גם תפילות אחדות לרוסית.

מנהל המוסד היה הד"ר גולדנבלום, חתנו של צדרבוים ועוזרו בעריכת "המליץ", ושניהם גרו בקומה הראשונה. הד"ר גולדנבלום היה גב-הקומה בעל זקן ובלורית. הוא בא מגרמניה ולא הבין רוסית או אידיש. הומינו אותו לעמוד בראש המוסד באותה תקופה כשמנהיגי הקהילה היו יוצאי ברודי והמשכילים היו תחת השפעתה של ה"השכלה" הגרמנית. אף על פי שרות הרוסיפיקאציה כבר חדר לתוך כתלי התלמוד-תורה, המשיך הד"ר גולדנבלום להורות גרמנית, אולם המחאה נגד ה"השכלה המנדלסונית" מצאה את בטייה ביחס המורים אל הד"ר גולדנבלום.

יוליוס ברדך, יצחק ורשבסקי ויצחק זוננבלום הורו עברית, אברהם טרוביטש היה המורה לרוסית ועוזיאל פסטרנק היה מורה לחשבון. בו בזמן שחבר המורים נטה אחרי ההשכלה והיו לבושים על פי נוסח האירופאי, הצטיין עוזיאל פסטרנק בורותו. הוא לבש קפוטה, חבש כיפה וגדל את פיאותיו ואת זקנו. מטבעו לא היה אדוק אלא הביט על הלבוש האירופאי כעל דבר מגוחך והיה אומר: "בלבוש זה דומה הייתי ל"פורים שפילער". פסטרנק נחן בחוש של הומור ובידה את המורים בהלצותיו וחיידודיו. הוא הצטיין במתמטיקה ואת ידיעותיו רכש לו דוקא ממקורות עבריים, כי לשון אחרת לא ידע. בכלל היה בר-אורין ובעל שכל חריף. הוא היה רגיל לעיין מפעם בפעם גם בספרי השכלה, אולם לא ראה את עצמו "משכיל", להיפך, הוא היה מתלוצץ על חשבון המשכילים ולא יכול היה לסבול את ה"רוסיפיקאטורים". "אוי ואבוי לנו", היה קורא, "עכשו נלמד תורה מפני השוטר". פסטרנק לא הצטיין בהוראה ואת הסברותיו לא הבינו אפילו המצטיינים במחלקה, הוא רק פתר את השאלות באופן מיכאני. מורה הכתיבה תמה, שניידר, התפאר בלבושו ובידיעותיו ברוסית, אף על פי שהיו

קלושות למדי, ולא עלו על ידיעות תלמיד בית-הספר התיכוני. אף-על-פי-כן הורה רוסית באחת הכיתות. חצר בית-הספר היתה צרה ובשעת ההפסקה היו הדוחק והצפיפות נוראים.

ג.

הסתגלתי לסביבתי החדשה וללימודי וכעבור זמן-מה הייתי התלמיד הראשון במחלקה, ולמולי מינה אותו מורי טרוביטש למשגיח ולעוזרו, אולם התפקיד הזה גרם לי הרבה צרות. על פי רוב היו המורים מאחרים לבוא ומקדימים לצאת. אל הבנין היו המורים באים דוקא בזמן, אבל הם האמינו ב"שבת אחים גם יחד", ולכן היו המורים מבליים בחדר המורים זמן מה, קוראים את העתונים ומתווכחים על השאלות העומדות על הפרק. הלא הימים ההם היו "ירחי הדבש" של ההשכלה. וכל הזמן שהמורים היו בחדר-המורים ודנו על השאלות העומדות ברומו של עולם, היתה מוטלת החובה על המשגיח לשמור על הסדר ולרשום את שמות התלמידים המשתובבים, לחזור על השעור וכו'. כשהגיע הרעש בכיתות אל אזני המורים והפריע את השיחה, היו אחדים מהם ממהרים אל המחלקות והקרבת הראשון היה תמיד המשגיח. עליו היו המורים שופכים את חמתם, כי הוא היה אחראי לסדר וגם לידיעות התלמידים.

המשגיח היה המושל בכיפה ועל פיו היו המורים עונשים את התלמידים. מיד אחרי בואו אל החדר היה המורה מביט על הלוח ששם היו כתובים שמות התלמידים המשתובבים והעצלים. המורה היה מצווה על התלמידים לעמוד על-יד השולחן ולקבל את העונש המוטל עליהם: מכות באגרוף על הראש, בסרגל על הידים וכו'. אולם העונש החמור ביותר היה, כשהמורה מנע מהם את הארוחה החמה שהיו נותנים לתלמידים. התלמידים היו מוכנים לקבל מכות ולסבול עינויים קשים בלבד שיקבלו את המרק החם והבשר, כי אצל רובם היתה זאת הארוחה היחידה. לכן פחדו התלמידים מפני המשגיח, מתחננים לפניו שירחם עליהם ולעתים קרובות היו מנסים לשחד אותו ונותנים לו את פרוטתם האחרונה, או את פירווי ארוחת הבקר הדלה — והכל כדי להיפטר מהעונש המר הזה. המורים לא ידעו על המתרחש בכיתות וגם לא התעניינו לדעת, כי הדברים לא נגעו עד לבם. הם לא השתתפו בצרות הילדים האומללים שחייהם בביתם היו מלאים עוני, מחסור ולחץ. הם התייחסו אל התלמידים בבזו ובאדישות. בכלל לא הצטיינה ההשכלה ברוח הדימוקראטי שלה ושוחריה התייחסו אל ההמון בלזול וביהירות.

נתמניתי למשגיח זמן קצר לפני חג הפסח, לפני הבחינות, ובכל יום הוטלה עלי המשרה לחזור עם התלמידים על הלימודים במשך שעתיים אחרי גמר השעורים. הרגשתי כאילו נמצא אנכי בכלוב בין חיות טרף. שערו לכך, כיתה בת חמישים תלמיד החולמים על הרחוב ועל משחקים, והנה מוסרים אותם בידי בחור בן שלש עשרה, חניך בית המדרש. הרעש היה נורא. התלמידים צעקו,

קפצו על הספסלים ונלחמו זה עם זה. לוא היה לכל הפחות בא המפקח על הסדר להשקיט את הפראים, כי הופעתו בלבד הטילה פחד עליהם. אולם השוטר נמנע מלהיכנס, כי לא רצה לבייש את המורים ולהביא אותם לידי מבוכה, כי ידע את יחס המורים אל מנהלם.

סוף סוף הגיע זמן הבחינות והשתחררתי מן העבודה המפרכת הזאת. לעולם לא אשכח את הרוח החגיגי ששרר בין כתלי המוסד בימי הבחינות. בבוקר היה הרחוב לפני בנין התלמוד-תורה מלא מרכבות רתומות סוסים בהירים. ראשונה באו המפקחים: הד"ר עמנואל סולובייטשיק והרב יצחק גסן. ד"ר סולובייטשיק היה גבה-קומה, שערות ראשו הגיעו עד כתפיו וזקנו היה ארוך. עיניו היו חודרות והעידו על קפדנותו, ביחוד היתה קפדנית זו נשקפת מתוך הקמטים על מצחו כשהיה נרגז. הוא עשה רושם של פקיד וגם התנהג כמו פקיד. לא לחינם היה גם רופא צבאי. ר' יצחק גסן היה ההפך ממנו. הוא היה קצר-קומה, שערותיו שחורות וזקנו קצר, אולם היה מה שהוא מן המקסים באישיותו. ה"סבא" הספרותי מנדלי היה אומר, שיפיו החיצוני של יהודי משתקף מתוך השקפתו על היהירות — יהדותו היא יפיו החיצוני. ויפיו ממין זה היה באישיותו של ר' יצחק גסן. הוא הצטיין באהבתו ובמסירותו אל עמו, הוא השתתף בצרותיו והיה מוכן תמיד לעמוד לימינו. הוא היה דימוקראטי במלא מובן המילה. ד"ר סולובייטשיק הצטיין בשכלו החריף ובנטייתו אחרי ההשכלה, גסן אהב את המסורת בכל מאודו ובכל נפשו. על סולובייטשיק הביטו כעל פקיד ואת גסן ראו כאיש הקרוב לרוחם — הוא היה כאחד מהם. אולם שני האנשים האלה כאילו השלימו זה את זה והיו תמיד הולכים שלובי זרוע וכיבדו איש את רעהו.

בעת הבחינות היה ד"ר סולובייטשיק מתרגש. הוא התרוצץ במסדרון, נכנס אל המחלקות, בא בדברים עם ד"ר גולדנבלום ונתן לו הוראות. גסן, להיפך, התהלך במתינות, משוחח עם המורים ברדק וורשבסקי ומתוכח אתם על פרק בתנ"ך.

תרגום מרוסית: ל. שפאל

(המשך יבוא)

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

עַל "כְּלִיל אוֹתוֹת" שֶׁל יְדִידָה מְנוֹסִי

מאת יצחק זילברשלג

שרשה של הסוניטה געוץ בימי הבינים, נופה נוטה לבני דורנו. שנות חייה — שבע מאות וחמישים שנה, בערך, מולדתה — אי סיקיליה, אביה המפוקפק — ג'קומו דה לנטינו (Giacomo da Lentino). באיטליה הכתה שרשים, משם יצאה למסע כיבושים, שהקיף כמעט את כל העולם התרבותי. גאוני שירה נמשכו אחריה: דנטה ופטררקה, שקספיר ומילטון, גיתה ורילקה, בודליר וולרי. משוררים אחדים קנו בה מיטב פרסומם: ארידיה (Heredia) הצרפתי, אלישבע ברט-ברונינג האנגלית, והיהודיה האמריקאית אממה לזרוס.

כשמה העברי כן היא: שיר זה"ב. מועט זה בן י"ד שורות גדורות חריזה קפדנית — תוכו מרובה ותכנו מגוון. אמונה וכפירה, אהבה ושנאה בלהטיהן מצאו בו גאולתן. שאול טשרניחובסקי אהב לצורת שיר זו וייחד לה ספר שלם מחברת הסוניטות — זכר למחברות עמנואל שהדגימו אותה לספרותנו. בסוניטה על הסוניטה העברית הביע לה רחשי הערצה:

יקרת לי, מה יקרת לי, סוניטה, שירת זהב,
מימות הריניסנס משמרת לנו את.
העמנואל — הוא הד מנגינתך אהב
ויחידי-דור נצרוך באיטליה ולא מת.

לא באיטליה בלבד נצרוה יחידי דור אלא גם ברוסיה, באמריקה ובארץ ישראל: יל"ג ויעקב שטיינברג, הלקין וליסיצקי, מייטוס ופיכמן. ואם הסוניטה מצוינת במלאכותיות יתרה על שאר צורות שירה, כליל סוניטות — לא כל שכן. חמשה עשר שירים בו: שורה אחרונה של כל שיר היא שורה ראשונה של השיר הבא אחריו. וארבע עשרה שורות פתיחה מצטרפות לשיר החמשה עשר — לשיר האבטומאטי. טשרניחובסקי, שלמד תורתה של צורה קשה זאת מפני ג'ובן מריה קרשימבני (Gioban Maria Crescimbeni) הוציא את כליל הסוניטות הראשון בשם "לשמש" לפני ארבעים שנה, בערך, ומשה פיינשטיין עקב אחריו בכלילו "מבוך הדורות".

עתה זכינו לכליל סוניטות בשם "כליל אותות" של ידידיה מנוסי בהוצאה מרהיבת עין. הן הדפוס היפה הן הציורים של צלה לונדון מוסיפים על הנוי של הספר. השוני שבצורה מקביל לשוני שבתוכן הכאוב והמתנכר אל הסוניטה הרגילה. צבעי הדם, שצבעו דברי ימינו בשני העשורים האחרונים, מלהטים אותו: לא נסתם הגולל לא על העבר לא על יורשיו. מכאן שוועתו יפת הניב ועמוקת הצער:

אלהי הדם חזר וטבל כפים
ביאור תוגת בניך החורגים.

המוטיב של בנים חורגים חוזר בכליל: בנים חורגים אנו, נשכחנו מדעתו של העולם, עבדנו ליום וישנו על ארץ לא-מוצעת עם לילה. בנים כאלה — מצחיהם ברזל, לסתותיהם נחושת. כה יאמרו להתגבר על שואת עמם ונפשם ולמצא תחיית חיותם גם בדם:

למוצאים חיות בדם המתקרב
אין שמחת הלב קורעת שעריה,
לא להם חדות יומו של החורש,
לא להם תקות מטר של הזורע.

אהבתו של בן-דור-השואה איננה אהבת יחיד זו המציינת בני תקופות שלוות. זוהי אהבתם של העומדים ברחובות נתוצים ובלבבות פרוצים, זוהי אהבתם של קצרי סבלנות ורבי סבל, זוהי אהבה חטופה וחוטפת.

יש בכלילו של מנוסי משואת עמנו, שהושרה על ידי ש. שלום במחזור שיריו "אילן בכות" ועל ידי אורי צבי גרינברג בספרו רחובות הנהר. יש בו מן המלאכותיות מחויבת הצורה ויש בו גם משלטון באמצעי של שירה, שאינו נשמע אלא למבוגרים בכוח מבעם. וזה סימן טוב למשורר צעיר.

רשימות וסקירות

מחודש לחודש

הנאום בבאקו

כשנודמנו בכאן כתבי א"ם למסיבת צהריים עם הרי טרומאק, מי שהיה נשיא ארצות הברית, שאלוהו לדעתו על ועידת הפיסגה הקרובה, אם יש בה ממש ומה תועלת עשויה לצמוח הימנה. השיב אותו מדינאי ישיש וממולח: "ועידות פיסגה אינן המצאה חדשה, ומימי בראשית נתנסו בהן. יש מהן שעלו יפה ויש שלא עלו יפה כל עיקר. נקווה שזו, הבאה עלינו לטובה, תצליח".

באמירה זו נזכרתי, כשקראתי למחרת היום תוכן הנאום שנשא כרוש' צ'וב בבאקו, שבו חזר לאימויו הראשונים, מלפני ימי "רוח קמפ דייוויד" והביקור הידידותי בארצות הברית, והאימוים חד-משמעיים למדי: אם שאלת ברלין לא תיפתר בהסכם עם המערב — תחתום ברית המועצות על חוזה שלום עם הרפובליקה הגרמנית הדימוקראטית (קרי: גרמניה המזרחית) ומכיוון שברלין המערבית היא בתחומי הרפובליקה הזאת, הרי ממשלתה תהא רשאית להפעיל את זכויות הריבונות שלה על פני כל הטריטוריה הזאת. במלים אחרות: הגישה של צבאות הכיבוש המערביים למערב ברלין תנותק.

אף שנאום באקו בא כתשובה להכרזה של סגן מזכיר המדינה דוגלאס דילון, גרם אכזבה לא מעטה לכל אלה שראו כדבר הודאי, שהדרך לוועידת הפיסגה המתכנסת בחודש מאי תהא מעתה רפודה ושונים. ראש הממשלה הסובייטי לא חשש לחזור לנוסח ראשון של דיבוריו על ברלין, הדיבורים שגרמו לנשיא אייזנהאואר להתנות תנאי קודם לכל ועידת מזרח ומערב, שמוסקבה תבטל כל אולטימטום מצד זה בשאלת ברלין, אולם, מסתבר, כי כרוש'צ'וב לא החזיר את חרב האולטימטום לנדבה אלא לשעוה, ולא לצמיח תות, יתר על כן: הוא לא גרתע

מלשלפה ערב ועידת הפיסגה, ואין זו אלא שאלה של ניחוש והערכה, אם הוא אומר לנפנף בה בוועידה, או שבדעתו רק להזכיר את קיומה של החרב המתהפכת למתועדים בלי השתמש בה לצורך עצם הדיונים.

באיזו מידה היחסים הם עדינים וטעונים חומר-נפץ — תעיד הכרזת הנשיא אייזנהאואר מיד לאחר נאום באקו שאינו סבור, כי כרוש'צ'וב יביא את שאלת ברלין עד משבר בוועידת הפיסגה הבאה, ומשום כך אינו רואה את אימו של כרוש'צ'וב כחידוש האולטימטום. "אפילו כן — הוסיף וענה לשואל — עוד לא החלטתי אם לבקש מאת כרוש'צ'וב להסביר את נאום באקו". משמע, יש תביעת הסבר ופירוש העלולה לקלקל יותר משהיא עשויה להועיל.

והנה, למרות מה שהטענה הרוסית בעניין הכיבוש הצבאי המערבי בברלין היא טענה חזקה מבחינה ליגאל-ליסטית, וגם מצבם של חיילי שלוש מעצמות המערב במובלעת ברלין הוא מצב בלתי נוח כל עיקר, מבחינה צבאית, הרי נהיר להם, לרוסים, כי איחודה של גרמניה ופתרון שאלת ברלין, התלוי בה, אינם דבר הרצוי להם בשעה זו או בעתיד הקרוב, כלל ועיקר. בנידון זה — עמדה אחת, ואם גם מטעמים שונים לגמרי, לדה-גול כמו לכרוש'צ'וב. שניהם מתנגדים בסתר, ואם גם לא בגלוי, לסיסמת "האיחוד" כמטרה קרובה. כרוש'צ'וב תולה תקוותו בכך, שעתיד הקומוניזם להתפשט בגרמניה המערבית והוא מבקש לגדע קרנם של "הנוצרים הדימוקרטים" של ד"ר אדנאואר על ידי התקרבות לסוציאלי-דימוקראטיה המערבית. ודה-גול סבור, כי אין הגרמנים מהווים כרגע סכנה צבאית ישירה בלב אירופה וכי התקנה למניעת סכנה כזאת בעתיד היא: שילובם במערכת הכלכלה וההגנה של אירופה מערבית מאוחדת.

לשלוח פטרולים לאיזור הגבול. האמת היא, שאין נהרו רואה דרך להתגונן בפני החוק ממנו בהררי הימלאיה, והוא מחפה על חולשתו באיצטלה של אהבת שלום.

אולם, אהבת השלום שיסודה בחול-שה ובחוסר כוננות-מגן — סופה כני-עה לאלומות ולפולשים, ככניעת הדי-מוקראטיות לעריץ ההיטלראי בימי מינכן, ואין אהבת שלום צ'מברליינית מסימניו של מדינאי גדול, שסופה מביאה אסונות מרובים וגם מלחמה לא תמנע. בנידון זה, אפשר היה לו למנהיגה של ארץ הגדולה ללמוד פרק מדויד בן גוריון, מנהיגה של אומה קטנה לחופי הים התיכון. היש צורך לבוא ולהוכיח את דבקות עם ישראל ברוח השלום של נביאי ישראל? ודאי שלא. אף על פי כן, ידע קברניט הספינה הישראלית לדאוג להגנתה מהיום הראשון להיווסדה. גם המאמי-נים בחזון אחרית הימים לא יוכלו לכתת חרבותם לאתים כל עוד שכני-הם שואפי קרבות וצמאי דם. רק צירוף של מציאות וחזון יש בם מסי-מני מדינאות גדולה ורק בעל החוש המציאותי יכול לפתח חרצובות רוחו ולחזות את חזון אחרית הימים בלי אשר יבולע לעמו.

ועידת הפיסגה אסור לה שתיכשל

אחרי כל מה שניתן ליאמר על אחיזת העיניים שבביקורי גומלין, בין באסיה בין באירופה ובאמריקה, ועל הקשיים והמכשלות הרובצים לפתחה של ועידת הפיסגה העומדת להתכנס בפאריס באמצע מאי, יש לה לאותה ועידה יתרון גדול אחד, שהיא צריכה להצליח, ולו גם הצלחה כלשהי, משום שאסור לה שתיכשל. מכיוון שיש הכ-רח למנוע כשלון, הרי צריך לקוות כי יושג הסכם בשטח מוגבל בעניין שכבר יש בו התקדמות מסויימת, כגון עניין הפסקת הניסויים האטומיים, וכי תתקבל החלטה להקים מנגנון לפיקוח בינלאומי יעיל על ניסויים באוויר, בים ומתחת לפני הקרקע. אין כרושציוב יכול להכחיש, כי עניין פירוק הנשק והפסקת מירץ ההזדיינות האטומית זוהי שאלת הישאלות, ולא עניין שינוי מצבה של ברלין, וממילא לא יוכל להפוך את ועידת הפיסגה לזירת

בשעת ביקורו האחרון של כרוש-ציוב בפאריס, ניסה דה גול לשכנעו כי ארגון "נייטו" אינו אלא ארגון הגנתי מובהק, ולכן אין ברית המוע-צות צריכה לחשוש מפני הגרמנים שבתוכו. מאידך גיסא, הדגיש וחזר והדגיש את דעתו, כי אין השעה כשרה לפתרון שאלת ברלין מהטעמים הנ"ל, וכל הלוחץ ותובע פתרון השאלה לאל-תר בוועידת-הפיסגה, סופו להביא לידי כשלונה ולידי סכנת מלחמת עולם שלישית וחורבן אטומי.

לכאורה, היתה דעתו של דה-גול צריכה לעשות רושם מיוחד על כרוש-ציוב, שהרי את דה-גול לא יוכלו גם הקומוניסטים הצרפתיים להאשים ב"אהדה למיליטריום הגרמני". תע-מולתו של כרושציוב בצרפת נגד "סכ-נת האויב המשותף" נערכה בניסוח מגושם מדי משתהיה יעילה בהחלט. אבל אין היא אלא מאותות הזמן, רב-המבוכה והמתחזות, שאורח רם מעלה ממדינה אדירה כברית המועצות כרך את סוירו בפאריס בטכסיסים שקר-פים למדי של "פוליטרוק" קרתני.

ביקורי ראווה במקום שלום אמתי

אכן, עצם האופנה של ביקורי שלי-טים וביקורי גומלין — יותר משהיא מעידה על ידידות והתקרבות הלבבות, היא מעידה על רגשות אימה ואזלת יד של המונים ועל רגשות מבוכה של ממשלות וחוגי שלטון, שהביקורים הרשמיים של ראשי מדינה באים לח-פוט עליהם ולסלקם למראית עין, באין שלום בעולם נסער זה, הלא טוב כי יריעו המונים לקראת האורח הבא "שלום, שלום", ובאין הסכם וה-בנה מלאה, הלא טוב כי יכריזו השלי-טים המבקרים, המסרבים לוותר על פרי פלישותיהם, כמו צ'ו אן-לי למ-של, בצאתו מארץ הודו, כי "ידידות הנצחים בין שני העמים תתמיד", ביי-קור רשמי זה הוא דוגמה בולטת ביותר של חיפוי עלוב על מציאות כעורה, ואף על פי כן הסכים לו נהרו מתוך ההנחה של "אם לא יועיל לא יזיק". הביקור נסתיים מתוך העדר הבנה גמור. עם זאת ענה נהרו לשו-אליו, כי כל עוד מתנהלות שיחות (הן תתנהלנה מעתה על ידי סגני-סגנים, ולשם כסות עינים בלבד) אי אפשר

עונשין בשל סגירת תעלת סואץ בפני ישראל. אותם מעשי פירטים והפרת החוק הבינלאומי על ידי נאצר אינם חדשים עמנו. הם עניין לממשלות של המעצמות הימיות ולמועצת הבטחון של האומות המאוחדות לענות בו, ואם ממשלות אדירות אומרות: אין בידינו לכוף על נאצר את הדין ודאי שאין איגודים מקצועיים יכולים ליטול עליהם משימה זו. אבל זכותם וחובתם של איגודים אלה היא להגן על ענייני חבריהם באשר הם שם, ואם הימאים לוקים בשל סדרי החרם הע"רבי ו"הרשימה השחורה" של האניות המוחרמות בנמלי ערב, מן היושר ומן ההגיון הוא שאיגודיהם יגנו עליהם בנמלים שבהם ידם רמה, וישלמו לנאצר ולעוזריו כגמולם.

אכן, לא את ריב ישראל באו איגודי הימאים לריב, כי אם את ריבם הם. בתי המשפט בארצות הברית שונים כידוע מבתי המשפט של ארצות ערב, ושופטי ניו-יורק סירבו שלוש פעמים לתת את צו-המניעה המבוקש על באי כוחה של חברת האניות המצריות. מאידך גיסא מוסבר להם לכתבים האמריקניים במצרים, כי הסוארים המצריים ואף עובדי שדות התעופה וכו' יחדלו לשרת אניות ואוירונים אמריקניים, אם "קליאופטרה" תוסיף לעגון בנמל ניו יורק ללא פריקה וכו' עינה, אין פקיד השלטון המצרי שוטח חים להדגיש, כי כל זה נעשה ביוזמתם של איגודי הימאים המצריים ו"ללא כל התערבות והשפעה מצד הממשלה". הם שוכחים להוסיף כי במצרים של נאצר אין בכלל איגודים חפשיים כלשהם, וכי כל האירגונים של הפועלים סרים לפקודתו של הדיקטטור המצרי...

גם אם צדקן חוגי מזכירות המדינה מבחינת שיקולי הנוחות המדינית והמעשית, והמספר המועט של אניות מצריות המבקרות בארה"ב לעומת האניות האמריקניות הסרות לנמלי מצרים, וגם אם לא יוכלו ימאי ניו יורק לעמוד זמן רב בפני לחץ רשמי ובלתי רשמי הבא מואשינגטון — הרי פרשת "קליאופטרה" יש בה כשלעצמה משום לקח ומשום הוכחה ניצחת, כי כל האומר שאין מה לעשות נגד הסגר סואץ ונגד תעלולי החרם הער-

מריבה על ברלין, ומאחר שהוא יודע שתהליך שיפור היחסים עם המערב יהא בהכרח תהליך אטי, וכי ועידת הפיסגה הראשונה טעונה המשך בוועידות פיסגה נוספות, מותר לקוות שהסבריו ושידוליו של דה-גול עשו רושם, והשליט הסובייטי, בכואו לוועידה בפאריס, לא ינסה להפוך את הקערה על פיה.

הטרנזיה הדרום-אפריקנית

אמת פשוטה זו הולמת גם את המצב החמור שהתפתח בדרום אפריקה, כתוצאה מגזירות ה"אפארתאיד" שהנהיגה ממשלת הלאומנים הנוכחית לגבי הכושים. מהומות הדמים והמתוחות הקשה שבאה בעקבותיהן ושאימה בשיתוק חיי המסחר והתעשייה במדינה זו — עוררו רבים מבין הפחות קיצוניים שבמפלגה השלטת לחשב דרכם ולעמוד על סכנות מדיניותם לעתיד. רבים סבורים, שאם יחול שינוי יסודי במדיניות הממשלה הדרום-אפריקנית אפשר יהיה עוד להציל ארץ זו משואה ואת היבשת כולה מועזועועים קשים נוספים. יהודי דרום אפריקה נתונים בין הפטיש והסדן, גם אם רובם מתנגדים למדיניות ההפרדה וליתר גזירות השלטון, הרי גורלם קשור בגורל האדם הלבן ביבשת האפריקנית, כשם שהאנגלים שבדרום אפריקה רשמו, בסופו של דבר, את מחיר מדיניותה של הממשלה הנוכחית, גם אם רובם נמנים כיום עם מתנגדיה. גם מנקודת הראות של הדידות המתקמת בין מדינת ישראל והמדינות הצעירות של אפריקה ואסיה, על אף כל ההסתה ותעמולת השקרים של נאצר ומרעיו, התא ברכה רבה בכל שינוי לטובה ביחסי השליטים והנשלטים בדרום אפריקה, ובהרגעת הרוחות שתבוא בעקבותיו.

האנייה "קליאופטרה" ולקחה

פרשת האנייה "קליאופטרה" בנמל ניו יורק והעמדה שנקט "איגוד יורדי-הים" הבינלאומי — חשיבות מרובה להן לגבי עתידה של מדיניות החרם וההסגר הימי הערבי. טעות היא בידי הסבורים, כי אותו איגוד ואף איגודי הימאים בקאנאדה, בשוודיה ובצרפת הגיעו לכלל ההחלטה על פעולות-

נאצר לומר, שאין לו ולא כלום נגד משלוח „מתנדבים סיניים“ לעזרת המורדים באלג'יר. במלים אחרות: הדיקטאטור המצרי לא החליף עורו; כאז כן עתה הוא מוכן להבעיר תבערה של מלחמת עולם ובלבד ששיגיג את מטרותיו הלאומניות הפאן-ערביות השגעוניות.

אין זו כנראה דעתם של רוב מש-קיפים במזכירות-המדינה, שהתחילו שוב רואים בו „חומה בצורה נגד הקו־מוניזם במזרח התיכון“, למרות כל האכזבות שכבר הנחיל דיקטאטור זה לאמריקה בעבר, ולמרות כל החבלות שהוא מחבל בענייניהן של הדימוק-ראטיות גם בהווה. אפילו משקיף אוב-ייקטיבי למדי, כמו קית ווהילוק* משבחו בספרו „מצרים החדשה של נאצר“, ואומר, כי האומה המצרית חבה לו חוב גדול, משום שקיבל לידו את הגה השלטון בשעת יאוש ומצוקה לעם. אין הוא מתעלם מהעובדה שנא-צר הוא סתגלן נטול-רסן ודיקטאטור גמור. והוא מודה גם כן כי מדיניות-החוץ שלו היתה הרת משגות ורבת סכנות של הרפתקנות צבאית. אבל הוא מביע תקוותו שמכאן ולהבא יח-שוש נאצר להתקשר שוב עם הקומור-ניסטים, ובמקום להתרכז בהגשמת ח-לומות של הרפתקאות חוץ — יתרכזו בתיקוני פנים ובפיתוח ארצו ועמו לקראת חיים דימוקראטיים.

דא עקא, שכל הסימנים מעידים, כי אין בדעת נאצר ללכת בדרך זו. התקוות של תיקון החברה והעלאת רמת החיים של ההמונים, שליוו אולי חלק מקציני ההפיכה בראשית דרכם, עד השנה שבה הגיעו לשלטון, 1952, כבר התנדפו כנראה כליל. כיום משוכ-נעים נאצר וקציניו, כי רק על דרך ההישגים הפוליטיים וההתפשטות אל מחוץ לתחומי מצרים תהיה תפארתם. ליבוי אש האיבה המתמדת לישראל וליבוי אש מרידות באלג'יר ובכל מקום אחר — היא מגמת פניהם העי-קרית.

יצחק עברי

*) Nasser's New Egypt by Keith Wheelock, Foreign Policy Research Institute, 326 pp., F. A. Praeger Publ. New York, \$6.

בי — אינו אלא טועה. אין צריך לומר, כי נאצר בעצמו, שאינו מתל-מידי של הלל, ואינו מקפיד על „מאי דלך שניא לחברך לא תעביד“, יתרשם יותר מאותה פעולה מאשר מעשר מח-אות שבכתב של דיפלומטים, והת-ערבות המזכיר של ארגון האו"ם בכלל זה. יתר על כן, שליט מצרים, שגילה כי מותר לו להפר הבטחה מפורשת שנתן להאמרשילד, בלי שיבולע לו בנידון קבלת הלוואה מהבנק הבינ-לאומי, ידע מעכשיו, כי לכל מקל שני קצוות, וכי אהדת פועלי העולם ואזרחי ארצות החופש תהא נתונה לישראל ולא למטיפי החרם הכלכלי וההסגר הימי ומבצעיו.

מן הצד השני יש תקווה, כי פעולה נמרצת זו של הימאים בארצות החוץ פש תביא בכנפיה התעוררות המצפון של ממשלות ארצות אלה, ותזכיר להן את האמת הפשוטה שאין השוויון בין אומות, וחירות השיט בימים וחופש המסחר ניתנים להתחלק לשיעורין, וכי במקום או במאוחר נפגעות מקי-פוח זה כל האומות ולא מדינה אחת ויחידה כישראל. באין צדק בינלאו-מי — ייפרע חוק העמים, ובאין מש-פט לא יקום סדר ומשטר במשפחת העמים. מלחמה כלכלית גוררת מל-חמת דמים, והפלייה גוררת איבה ומ-דון. וכל הרואה אוון ומחשה, עתיד ליתן את הדין.

משטר נאצר כסכנה מתמדת לשלום במזרח הקרוב

לפני ימים מועטים ביקר במכסיקו שר התרבות הצרפתי, הסופר הידוע אנדרה מאלרו. כשנשאל שאלה בעניין המורדים האלג'יריים, הסביר, כמה מסובכת שאלת אלג'יר וכמה קשה לפותרה. והוסיף: אלמלא נאצר ו-ה-רפובליקה הערבית המאוחדת" שלו היינו פותרים מזמן שאלה זו. אבל נאצר שולח נשק למורדים והוא מעונ-יין בזה שאש המרד לא תכבה. שתי רבבות המורדים הקנאים מאמתים את טענותיו האוויליות והשחצניות על „עו-לם ערבי מאוחד מהאוקינוס האטלנטי ועד לים הכספי“ ועל תפקידו כ„מ-שחרר“ העולם הערבי הזה. . . .

בשיחה עם כתב אמריקני ששודרה בתחנת הטלוויזיה „נ.ב.ס.“ לא בוש

ידיעות

ולפילוסופיה עברית בישיבה-אינבייסיטה דיבר על סגולות שירתו של פרייל, המצטיינת בצבעיה וגווייה העדינים והמשרה מרוחה האצילה על הקורא שבוי קסמי ציוריה.

אהרן צייטלין, המשורר והמסאי הנודע עמד על שירתו של פרייל, שיש בה משלות הבדידות ומחוזותה. הבדידות היא אורגאנית בשירתו ויש בה אחוזה כלפי העצמים שבנוף ושמעבר לו. הוא מאנש את הנוף ומיהדו. שני גוונים מסתמנים במכתולו היהודי — הגוון השחור, הבדידות והלילה; והגוון האדום — הדם היהודי, המתגלה גם בתיאורי הטבע שלו. בנדודיו מנוף אל נוף מחל המרצה למשורר שיגיע אל נוף המולדת העברית.

המסיבה הנאה נסתיימה בדברי ברכה ותרזה של היושב-ראש, מר פנקל, למנהל-המערכת של ה"בצרון", ד"ר משה טשרנוביץ, בעד עבודתו המסורה והנאמנה לירחון, וכן גם למר שניאור זלמן אג, שמחה זאב זלצמן ושמואל כץ, יושבי-ראש משנים, ומידידי הוותיקים של הירחון.

פרסי ישראל

בחגיגת יום העצמאות השנים-עשר חולקו פרסי ישראל לאברהם שליט בעד עבודת התקירה החשובה שלו שהעלה בספרו "הור" דוס המלך, האיש ופעלו"; לשבתאי רוזן — על ספרו על המשפט הבינלאומי; לאברהם ארגון — על תרומתו לחינוך; לפרופ' זונדהיימר — על חקירותיו בסיתות אורגאנית; לפרופ' מיכלזון — על חקירותיו ברפואת העין ולשחקן "הבימה" אהרו מסין — על הופעתו ב"סוחר מוויציה".

פרסי עיריית חיפה לש. מלצר

וד"ר נ. רומנשטרייך

המשורר שמשון מלצר וד"ר נתן רוטנשטרייך קיבלו פרסי עיריית חיפה על שם ד"ר ארתור רופין לשנת תש"ך. שמשון מלצר קיבל את הפרס בעד ספר

מענק להוצאת שירי גבריאל פרייל מטעם "בצרון"

טובי העברים בניו-יורק, מהם חכמים, מחנכים וסופרים, באו למסיבה שנערכה מטעם ה"בצרון" ביום ה' ג' בניסן למשורר גבריאל פרייל במועדון "צברה". באותו מעמד ניתן למשורר מענק הירחון כאות-הוקרה לכלל יצירתו ותרומתו החשובה לשיירה העברית בספריו "נוף שמש וכפור", "ג'ר מול כוכבים" וספר שיריו החדש העומד להופיע עלידי "דביר".

ישב בראש המסיבה, מר יצחק פינקל, נשיא ה"בצרון" שהטעים את תפקיד הירחון להאדיר את היצירה העברית המקורית באמריקה. לא גרעין מחשבה פורה אחד הנביט והבשיל בירחון ולא מעטים הרברים שניתפרסמו בו במשך עשרים שנות הופעתו שהיו לנכסי צאן-ברזל של ספרותנו העברית החדשה. אות ומופת לחשיבותו של ה"בצרון" ולתפקיד החיוני שהוא ממלא כממשיך המסורת המפוארת של מייסדו ועורכו הראשון רב צעיר ז"ל, היא נאמנות אלפי קוראיו לו והתחבבותו עליהם.

החכם והחוקר הידוע, ד"ר מאיר וכסמן, ממשתתפי הירחון הוותיקים, הרצה על רב צעיר ועבודת המחקר הגדולה שלו. "בתולדות ההלכה" ו"בתולדות הפוסקים" ועוד הרחיב את אופקי מחשבתנו ותפיסתנו את המשפט העברי בהשתלשלותו ההיסטורית. הנואם עומד כמורכב על מפעלו האחרון — יסוד ה"בצרון" ושאיפתו לעשותו במה עבירות מרכזיות לספרות ולמדע העברי.

דברים גלכבים על השפעת היצירה העברית ותרומתה להעשרת חיי הרוח של יהדות ארצות-הברית השמיע מר אברהם רדל היים, נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה. איאפשר ליהודי משכיל בימינו, אמר, להדיר הנאה מה"בצרון" המעורר את המחשבה ומעשיר את רוחו של האדם היהודי. ד"ר גרשון חורגין, פרופיסור ללשונות

נתו של ראש העיר. המשפט ארך שבועים. מר לופטמאן הוכיח את צדקתו של הנאשם והמושבעים זיכו אותו פה אחד בדין. המשפט עורר ענין רב בפורטו ריקו וכמו עט כל ראשי העיר באי השתתפו בו כצור פים. הגנתו המזהירה של מר לופטמאן שהצליחה להציל את שמו הטוב ומעמדו של ראש העיר עשתה רושם רב על עורכי הדין והשופטים החשובים ביותר.

מר לופטמאן הוא אחד מוותיקי עורכי הדין, שרכש נסיון רב במקצועו. הוא מופיע בכל בתי המשפט במדינה, ובכללם בבית הדין העליון בואשינגטון. מלבד משרדו ב-1440 ברודוויי, ניו-יורק, יש לו שותפים בפורטו ריקו, קובה, מקסיקו, ארגנטינה ועוד.

**"בימי שואה ומשואה"
לאפרים א. ליסיצקי**

זה עתה הופיע ספרו החדש של המשורר אפרים א. ליסיצקי, "בימי שואה ומשואה", קובץ מחזות, בהוצאת "עוגן" של ההסתדרות העברית באמריקה והוצאת ספרים מ. גיומן, תל-אביב-ירושלים. הספר מכיל את המחזות הפיוטיות: בכף הקלע, במיקודי אש, במצולות ים, בכור העוני, בעקבות משיח. המשורר אומר בהקדמתו: "מאור-עות-ההוועות ששוקפו והוגב עליהם רמזות אלו כטיפה מן הים הם לעומת המאורעות האפוקליפטיים גדולי המוראים שנתרגשו ובאו על עמנו"...

**"גם שם זרחה השמש"
מאת שלמה דמשק**

בהוצאת ספרי גדיש יצא ספרו החדש של שלמה דמשק "גם שם זרחה השמש". מבחר רשימותיו של המספר. בספר שלשה מדורים ראשיים: "במאבק לחיים", "בעירת האר-נים" ו"הד מחיים נגוון".

יומנו של דוד פוגל

נמצא יומנו של המשורר העברי דוד פוגל, כתוב אידיית. היומן הוא זמן פרוץ המלחמה עד שנספה על ידי הנאצים. המשורר ישב בפאריז עד שנלקח לביהמ"ד המוות. כמרכז נמצא יומנו מימי נעוריו. כתוב עברית. הספרים יצאו עלידי אגודת הסופרים.

השירים שלי "אור זרוע" שהופיע בהוצאת "דביר", וד"ר נ. רוטנשטרייך — בעד סגרו "אמת-מידה". שיצא בהוצאת "עץ עובד". השופטים היו: ד"ר ש. פנואל, ש. שפאן וא. קגן — לשירה; פרופ' צ. מושקאט, ד"ר ת. כץ ושי. רוזנהאק — למחשבה. בטקס הענקת הפרסים השתתף קדיש לוג, יושב-ראש ה"כנסת".

אלברט שיף — נשיא קרן הקיימת לישראל החדש

בישיבה האחרונה של מועצת הדירקטורים של הקרן הקיימת לישראל, המייצגת כל השכבות של התנועה הציונית באמריקה, נבחר מר אלברט שיף כנשיא הקרן.

מר שיף בא במקום ד"ר הריס י. לוין, ששימש נשיא הקרן בעש"ה השנים האחרונות. הנשיא החדש גילד בליטא בשנת 1893 והגיע לאמריקה בויליז'ה. במשך הרבה שנים היה פעיל בהגעה הציונית ותפס משרות חשובות בה כגובר ארצי וכיושב-ראש ועד הכספים של ה"קרן הקיימת".

ד"ר בנימין אליאב, הקונסול הכללי החדש של ישראל בניו-יורק

ד"ר בנימין אליאב, נתמנה לקונסול כללי בניו-יורק והוא ממלא את מקום שמחה פרת, שקיבל משרה חשובה במשרד-החוץ. ד"ר אליאב נולד בריגה והגיע לארץ-ישראל בשנת 1925 בגיל של שש עשרה. הוא השתלם בלימודיו באוניברסיטת ברלין, פאריז, וינה, בשנת 1953 היה המזכיר הראשון בשגרירות ישראל בבואנוס איירס. עתה נאי ידוע, שימש עורך העתון "הדור" ופרשן ברדיו ישראל.

מיכאל לופטמן מוכיח את צדקתו של ראש עיריית פונט

לפני זמן קצר הואשם ראש עיריית פונט (פורטו ריקו) באשמת מעילה בכספי העיר. מיכאל לופטמאן, סגן-נשיא "בצרון" ועורך-דין ידוע בניו-יורק, נקרא לשמש פרקליט ולעמוד בראש קבוצת עורכי-דין שבאו להג-

Greetings from...

**THE FIRST
NATIONAL BANK**

Greetings from...

**OLUM'S
of BINGHAMTON, Inc.**
114 Clinton St.

Greetings from...

ENGLAND MOTOR Co.
Ford Dealers Since 1926
Greenville, Miss.

Greetings from...

DREILING MOTORS
230 S. College

Greetings from...

**FEDERAL BOILER
CO., INC.**

Greetings from...

**GETZ JEWELRY
STORES**
Seventh & Vine Sts.

Greetings from...

A. SIEGLER & SONS
5117 Lee Road

Greetings from...

**CLAIRMONT
TRANSFER CO.**
1950 South 4th St.

Greetings from...

Dr. HARRY WECHSLER
737 Park Avenue
New York City

Greetings from...

WIENER'S STORES
2610 McKinney Ave.

Greetings from...

**PEOPLE'S ICE
& COAL CO.**
73 City Hall Avenue

Greetings from...

**FRED PARQUETTE
ELECTROLUX CORP.**
Havertown, Penna.

Greetings from...

Cleaners ROXY Dyers
1078 Broadway
Albany, N. Y.

Greetings from...

**SO. TEXAS
LUMBER CO.**
1102 Oak St.

Greetings from...

**WEINSTEIN'S FOOD
STORES**
1053 East 13th St.
Brooklyn, N. Y.

Greetings from...

LOU LEVINSON
633 York Street
Newport, Ky.

Greetings from...

**THE B. H. STIEF
JEWELRY CO.**
214-216 Sixth Ave., No.

Greetings from...

CHECKER CAB CO.
2124 St. Marys Ave.

Greetings from...

**THE G. M.
McKELVEY CO.**
210-226 West Federal St.

Greetings from...

**A World Famous
Landmark
THE OCCIDENTAL**
Where Statesmen Dine
Next to the Willard Hotel
1411 Penn. Ave., N. W.

Walter W. Schultz
18119 Torrence Ave.

Morris J. Larson
8 East Wilson Street

Kenin & Posner
16 Court St., B'klyn, N.Y.

Tenth Street Hardware
620 Tenth St.

New Smile Restaurant
819 Montgomery St.
Syracuse, N. Y.

Morris Letter Service
519 Center St.

B. Thorpe & Co.
951 Penn Ave.
Pittsburgh, Pa.

**TOWN HALL
Delicatessen, Inc.**
18 So. Orange Ave.
So. Orange, N. J.

**AMERICA'S
MOST DISTINCTIVE
BURIAL ESTATES**

**Dedicated to the Memory
of one of its Greatest Heroes**

**HAYM SALOMON
MEMORIAL PARK**

Frazer—Penna.

Philadelphia Office—1928 Spurce St.

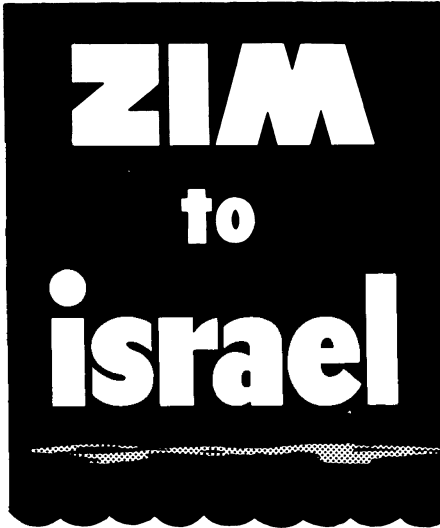
Rittenhouse 6-5471

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1960, by Bitzaron Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

לקוראי ה"בצרון" וידידיו בכל אתר!

השתתפו ביובל עשרים השנים להוצאת הירחון — המציאו את ברכותיכם ואיחוליכם מיד לחוברת הבאה, שתוקדש גם ליובל השנים-עשר למדינת ישראל.
מחיר הברכה: 5 דולאר לאינטש אחד; — 10 דולאר לשני אינטשים וחצי
כל קורא "בצרון" ינציח את שמו על דפי הירחון!
נא לשלוח את ברכתך ל-:

BITZARON, 1141 Broadway, New York 1, N. Y.

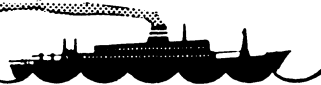

SWIFT
LUXURIOUS
LIVELY

SAILING

From New York every third week:
S.S. Israel and S.S. Zion, stopping
en route at the Azores and Greece

From Mediterranean ports weekly:
S.S. Theodor Herzl and
S.S. Jerusalem (in season)

- Stabilizer-equipped for smooth sailing
- Tempting, strictly kosher cuisine
- Lively Israeli atmosphere

Consult your travel agent
—he's your best source of advice

Owner's Representative: AMERICAN ISRAELI SHIPPING CO., INC. • 42 B'WAY, N. Y. 4 • 01 4-7600

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size
Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

ספרי איזענשטיין:

\$6.00	— — —	אוצר דינים ומנהגים
\$5.00	— — —	אוצר מאמרי תנ"ך
\$5.00	— — —	אוצר זכרונות
\$2.50	— — —	חיי היהודי, י. קאנוביץ
		הספרות והחיים, ח. מ. רוטבלאט
\$2.00	— — —	חלק א'
\$2.00	— — —	חלק ב'
\$1.50	— — —	ספורים קלים, ע. הורוויץ

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St. New York 2, N.Y.

ישראל

FLY KLM TO ISRAEL

הפלג ב"קלמ" לישראל

חניות חינם בכל מקום שהוא באירופה:

הפלג בקלמ לישראל וראה את אירופה בדרך! ללא חנייה דרך הים האטלנטי (מזון כשר לכל דורש) – ואחרי כן בסילוני-מטוס לישראל. על ידי תכנית חניות חינם של קלמ תוכל לבקר את פאריז, רומא, ווינה, ועוד ערים היסטוריות רבות כולן ללא תשלום נוסף! נסיעה של הלוך ושוב, ניו-יורק לישראל: \$840.60 מחלקה חסכונית. לשם הזמנות פנה אל סוכן הנסיעה שלך,

או טלפן: PLaza 9-2400

K L M — ROYAL DUTCH AIRLINES

609 Fifth Avenue, or 120 Broadway, New York City

